Machado de Assis
DOM CASMURRO
2012, Editura ALLFA
Dom Casmurro / Machado de Assis; trad.: Simina Popa.
— Bucureşti: Editura ALLFA, 2012 ISBN 978 – 973 – 724 – 526 – 7
www.all.ro *joaquim maria machado de assis*

Joaquim Maria Machado de Assis (1839 – 1908) s-a născut la Rio de Janeiro. Este considerat cel mai mare autor al literaturii braziliene, cu toate că, în timpul vieţii, opera lui nu s-a răspândit în afara Braziliei. După naşterea republicii braziliene (în 15 noiembrie 1889, odată cu răsturnarea monarhiei) Machado de Assis devine mai critic, fiind un observator atent al societăţii braziliene a timpului său. În această perioadă şi-a conceput capodoperele: romanele *Memoriile postume ale lui Brás Cubas* (*Memórias Póstumas de Bras Cubas*, 1881), *Quincas Borba* (*Quincas Borba*, 1891), *Dom Casmurro* (1899), *Esaú e Jacó* (1904) şi *Memorial de Aires* (1908). Acestea s-au bucurat de succes atât în rândul publicului, cât şi al criticilor. Cunoscutul critic literar american Harold Bloom l-a inclus pe Joaquim Maria Machado de Assis în lista celor mai mari o sută de genii ale literaturii, alături de Dante, Shakespeare şi Cervantes.

MACHADO DE ASSIS
DOM CASMURRO
Traducere şi note de Simina Popa
EDITURA ALLFA

Capitolul I

Despre titlu

Serile trecute, venind din centru către Engenho Novo, m-am întâlnit în tren cu un flăcăiandru de aici, din cartier, pe care-l cunosc din vedere. M-a salutat, s-a aşezat lângă mine, mi-a vorbit despre lună şi despre miniştri, apoi s-a apucat să-mi recite versuri. Călătoria a fost scurtă, iar versurile, poate nu întru totul rele. Totuşi, fiind obosit, s-a întâmplat să închid ochii de vreo trei-patru ori; asta i-a fost de ajuns ca să-şi întrerupă lectura şi să bage versurile în buzunar.

— Continuaţi, îl îndemnai, dezmeticindu-mă.

— Am terminat, murmură el.

— Sunt foarte frumoase.

L-am văzut ducând mâna la buzunar să le scoată din nou, dar n-a schiţat gestul până la capăt. Se bosumflase. A doua zi, m-a făcut în toate felurile şi m-a poreclit *Dom Casmurro*. Vecinii mei, cărora nu le place felul meu retras şi tăcut, au preluat porecla, care până la urmă mi-a rămas. Dar nu m-am supărat eu din atâta lucru. Le-am povestit colegilor din oraş întâmplarea, iar ei, în glumă, îmi mai zic aşa, prin bileţele: „Dom Casmurro, duminică luăm cina împreună”. Sau: „Mă duc la Petrópolis, Dom Casmurro, ştii casa mea din Renânia; poate ieşi şi tu din peştera aia a ta din Engenho Novo şi vii să petreci vreo două săptămâni cu mine acolo”. Ori: „Dragul meu Dom Casmurro, să nu crezi că mâine eşti scutit de teatru; vino şi poţi dormi aici, în oraş; îţi dau lojă, îţi dau ceai, îţi dau pat; numai femei nu-ţi dau”.

Nu te uita în dicţionare. „Casmurro” nu e folosit aici

cu înţelesul pe care-l dau acestea[1], ci cu cel născocit de ceilalţi: „Om tăcut şi închis în sine”. „Dom” e adăugat din ironie, să-mi dea aere de nobil. Şi toată această tărăşenie doar pentru că moţăiam! Dar n-am găsit alt titlu mai bun pentru povestirea mea; dacă nu-mi trece altul prin cap până la sfârşitul cărţii, ăsta rămâne. Să afle poetul meu din tren că nu-i port pică. Şi, cu puţină strădanie, dat fiind că titlul îi aparţine, şi-ar putea închipui că şi lucrarea e tot a lui. Unele cărţi doar atât păstrează de la autorii lor; altele, nici măcar atât.

Capitolul II

Despre carte

Acum, că am explicat titlul, voi trece la cartea propriu-zisă. Totuşi, să vedem mai întâi motivele care mi-au aşezat pana în mână.

Locuiesc singur, cu un servitor. Casa în care trăiesc e a mea; am construit-o special, dintr-o dorinţă atât de intimă, încât mi-e ruşine să o aştern pe hârtie, dar fie. Într-o zi, acum destul de mulţi ani, mi-am dorit să refac aici, în Engenho Novo, casa în care am crescut, pe fosta Rua de Matacavalos, cu aceeaşi înfăţişare şi aceeaşi orânduire ca a celeilalte, care nu mai există. Constructorii şi zugravii au înţeles întocmai indicaţiile date: a ieşit aceeaşi casă, cu un singur etaj, trei ferestre în faţă, terasă în spate, aceleaşi dormitoare şi încăperi. În sala principală, tavanul şi pereţii sunt pictaţi mai mult sau mai puţin la fel, cu ghirlande de flori mici şi, din loc în loc, nişte păsări mari care le prind în cioc. În cele patru colţuri ale tavanului se regăsesc figurile celor patru anotimpuri, iar în mijlocul fiecărui perete sunt pictaţi în medalion Cezar, Augustus, Nero şi Massinissa, cu numele scrise dedesubt... Nu-mi pot imagina de ce au fost alese aceste personaje. Când am ajuns în casa din Matacavalos, avea deja decoraţiunile astea, rămăsese aşa

1 „Încăpăţânat/1

din deceniul anterior. Firește, gusturile timpului dictau să strecori savoare clasică şi figuri antice în picturi americane. Restul e asemănător şi analog. Am o mică grădină, flori, legume, un arbore casuarina, o fântână şi un spălător. Folosesc veselă şi mobilă veche. În fine, acum, ca şi atunci, aici se regăseşte acelaşi contrast între viaţa dinăuntru, liniştită, şi cea din afară, zgomotoasă.

Scopul meu declarat era să leg două capete de viaţă şi să-mi reconstitui adolescenţa la bătrâneţe. Dar n-am reuşit să-l recompun nici pe cel ce am fost, nici cele ce au fost. Dacă înfăţişarea e aceeaşi pentru toate, expresia e alta. De-ar fi fost doar lipsa celorlalţi, mai treacă-meargă; omul se consolează mai mult sau mai puţin după pierderea cuiva; dar eu însumi lipsesc, iar această absenţă înseamnă totul. Ca să zic aşa, e ca spoiala folosită pe barbă şi păr: nu face altceva decât să conserve aspectul extern, cum se zice la autopsii; pentru cel interior, vopselele nu folosesc la nimic. Un certificat care mi-ar da vârsta de douăzeci de ani i-ar putea înşela pe alţii, la fel ca toate documentele false, însă nu şi pe mine. Prietenii care mi-au mai rămas îi am de puţină vreme; toţi cei vechi s-au dus să studieze geologia pământurilor sfinte. Cât despre prietene, pe unele dintre ele le ştiu de cincisprezece ani, pe altele de mai puţină vreme, şi aproape toate cred în tinereţe. Vreo două sau trei dintre ele i-ar face şi pe alţii să creadă, dar limba pe care o vorbesc te trimite de multe ori să consulţi dicţionarul, iar un efort atât de mare e obositor.

Revenind, o viaţă diferită nu înseamnă o viaţă mai rea; pur şi simplu e altceva. Din unele puncte de vedere, viaţa aceea trecută îmi apare despuiată de multe dintre farmecele pe care i le-am descoperit între timp; la fel de adevărat e că a şi pierdut multe dintre greutăţile care o făceau aşa de supărătoare şi, din ce mai ţin minte, păstrez despre ea o amintire dulce şi vrăjită. De fapt, acum ies

puţin şi vorbesc şi mai puţin. Distracţiile sunt rare. Mare parte din timp mi-o petrec prin grădină, trebăluind şi citind; mănânc bine şi nu dorm rău.

Dar, cum totul sfârşeşte prin a te obosi, monotonia asta m-a secătuit şi pe mine. Am vrut să mai ies din rutină şi mi-am zis să scriu o carte. Mi-au venit în minte jurisprudenţa, filosofia şi politica, nu mi-au venit însă şi forţele necesare. Apoi, m-am gândit să aştern pe hârtie o

Istorie a Suburbiilor, poate una mai puţin seacă decât memoriile părintelui Luís Gonçalves dos Santos despre oraş; ar fi fost o lucrare modestă, dar implica mai întâi documente şi date, numai lucruri aride şi lungi. Apoi, busturile pictate pe pereţi s-au pornit să-mi vorbească şi să-mi spună că, din moment ce ele nu reuşesc să-mi reconstituie timpurile trecute, mai bine aş lua eu pana şi aş scrie despre ele. Poate că istorisirea mi-ar recompune astfel iluzia, iar umbrele ar apărea vaporoase, precum i s-a întâmplat poetului, nu celui din tren, ci din *Faust*: „Veniţi din nou, neliniştite umbre…”

Aşa de tare m-a încântat ideea, că până şi acum îmi mai tremură pana în mână. Da, Nero, Augustus, Massinissa şi tu, mare Cezar, care mă îndemnaţi să fac propriile comentarii, vă mulţumesc pentru sfat şi mă apuc s-aştern pe hârtie amintirile, aşa cum îmi vor apărea. Astfel, voi retrăi ce-am trăit şi voi exersa pentru vreo lucrare mai importantă. Aşadar, să începem evocarea cu o faimoasă amiază de noiembrie, pe care n-am uitat-o niciodată. Am avut multe altele, şi mai bune, şi mai rele; totuşi, aceea nu mi-a ieşit niciodată din minte. Şi ai să înţelegi pe măsură ce vei citi.

Capitolul III

Denunţul

Tocmai dădeam să intru în salon, când mi-am auzit pronunţat numele, aşa că m-am ascuns în spatele uşii.

Casa era cea din Rua de Matacavalos, se întâmpla în noiembrie, într-un an ceva mai îndepărtat, dar n-o să m-apuc să schimb datele din viaţa mea doar pentru a face pe plac celor care nu agreează poveştile vechi: anul era 1857.

— Doña Glória, încă mai vreţi să-l trimiteţi pe Bentinho al nostru la seminar? Acum ar fi momentul, dar s-ar putea să existe o piedică.

— Ce piedică?

— O mare piedică.

Mama vru să afle despre ce era vorba. După câteva momente de concentrare, José Dias veni să vadă dacă e cineva pe hol; nu mă văzu, intră înapoi şi, cu voce joasă, spuse că piedica venea din casa de alături, cea a familiei Pádua.

— A familiei Pádua?

— Am tot vrut să vă zic, dar n-am îndrăznit. Nu mi se pare cuviincios ca Bentinho al nostru să se ascundă prin cotloane cu fata Ţestosului, asta e piedica, pentru că, dacă se îndrăgostesc unul de altul, veţi avea mult de furcă pentru a-i despărţiţi.

— Nu cred. Se ascund prin cotloane?

— E un fel de-a spune. Au secrete, stau toată ziua împreună. Bentinho aproape că nu mai iese de-acolo. Fata e cu capul în nori, taică-său se face că nu vede; i-ar conveni lui să meargă lucrurile aşa încât să… Înţeleg reacţia dumneavoastră; nu credeţi în asemenea intrigi, vi se pare că toată lumea are suflet bun…

— Dar, domnule José Dias, eu i-am tot văzut pe copii jucându-se, însă n-am observat nimic care să-mi dea de bănuit. Aşa e vârsta; Bentinho abia a împlinit cincisprezece ani. Capitu a făcut paisprezece săptămâna trecută; sunt doi copii. Nu uitaţi că au crescut împreună, de când cu inundaţia aceea mare, acum zece ani, când familia Pádua a pierdut atâtea; de-atunci ne-am şi împrietenit. Nu ştiu ce

să zic… Cosme, frate, tu ce crezi? Unchiul Cosme a răspuns cu un „Eh!” care, pe înţelesul tuturor, însemna: „Sunt închipuirile lui José Dias; micuţii se joacă, eu mă joc; unde sunt tablele mele?”

— Da, eu cred că vă înşelaţi.

— Se poate, doamna mea. Sper să aveţi dreptate; dar credeţi-mă că am venit să vă vorbesc după ce i-am observat îndelung…

— În orice caz, nu mai e mult, îl întrerupse mama; o să am grijă să intre la seminar cât mai curând.

— Desigur, dacă vreţi în continuare să-l faceţi preot, e cea mai bună soluţie. Bentinho va îndeplini voia mamei sale. Şi, în plus, Biserica braziliană a înfăptuit lucruri măreţe. Să nu uităm că un episcop a prezidat Constituţionala1 şi că părintele Feijó[2] a guvernat imperiul…

— A guvernat de n-a mai putut! i-o tăie unchiul Cosme, cedând unor vechi ranchiune politice.

— Pardon, domnule, eu nu iau partea nimănui, doar citez. Vreau să spun că în Brazilia clerul încă mai are un rol important.

— Ce vrei tu e un marţ; hai, adu tablele. Cât despre băiat, dacă e musai să fie popă, ar fi de preferat să nu ţină slujbe cu uşile închise. Dar, Glória, soro, chiar trebui să-l faci popă?

— Aşa am promis, trebuie să îndeplinesc.

— Ştiu că ai promis… dar aşa o promisiune… ştiu şi eu… Cred că, dacă ne gândim mai bine… Tu ce crezi, verişoară Justina?

— Eu?

— Adevărul e că fiecare ştie ce-i mai bine pentru el, continuă unchiul Cosme; iar Dumnezeu are grijă de toţi. Şi

---

2 Adunarea Constituţională, înfiinţată în 1823, a formulat prima Constituţie a Braziliei.

totuşi, o promisiune veche de atâţia ani… Dar ce-ai păţit, Glória? Plângi? Asta-i bună! Păi asta-i de plâns?

Mama şi-a suflat nasul, fără să răspundă. Am impresia că verişoara Justina s-a ridicat şi s-a dus lângă ea. A urmat o tăcere lungă, mai aveam puţin şi aş fi intrat în salon, dar o forţă mai presus de mine, o emoţie pe care n-o mai încercasem… N-am reuşit să aud ce-a mai spus apoi unchiul Cosme. Verişoara Justina o îndemna: „Verişoară Glória! Verişoară Glória!" José Dias se scuza: „Dac-aş fi ştiut, n-aş fi vorbit, dar am făcut-o din admiraţie, din respect, din afecţiune, ca să îndeplinesc o îndatorire amară, o îndatorire *amarisimă*…"

Capitolul IV

O îndatorire amarisimă!

Lui José Dias îi plăceau foarte mult superlativele. Era felul lui de a conferi ideilor o trăsătură monumentală; cum nu reuşea altfel, procedeul îl ajuta să mai lungească frazele. S-a ridicat să caute prin casă tablele. M-am lipit cât am putut de perete şi l-am văzut trecând cu pantalonii lui albi scrobiţi, prinşi sub pantofi, cu vestă şi cravată cu ac. Era printre ultimii care mai foloseau asemenea pantaloni în Rio de Janeiro, şi poate în lume. Purta pantalonii mai scurţi, ca să stea bine întinşi. Cravata de satin negru, cu sârmă de oţel pe dinăuntru, îi imobiliza gâtul; aşa era moda pe atunci. Vesta de stofă, o vestă de casă uşoară, părea pe el un frac de gală. Era slab, supt, cu un început de chelie; să fi avut vreo cincizeci şi cinci de ani. S-a ridicat cu pasul lui domol obişnuit, nu acea lentoare delăsătoare a leneşilor, ci una calculată şi dedusă, un silogism complet, premisa majoră înaintea celei minore, premisa minoră înaintea concluziei. O îndatorire *amarisimă*!

Capitolul V

Secretarul

Nu mergea tot timpul cu paşi atât de lenţi şi ţepeni. Se mai întâmpla să se desfacă în gesticulări, de multe ori era rapid şi sprinten în mişcări, la fel de natural şi într-un fel, şi în celălalt. De asemenea, râdea larg la nevoie, avea un râset fără poftă, dar comunicativ, cu tot cu obraji, cu dinţii, cu ochii, cu toată faţa, cu toată fiinţa sa, lumea întreagă părea să râdă în interiorul lui. În împrejurările grave, era *gravisim*.

Era secretarul nostru particular de mulţi ani; de pe vremea când tatăl meu încă era la fosta moşie din Itaguaí, iar eu abia mă născusem. Într-o zi, a apărut pe acolo, vânzându-şi serviciile ca medic homeopat; avea un *Manual*[3] şi o farmacie portabilă. Pe atunci umbla un virus de febră; José Dias i-a vindecat pe vechilul nostru şi pe o sclavă, nevrând să primească niciun ban în schimb. Atunci, tatăl meu i-a propus să rămână la noi, pe un salariu modic. José Dias a refuzat, spunând că e cinstit să ducă sănătate şi la casele celor săraci.

— Cine te împiedică să te duci şi în alte părţi? Du-te unde doreşti, dar rămâi să locuieşti cu noi.

— Mă voi întoarce peste trei luni.

S-a întors după două săptămâni, a acceptat să locuiască şi să mănânce cu noi, fără altă răsplată, doar dacă voiau să-i dea câte ceva de Sărbători. Când tata a fost ales deputat şi s-a mutat la Rio de Janeiro cu familia, a venit şi el cu noi şi i s-a dat o cameră în fundul casei. Într-o zi, când un nou val de febră a venit în Itaguaí, tata i-a zis să se ducă să aibă grijă de sclavi. José Dias n-a spus nimic, a oftat şi a mărturisit că de fapt nu e medic. Îşi luase titlul ăsta ca să ajute propaganda noii şcoli medicale, şi n-o făcuse fără să fi studiat foarte mult în prealabil; dar acum nu-l mai lăsa conştiinţa să accepte pacienţi.

---

3 Formulário e Guia Médico (1841), o publicaţie care multă vreme a fost foarte populară.

— Dar data trecută i-ai vindecat.

— Cred că da, însă ar fi mai bine spus că medicamentele indicate în cărţi au făcut-o. Ele au reuşit, da, după voia lui Dumnezeu. Eu eram un şarlatan… Nu neg; motivele mele puteau fi şi chiar erau nobile; homeopatia e adevărată, şi am minţit pentru a sluji adevărul; dar a venit vremea să pun lucrurile la punct.

N-a fost dat afară, aşa cum a cerut; tata nu se mai putea lipsi de el. Avea darul de a se face acceptat şi de folos; lipsa lui se simţea de parcă ar fi fost unul din familie. Când a murit tata, a fost străpuns de o durere enormă, aşa mi-au povestit, eu nu-mi aduc aminte. Mama i-a rămas recunoscătoare şi n-a fost de acord să părăsească locuinţa lui din conac; la o săptămână după slujba religioasă, s-a dus să-şi ia rămas-bun de la ea.

— Rămâi, José Dias.

— Dacă aşa vă este voia, doamna mea.

A avut şi el o mică moştenire prin testament, o poliţă de asigurare şi patru vorbe de laudă. A copiat cuvintele, le-a înrămat şi le-a pus pe peretele din camera lui, deasupra patului. „Asta e cea mai bună poliţă”, obişnuia să spună adesea. Cu timpul, a dobândit o anumită autoritate în familie, cel puţin se făcea ascultat; nu abuza, şi ştia să-şi spună părerea fără să se impună. La urma urmei, ne era prieten, n-aş spune cel mai bun, dar nu toate sunt cele mai bune pe lumea asta. Şi nu-ţi imagina că era supus din fire; purtarea lui curtenitoare era mai degrabă calculată decât înnăscută. Îşi păstra îmbrăcămintea foarte bine; faţă de alţii, care ponosesc repede hainele noi, el le purta pe cele vechi, periate şi călcate, ajustate, cu toţi nasturii închişi, fiind de o eleganţă sărăcăcioasă şi modestă. Era citit, dar nu foarte, îndeajuns cât să întreţină o conversaţie la o serată şi la desert sau să explice vreun fenomen, să vorbească despre efectele căldurii şi ale frigului, despre

poli şi despre Robespierre. Ne povestea de multe ori despre o călătorie pe care o făcuse în Europa şi mărturisea că, dacă n-am fi fost noi, s-ar fi întors acolo până acum; avea prieteni în Lisabona, dar familia noastră, spunea el, era totul, după Dumnezeu.

— După sau înainte? îl întrebă unchiul Cosme într-o zi.

— După, repetă José Dias, plin de evlavie.

Iar mama, care era credincioasă, se bucură să vadă că-l punea pe Dumnezeu la locul cuvenit şi zâmbi încuviinţând. José Dias îi mulţumi cu un gest al capului. Mama îi mai dădea din când în când nişte mărunţiş. Unchiul Cosme, care era avocat, îl punea să copieze documentele de la procesele lui.

Capitolul VI

Unchiul Cosme

Unchiul Cosme locuia cu mama de când devenise văduvă. Pe atunci, el era deja văduv, la fel ca şi verişoara Justina; era casa celor trei văduvi.

Soarta încurcă de multe ori mersul lucrurilor. Deşi era educat pentru una din funcţiile senine ale capitalismului, unchiul Cosme nu se îmbogăţea din procese: îi ajungeau cât să-i pună mâncare pe masă. Avea cabinet pe fosta Rua das Violas, aproape de tribunal, care se afla în zona penitenciarului, între timp desfiinţat. Se specializase în infracţiuni. José Dias nu pierdea pledoariile unchiului Cosme. El îl ajuta să îmbrace şi să-şi dezbrace toga, copleşindu-l cu laude la final. Când veneau acasă, ne povestea despre înfruntări. Unchiul Cosme zâmbea fudul, oricât de modest s-ar fi dorit.

Era gras şi greoi, avea răsuflarea întretăiată şi ochii somnoroşi. Printre cele mai vechi amintiri ale mele sunt dimineţile în care încăleca pe animalul dăruit de mama, cu care se ducea la cabinet. Un negru i-l aducea de la grajd şi

îi ţinea frâiele, în timp ce el ridica piciorul şi-l punea în scară; urma un minut de odihnă sau de gândire. Apoi îşi lua un prim avânt, corpul ameninţa să urce în şa, dar nu urca; a doua încercare, acelaşi rezultat. În fine, după câteva momente prelungi, unchiul Cosme îşi aduna toate forţele fizice şi morale, se avânta cu ultimul efort posibil şi se prăvălea în sfârşit în şa. Aproape de fiecare dată, animalul reacţiona de parcă tocmai primise lumea întreagă în spinare. Unchiul Cosme îşi aşeza cărnurile mai bine, iar animalul pleca la trap.

Dar n-am uitat ce mi-a făcut într-o zi. Deşi eram născut la ţară (de unde am venit când aveam doi ani) şi în pofida obiceiurilor de pe vremea aceea, eu nu ştiam să încalec şi mă temeam de cai. Unchiul Cosme m-a ridicat şi m-a pus călare pe animal. Când m-am văzut urcat acolo (aveam nouă ani), singur şi neajutorat, cu pământul sub mine, am început să ţip deznădăjduit: „Mami! Mami!” Mi-a venit în ajutor, palidă şi tremurândă, crezând că voia cineva să mă omoare, m-a dat jos, m-a strâns în braţe, în timp ce fratele ei a întrebat-o:

— Păi cum, Glória, aşa un găligan se teme de un animal blând?

— Nu e obişnuit.

— Trebuie să se obişnuiască. Atunci când o să fie preot, dacă-l pun vicar la ţară, trebuie să ştie să umble pe cal; şi aici la fel, şi chiar dacă n-o să fie preot, când o să vrea să facă impresie, ca ceilalţi băieţi, şi n-o să poată, pe tine o să dea vina, soro.

— N-are decât; mie mi-e teamă.

— Teamă! auzi, teamă!

Adevărul e că am învăţat să călăresc mai târziu, nu neapărat de plăcere, cât de ruşine să nu mi se spună că nu ştiu. „Ce-o să mai umble acum după fete”, mi-au zis când am început lecţiile. Nu se putea spune acelaşi lucru şi

despre unchiul Cosme. Pentru el era o obişnuinţă şi o necesitate. Nu-l mai ajuta în amor. Se spune că în tinereţe avea trecere la multe dame, în plus, mai fusese şi înflăcărat membru de partid; dar anii i-au secat cea mai mare parte a avântului politic şi sexual, iar grăsimea a pus capăt restului ideilor publice şi intime. Acum îşi îndeplinea obligaţiile de serviciu fără pasiune. În timpul liber stătea degeaba sau juca. Din când în când, mai spunea bancuri.

Capitolul VII

Doña *Glória*

Mama era o fiinţă bună la suflet. Când i-a murit bărbatul, Pedro de Albuquerque Santiago, avea treizeci şi unu de ani şi s-ar fi putut întoarce la Itaguaí. N-a vrut; a preferat să rămână lângă biserica unde fusese îngropat tata. A vândut mica moşie şi sclavii, a cumpărat alţii, pe care i-a dat la muncă sau i-a închiriat, vreo duzină de clădiri, nişte poliţe de asigurare, şi a rămas în casa din Matacavalos, unde îşi petrecuse ultimii doi ani de căsnicie. Era fiică de stăpâni de plantaţii din Minas Gerais, descendenţi din alţi stăpâni de plantaţii din São Paulo, familia Fernandes.

Aşadar, în acel an de graţie 1857, Doña Maria da Glória Fernandes Santiago avea patruzeci şi doi de ani. Era încă frumoasă şi tânără, dar se încăpăţâna să-şi ascundă rămăşiţele tinereţii, cu toate că natura o proteja de urmele timpului. Îşi petrecea zilele într-o rochie neagră, fără podoabe, cu un şal negru, împăturit în triunghi şi fixat în piept cu o camee. Părul era prins la ceafă cu un pieptăn vechi de baga; câteodată, îşi mai punea o bonetă albă cu înflorituri. Aşa îşi ducea zilele, în pantofii ei din piele de capră, joşi şi neauziţi, umbla dintr-o parte într-alta, ţinea seama şi avea grijă de toate treburile din întreaga casă, de dimineaţă până seara.

Am pe perete portretul ei, alături de cel al soţului,

aşa cum erau puse şi în cealaltă casă. Culorile s-au întunecat mult, dar încă se desluşesc amândoi. Despre el nu-mi amintesc nimic, decât – vag – că era înalt şi purta părul lung; portretul înfăţişează nişte ochi rotunzi, care mă urmăresc în toate părţile, efect care mă speria când eram mic. Gâtul i se iveşte dintr-o cravată neagră înfăşurată de multe ori, faţa e rasă complet, mai puţin o fâşie pe lângă urechi. Portretul mamei arată cât era de frumoasă. Avea douăzeci de ani şi ţinea o floare între degete. Cum stau ei aşa, în tablou, pare că îi oferă floarea soţului. Pe chipul amândurora se citeşte că dacă fericirea conjugală s-ar putea compara cu un mare noroc, atunci ei o câştigaseră la loz în plic.

De unde trag concluzia că loteriile nu trebuie să se desfiinţeze. Niciun câştigător nu le-a acuzat până acum c-ar fi imorale, aşa cum nimeni n-a acuzat cutia Pandorei pentru simplul fapt că speranţa mai rămăsese pe fund; trebuia să rămână şi ea undeva. Deci iată-i pe cei doi soţi de altă dată, cei mult iubiţi, cei norocoşi, care au părăsit viaţa asta pentru alta, în care îşi continuă, probabil, un vis. Când mă satur de atâta loterie şi Pandora, ridic privirea către ei şi uit de biletele necâştigătoare şi de cutia fatidică. Portretele ar putea trece drept persoane în carne şi oase. Cel al mamei, întinzându-i floarea soţului, parcă spune: „Sunt toată a ta, chipeşul meu cavaler!” Cel al tatălui, uitându-se la noi, comentează: „Priviţi ce mă mai doreşte fata asta…” Nu ştiu dacă au suferit neplăceri sau au avut certuri: eram copil, iar înainte de asta nu mă născusem. După moartea lui, îmi amintesc că mama a plâns mult; dar aici se află portretele amândurora, cu aceeaşi expresie ca la început, ferită de petele timpului. Sunt ca nişte instantanee de fericire.

Capitolul VIII

E timpul

Dar e timpul să revenim la acea după-amiază de noiembrie, o după-amiază senină şi răcoroasă, liniştită precum casa noastră şi porţiunea de stradă pe care locuiam. A fost cu adevărat începutul vieţii mele; tot ce se întâmplase până atunci fusese machiajul şi costumarea personajelor care urmau să intre în scenă, aprinderea luminilor, acordarea viorilor, simfonia… Abia acum urma să-mi încep opera. „Viaţa e o operă”, mi-a spus un bătrân tenor italian care a locuit şi a murit aici… Şi într-o zi, mi-a explicat ce voia să zică, în aşa fel încât l-am crezut. Poate merită să redau aici explicaţia; durează doar un capitol.

Capitolul IX

Opera

Nu mai avea voce, dar se încăpăţâna să susţină contrariul. „Din cauză că n-am mai exersat”, adăuga. De fiecare dată când venea un grup nou din Europa, se ducea la impresarul respectiv şi îi povestea despre toate nedreptăţile din lume pe care le suferise; impresarul săvârşea încă una, iar el pleca blestemând nedreptatea. Purta încă mustăţile de prin rolurile lui. Când mergea, deşi bătrân, părea că face curte vreunei prinţese din Babilonia. Câteodată, fără să deschidă gura, fredona câte un fragment dintr-o operă mai bătrână decât el sau de aceeaşi vârstă; vocile în surdină sună întotdeauna bine. Din când în când mai venea pe la mine, la cină. Într-o seară, după mult Chianti, mi-a repetat definiţia cu pricina, şi cum eu i-am spus că viaţa poate fi o operă la fel de bine cum ar putea fi o călătorie pe mare sau o bătălie, a dat din cap şi mi-a răspuns:

— Viaţa e o operă şi încă o mare operă. Tenorul şi baritonul se luptă pentru sopran, asistaţi de bas şi de rolurile secundare, atunci când nu se luptă sopranul şi contraltoul pentru tenor, acompaniaţi de acelaşi bas şi de aceleaşi roluri secundare. Există coruri ample, multe

dansuri, iar orchestraţia e excelentă…

— Dar, dragul meu Marcolini…

— Ce e?

Şi după ce bău o înghiţitură de vin, lăsă jos cupa şi-mi relată povestea creaţiei, în cuvinte pe care vi le voi rezuma.

Dumnezeu e poetul. Muzica e a Satanei, un tânăr maestru de mare viitor, care a studiat în Conservatorul din ceruri. Fiind rivalul lui Mihail, Rafael şi Gabriel, nu suporta întâietatea de care se bucurau aceştia când venea vorba de premii. Probabil muzica excesiv de dulce şi mistică a acelor colegi discipoli i-a dezgustat geniul esenţialmente tragic. Porni o revoltă care fu descoperită din timp, iar el fu dat afară din Conservator. Totul s-ar fi terminat atunci, dacă Dumnezeu n-ar fi scris un libret de operă pe care-l abandonase, considerând că o asemenea desfătare nu era potrivită veşniciei sale. Satana luă cu sine manuscrisul în infern. Vrând să demonstreze că era mai bun decât ceilalţi – şi poate ca să se împace cu Cel de Sus –, compuse o partitură pe care, cum o termină, i-o aduse Tatălui etern.

— Doamne, lecţiile învăţate n-au fost în zadar, îi zise. Iată partitura aici, ascult-o, modific-o, pune-o în aplicare şi, dacă o crezi îndeajuns de demnă pentru ceruri, primeşte-mă odată cu ea la picioarele tale…

— Nu, spuse Domnul, nu vreau s-aud nimic.

— Dar, Doamne…

— Nimic! Nimic!

Satana l-a tot implorat, fără urmă izbândă, până când Dumnezeu, obosit şi cuprins de milă, a încuviinţat să se monteze opera, dar în afara cerurilor. A făurit un teatru special – planeta asta – şi a inventat un grup întreg, cu toate categoriile principale şi secundare, coruri şi balerini.

— Hai să asculţi o repetiţie!

— Nu, nu vreau să ştiu de nicio repetiţie. Mi-e de-ajuns că am compus libretul; sunt gata să împart cu tine drepturile de autor.

Probabil refuzul nu i-a picat bine Satanei; de aici au pornit unele neconcordanţe pe care o audiere preliminară şi o colaborare prietenoasă probabil le-ar fi putut evita. Într-adevăr, erau pasaje în care versurile mergeau hăis, iar muzica cca. Unii spun că tocmai în asta constă frumuseţea compoziţiei, ieşirea din monotonie, şi aşa explică şi terţetul Edenului, aria lui Abel, corurile ghilotinei şi ale sclaviei. De multe ori, aceeaşi poveste se repetă, fără fundament. Anumite motive te obosesc din cauza repetiţiei. Sunt şi pasaje obscure; dirijorul abuzează de masele corale, înţelesul pierzându-se de multe ori în confuzie. Însă părţile orchestrale sunt îndeplinite cu mare măiestrie. Aşa spun cei nepărtinitori.

Prietenii dirijorului cred că nu e uşor să întâlneşti aşa o operă reuşită. Unul altul mai admit anumite scăpări şi câteva lipsuri pe ici, pe colo, dar cred că în ritmul în care merge opera probabil vor fi suplinite sau explicate, şi atunci vor dispărea la un moment dat, fără să-l priveze pe dirijor de posibilitatea de a modifica opera acolo unde i se pare că nu corespunde întru totul gândului sublim al poetului. Dar prietenii acestuia din urmă nu cred la fel. Se jură că libretul a fost distrus, că partitura a denaturat înţelesul versurilor şi că, deşi frumoasă pe alocuri, muncită artistic pe ici, pe colo, este cu desăvârşire diferită, ba chiar opusă dramei. Grotescul, de pildă, nu apare în textul poetului; e o adăugire pentru a imita *Nevestele vesele din Windsor*. Partea asta e contestată de satanişti şi cam pe bună dreptate. Spun ei că la vremea la care tânărul Satana a compus marea operă, nici piesa lui Shakespeare şi nici Shakespeare însuşi nu se născuseră încă. Până la urmă, ajung la concluzia că poetul englez n-a avut niciun strop de

geniu, ci a transcris textul operei, cu atâta artă şi atât de fidel, încât pare el însuşi autorul compoziţiei; dar, evident, e un plagiat.

— Piesa asta, conchise bătrânul tenor, va dura atâta timp cât va dăinui şi teatrul, dar nu putem calcula când anumeva fi distrusă în scopuri astronomice. Succesul e în creştere. Poetul şi muzicianul îşi primesc punctual drepturile de autor, care nu sunt aceleaşi pentru amândoi, fiindcă regula împărţelii e cea din Scriptură: „Mulţi sunt chemaţi, puţini cei aleşi”; Dumnezeu primeşte în aur, Satana, în hârtie.

— E amuzant...

— Amuzant? izbucni el furios; dar se linişti rapid şi răspunse: dragul meu Santiago, eu nu sunt amuzant, mie mi-e groază de glume. Ce-ţi spun eu acum e adevărul pur şi unic. Într-o zi, când toate cărţile vor fi ars pentru că sunt inutile, va apărea cineva, poate un tenor – şi italian pe deasupra – care să propovăduiască adevărul acesta. Totul este muzică, prietene. La început a fost de *de* s-a făcut *re* şi aşa mai departe. Cupa asta (şi şi-o umplu din nou) e un scurt refren. Nu se aude? Nici lemnul şi nici piatra nu se-aud, dar toate încap aici, în aceeaşi operă...

Capitolul X

Accept teoria

Care, fără doar şi poate, e prea metafizică pentru un tenor; dar pierderea vocii explică tot şi există filosofi care sunt, să spunem aşa, tenori fără slujbă.

Eu, dragul meu cititor, accept teoria bătrânului meu Marcolini, nu doar pentru că pare verosimilă, ceea ce de multe ori înseamnă că e pe de-a-ntregul adevărată, ci pentru că viaţa mea se potriveşte foarte bine acestei definiţii. Am cântat un duo foarte suav, apoi un trio, apoi am ajuns la un cvartet... Dar să n-o luăm înaintea poveştii; să ne întoarcem la prima zi, în care am aflat că deja

cântam, pentru că denunţul lui José Dias, dragul meu cititor, mi-a fost adresat în primul rând mie. M-a pârât mie pe mine însumi.

Capitolul XI

Promisiunea

De îndată ce secretarul a ieşit pe hol, am părăsit ascunzătoarea şi am alergat pe terasa din spate. N-am vrut să ştiu de lacrimile mamei, nici de motivul pentru care a ajuns să le verse. Motivul avea probabil de-a face cu planurile ei ecleziastice, iar despre cum au apărut ele vă voi povesti imediat, fiindcă încă de pe vremea aceea era o poveste veche; apăruse cu şaisprezece ani în urmă.

Planurile fuseseră urzite din vremea conceperii mele. După ce primul prunc i s-a născut mort, mama a făcut o înţelegere cu Dumnezeu ca următorul, dacă va răzbate şi va fi băiat, să ia calea bisericii. Poate se aştepta să facă o fată. Nu i-a zis nimic tatii nici înainte, nici după ce m-a născut; voia să-i spună când aveam să intru la şcoală, dar a rămas văduvă înainte. Când s-a văzut văduvă, a îngrozit-o gândul că se va despărţi de mine; dar era atât de evlavioasă, cu atâta frică de Dumnezeu, încât a căutat martori ai obligaţiei, împărtăşindu-şi promisiunea rudelor şi cunoscuţilor. Atâta că, încercând să ne despărţim cât mai târziu posibil, a avut grijă să învăţ cititul, latina şi doctrina cu ajutorul părintelui Cabral, un vechi prieten de-al unchiului Cosme, care mai venea seara să joace cărţi.

E uşor să-ţi iei un angajament când data limită e îndepărtată; imaginaţia o îndepărtează la infinit. Mama a aşteptat să treacă anii. Între timp, mă acomoda încet-încet cu ideea de biserică; jucăriile, cărţile religioase, imaginile cu sfinţi, conversaţiile de acasă, toate duceau cu gândul la altar. De fiecare dată când mergeam la slujbă, îmi spunea că merg acolo ca să învăţ să fiu şi eu preot, să fiu atent la preot, să nu-mi iau ochii de la el. Acasă mă jucam de-a

liturghia – puţin pe ascuns, căci mama spunea că nu e de joacă cu liturghia. Capitu şi cu mine ne făceam un altar. Ea era paracliserul şi modificam ritualul, în sensul că împărţeam ostia între noi; ostia era mereu ceva dulce. Când obişnuiam să ne jucăm aşa, o auzeam des pe vecina mea întrebând: „Azi e slujbă?” Eu ştiam ce voia să însemne această întrebare, răspundeam că da şi mă duceam să cer ostia sub un alt nume. Veneam înapoi aducând-o, făceam altarul, bolboroseam ceva în latină şi grăbeam ceremonia. *Dominus*, *non sum dignus*... asta ar fi trebuit să spun eu de trei ori, dar cred că ziceam o singură dată, într-atât erau de pofticioşi şi preotul, şi paracliserul. Nu beam vin sau apă; din primul n-aveam, iar a doua ne-ar fi stricat gustul sacrificiului.

În ultimul timp nu-mi mai vorbiseră de seminar, aşa încât am presupus că povestea se încheiase. La cincisprezece ani, neavând nicio chemare, mai degrabă m-ar fi dat la seminarul vieţii decât la seminarul de la São José. De multe ori, mama rămânea cu privirea aţintită asupra mea, uitându-se ca la un suflet pierdut, sau mă lua de mână fără motiv, strângându-mă tare.

Capitolul XII

Pe terasă

M-am oprit pe terasă; mergeam ameţit, tulburat, cu picioarele împleticite, inima părând să-mi spargă pieptul. Nu îndrăzneam să cobor în grădină şi să trec în curtea vecină. Am început să umblu dintr-o parte într-alta, oprindu-mă să mă sprijin, şi iar umblam, şi iar mă sprijineam. Voci confuze repetau discursul lui José Dias:

„Tot timpul împreună...”

„Pe ascuns...”

„Dacă se îndrăgostesc unul de altul...”

Voi, lespezi călcate la nesfârşit în acea după-amiază, voi, coloane gălbui perindate prin dreapta sau prin stânga,

după cum mă duceam sau veneam, vouă v-am încredinţat cea mai mare parte a zbuciumului meu, senzaţia unei bucurii noi care mă împresura şi apoi mă împrăştia, îmi dădea fiori şi mă umplea pe dinăuntru ca un balsam necunoscut. Din când în când, mă surprindeam zâmbind, cu un râs satisfăcut, care dezminţea mârşăvia păcatului meu. Iar vocile se întretăiau confuz:

„Pe ascuns…”

„Tot timpul împreună…”

„Dacă se îndrăgostesc unul de altul…”

Un arbore de cocos, văzându-mi frământarea şi ghicind motivul, mi-a şoptit de sus că nu e urât dacă băieţii de cincisprezece ani umblă prin cotloane cu fete de paisprezece; ba dimpotrivă, adolescenţii de vârsta aceea n-aveau altă treabă, nici cotloanele altă folosinţă. Era un arbore de cocos bătrân, iar eu credeam în arborii de cocos bătrâni, mai mult chiar decât în cărţile vechi.

Păsările, fluturii, un greier care vestea vara, toată suflarea din aer avea aceeaşi părere.

Adică eu o iubeam pe Capitu şi ea pe mine? E adevărat că eram mereu după fustele ei, dar nu mă puteam gândi la nimic care să fi fost secret între noi. Înainte să plece la şcoală, făceam o grămadă de năzbâtii de-ale copiilor; după ce a terminat colegiul, e adevărat că n-am revenit imediat la apropierea de odinioară, dar aceasta s-a restabilit puţin câte puţin, aşa că în ultimul an era desăvârşită. În rest, conversaţiile noastre rămâneau aceleaşi. Capitu îmi spunea câteodată că sunt frumos, voinic, o floare; altă dată îmi lua mâinile într-ale ei, ca să-mi numere degetele. Şi am început să înşir gesturile şi vorbele astea şi altele pe deasupra, plăcerea pe care o simţeam atunci când îmi trecea mâna prin păr, spunându-mi că i se pare aşa de frumos. Eu, fără a face aceleaşi gesturi, îi spuneam că părul ei e mult mai frumos decât al

meu. Atunci Capitu dădea din cap cu o expresie de dezamăgire şi melancolie, cu atât mai mult cu cât avea un păr cu adevărat admirabil; dar eu îi răspundeam că e nebună. Când mă întreba dacă o visasem, iar eu îi ziceam că nu, ea îmi povestea că mă visase şi erau nişte aventuri extraordinare, în care ajungeam zburând în vârful muntelui Corcovado, dansam pe lună, sau veneau îngeri şi ne întrebau cum ne numim, pentru că voiau să le pună nume altor îngeri care tocmai se născuseră. În toate visele ei eram nedespărţiţi. Ale mele nu erau aşa, reproduceau doar ce ne era familiar, de multe ori nu treceau de simpla reluare a zilei, a vreunei fraze, a vreunui gest. I le povesteam şi eu. Capitu a observat într-o zi diferenţa, zicând că visele ei erau mai frumoase decât ale mele; eu, după o mică ezitare, i-am spus că erau asemenea celor pe care le visa… S-a făcut roşie ca racul.

Într-adevăr, abia acum înţelegeam emoţia pe care mi-o dădeau confidenţele de genul ăsta şi altele. Emoţia era dulce şi necunoscută, dar cauza ei îmi scăpa, fără măcar s-o caut ori s-o bănuiesc. Tăcerile din ultimele zile, pe care nu mi le explicam, le simţeam acum ca pe semnalele unui anumit lucru, la fel şi cuvintele spuse pe jumătate, întrebările ciudate, răspunsurile vagi, îngrijorările, plăcerea de a-mi aminti copilăria. Am observat şi că în ultima vreme mă trezeam cu gândul la Capitu, rememoram spusele ei, fremătam când îi auzeam paşii. Dacă se vorbea despre ea la mine acasă, eram mai atent decât alte dăţi şi, în funcţie de ce se spunea, laudă sau critică, pe atât eram de încântat sau înfuriat, iar asta mai abitir decât înainte, când eram doar tovarăşi de năzbâtii. Am ajuns să mă gândesc la ea în timpul slujbelor din luna aceea, nu tot timpul, e adevărat, dar cu exclusivitate.

Toate astea îmi erau acum prezentate de José Dias, care mă pârâse mie pe mine însumi, şi căruia îi iertam

totul, răul pe care-l făcuse, răul pe care-l spusese, şi ce ar fi putut provoca una şi cealaltă. În momentul acela, nici Adevărul etern nu valora mai mult decât el, nici Bunătatea veşnică, nici Virtuţile veşnice. Eu o iubeam pe Capitu! Capitu mă iubea! Iar picioarele mele mergeau, se întorceau, se opreau, tremurânde şi încrezătoare că stăpânesc lumea. N-am uitat nicicând acea primă zvâcnire a sevei, acea revelaţie a conştiinţei faţă de ea însăşi, nici nu am mai găsit vreo senzaţie asemănătoare cu care să le pot compara. Pentru că mă priveau numai pe mine, probabil. Pentru că era prima dată.

Capitolul XIII

Capitu

Deodată, am auzit o voce strigând din casa de alături:

— Capitu!

Iar din curte:

— Mama!

Şi din nou din casă:

— Vino încoace!

N-am putut să mă controlez. Picioarele m-au dus în jos pe cele trei trepte care dădeau în grădină şi au pornit către curtea vecină. Aşa le era obiceiul, după-amiezile şi dimineţile. Pentru că şi picioarele sunt fiinţe, doar că inferioare braţelor, şi îşi poartă singure de grijă când capul nu le conduce cu idei. Ale mele au ajuns lângă gard. Era acolo o poartă între curţi, pe care mama o mai lărgise pe când Capitu şi cu mine eram mici. Uşa n-avea nici cheie, nici zăvor; se deschidea împingând dintr-o parte sau trăgând din cealaltă şi se închidea sub greutatea unei pietre atârnate de o sfoară. Era aproape numai a noastră. Copii fiind, ne jucam de-a vizitele, unul bătând dintr-o parte şi celălalt primindu-l ceremonios pe partea cealaltă. Când păpuşile lui Capitu se îmbolnăveau, eu eram medicul. Intram în curtea ei cu un băţ sub braţ, imitând bastonul

doctorului João da Costa; îi luam pacientei pulsul şi îi ceream să scoată limba. „E surdă, sărăcuţa!” exclama Capitu. Atunci eu îmi scărpinam bărbia, cum făcea doctorul, şi până la urmă îi prescriam ventuze sau îi dădeam un vomitiv; era reţeta obişnuită a doctorului.

— Capitu!

— Da, mama!

— Nu mai găuri zidul ăla, vino încoace.

Vocea mamei lui Capitu era acum mai aproape, ca şi cum ar fi venit de la uşa din fundul curţii. Am vrut să ajung la ea, dar picioarele, până atunci atât de umblăreţe, acum păreau lipite de pământ. Până la urmă, am făcut un efort, am împins uşa şi am intrat. Capitu era lângă zidul din faţă, întoarsă spre el, zgâriindu-l cu un cui. Zgomotul uşii a făcut-o să se întoarcă; văzându-mă, s-a lipit de zid ca şi când ar fi vrut să ascundă ceva. M-am dus lângă ea; probabil gesturile îmi erau diferite, căci a venit spre mine şi m-a întrebat neliniştită:

— Ce ai?

— Eu? Nimic.

— Ei, nimic; ai ceva.

Am vrut să-i spun din nou că nu se întâmplase nimic, dar gura îmi era încleştată. N-aveam decât ochi şi inimă, o inimă care bătea să-mi spargă pieptul. Nu-mi puteam lua ochii de la fiinţa aceea de paisprezece ani, înaltă, solidă şi plinuţă, cuprinsă într-o rochie de stofă, destul de decolorată. Părul des, prins în două cozi legate una de alta la capete, după moda vremii, îi cobora pe spate. Era oacheşă, cu ochi deschişi la culoare şi mari, nasul drept şi lung, avea buzele subţiri şi bărbia lată. Mâinile, deşi supuse unor munci grele, erau foarte îngrijite; nu miroseau a săpunuri fine sau a apă de toaletă, dar apa din fântână şi săpunul normal le lăsau fără pată. Purta pantofi de serj, joşi şi vechi, pe care îi peticise chiar ea.

— Ce ai? mai spuse o dată.

— N-am nimic, bolborosii într-un final.

M-am corectat îndată:

— Am o veste.

— Ce veste?

M-am gândit să-i spun că aveam să intru la seminar, să văd cum reacţionează. Dacă ar fi uluit-o, însemna că mă iubea cu adevărat; dacă nu, însemna că nu mă iubea. Am făcut aceste calcule rapid şi vag; simţeam că nu pot vorbi clar, aveam privirea nu ştiu cum…

— Aşadar?

— Ştii…

M-am uitat la zid, spre locul unde râcâise, scriind ceva sau găurind, cum spusese mama ei. O parte din zgârieturi erau la vedere şi mi-am amintit impulsul ei de a le acoperi. Atunci am vrut să le văd de aproape şi am înaintat un pas. Capitu m-a oprit, dar, din teamă că aş fi fugit, sau poate pentru a ascunde cele scrise, mi-a luat-o înainte, să şteargă. Am simţit pe dată că trebuie să aflu neapărat ce scrisese.

Capitolul XIV

Înscrisul

Tot ce-am povestit la finalul capitolului de mai înainte s-a petrecut într-o clipă. Ceea ce a urmat a fost şi mai rapid. Dintr-un salt am ajuns lângă ea şi, înainte s-apuce să şteargă zidul, am citit aceste două nume, crestate cu vârful cuiului, în ordinea următoare:

Bento

Capitolina

M-am întors către ea; Capitu avea ochii în pământ. Şi-a ridicat privirea încet şi am rămas ochi în ochi… Mărturie de copil, ai merita cel puţin două sau trei pagini, dar doresc să fiu cruţat. De fapt, n-am scos niciun cuvânt; zidul a vorbit pentru noi. Nu ne-am mişcat, doar mâinile s-

au întins încet-încet, prinzându-se toate patru, strângându-se, unindu-se. N-am notat ora exactă a acelui gest. Ar fi trebuit s-o reţin; simt lipsa unei relatări scrise chiar în acea seară, pe care aş fi pus-o aici cu greşelile de ortografie de rigoare, dar nici măcar n-ar fi avut greşeli, atât de mare era diferenţa între elev şi adolescent. Regulile scrierii le ştiam, fără a le bănui pe cele ale iubirii; transformam lecţiile de latină în orgii şi eram virgin în ceea ce priveşte femeile.

Nu ne-am dat drumul, nici mâinile noastre nu s-au desprins din oboseală sau din uitare. Privirile ni se înlănţuiau, apoi se dezlipeau, dar după ce rătăceau pe alături, se suprapuneau din nou… Eu, un viitor preot, stăteam dinaintea ei ca în faţa unui altar: un obraz era

Epistola, iar celălalt Evanghelia. Gura putea fi pocalul, buzele – împărtăşania. Mai rămânea doar să spun liturghia, într-o latină pe care nimeni n-o învaţă, dar care e limba catolică a bărbaţilor. Nu mă acuza de sacrilegiu, cititoare credincioasă; curăţenia intenţiei spală orice ar putea părea mai puţin cumpătat în spusele mele. Stăteam acolo, purtând cerul în noi. Mâinile, unindu-ne nervii, făceau din două fiinţe una singură, dar o singură fiinţă serafică. Ochii îşi spuneau în continuare lucruri nemărginite, cuvintele nici nu încercau să iasă din gură, se întorceau în inimă la fel tăcute cum veneau…

Capitolul XV

Deodată, se auzi altă voce

Deodată, se auzi altă voce, dar de data asta bărbătească:

— Ce faceţi, vă jucaţi?

Era tatăl lui Capitu, stând în uşa din spate, cu nevasta alături. Ne-am desprins repede mâinile şi am rămas încurcaţi. Capitu s-a dus la zid şi, folosindu-se de un cui, a şters discret numele scrijelite.

— Capitu!

— Da, tata!

— Să nu-mi zgârii tencuiala de pe zid.

Capitu hârşâia zgârietura, ca să se şteargă bine scrisul. Pádua ieşi în curte, să vadă ce face acolo, dar fata începuse deja să deseneze altceva, un cap care, spunea ea, era portretul lui, şi ar fi putut fi la fel de bine al lui sau al mamei; îl făcu să râdă, asta conta. Altfel, nu venise înfuriat, ci blând, în ciuda gestului suspect, sau aproape suspect, pe care îl surprinsese. Era un bărbat scund şi îndesat, cu picioare şi braţe scurte, cu spatele încovoiat, de unde şi porecla Ţestosul, pe care i-o dăduse José Dias. Nimeni nu-l mai numea aşa la noi acasă; doar secretarul.

— Voiaţi să vedeţi care cedează primul? întrebă.

M-am uitat înspre rădăcina unui soc de lângă noi; Capitu răspunse pentru amândoi.

— Da, ne jucam, dar Bentinho râde imediat, nu rezistă.

— Când v-am văzut din uşă, nu râdea.

— Îl apucase râsul înainte; nu poate să stea. Vrei să vezi?

Şi, serioasă, şi-a înfipt privirea în ochii mei, invitându-mă la joc. Sperietura e lucru serios; eu încă mă aflam sub efectul ei, de când ne prinsese Pádua, şi n-am fost în stare să râd, deşi ar fi trebuit s-o fac ca să sprijin răspunsul lui Capitu. Ea, văzând că aşteaptă degeaba, a întors privirea, zicând că acum nu mai râdeam pentru că venise el acolo. Şi nici atunci n-am râs. Unele lucruri se învaţă mult mai târziu; trebuie să te fi născut cu ele ca să ştii să le faci de mic. Şi e mai bine să ştii să le faci spontan, mai devreme, decât artificial, mai târziu. Capitu, după ce se mai învârti prin curte, se duse la mama ei, care rămăsese în uşa casei, lăsându-ne în urmă fermecaţi, pe mine şi pe tatăl ei; privind când la ea, când la mine, tatăl

îmi spuse, înduioşat:

— Cine ar zice că micuţa are paisprezece ani? Pare de şaptesprezece. Mama ta ce mai face? adăugă întorcându-se spre mine.

— E bine.

— N-am mai văzut-o de mult. Aş fi vrut să-i dau un marţ domnului avocat, dar n-am apucat, mi-am adus acasă de lucru de la minister; scriu întruna în fiecare noapte, nu mai pot; hârţogăraie. Mi-ai văzut scatiul? E acolo, în spate. Chiar acum mă duceam după colivie; hai să-l vezi.

N-aveam niciun chef să mă duc, lesne de crezut, fără să fie nevoie să mai dau motive. Eu voiam să mă duc după Capitu şi să-i vorbesc despre primejdia care ne pândea; dar tatăl ei era tatăl ei, iar lui îi plăceau păsările peste măsură. Avea de toate speciile, culorile şi mărimile. Partea de mijloc a casei era plină de colivii cu canari, care, când se puneau pe cântat, făceau o hărmălaie de te durea capul. Făcea schimb de păsări cu alţi pasionaţi, le cumpăra, pe unele le prindea chiar la el în curte, le punea capcane. Iar dacă se îmbolnăveau, le îngrijea de parcă ar fi fost oameni.

Capitolul XVI

Administratorul interimar

Pádua era angajat la o direcţie ce ţinea de ministerul de război. Nu câştiga mult, dar nevasta cheltuia puţin, iar traiul era ieftin. De altfel, casa lui, o clădire cu un singur etaj, ca a noastră, doar că mai mică, era proprietatea lui. O cumpărase din ce a avut norocul să câştige la loterie – zece mii de reali. Când a aflat de premiu, primul gând al lui Pádua a fost să cumpere un cal de rasă din Cabo Verde, o bijuterie cu briliante pentru soţie, un loc de veci pentru familie, să-şi comande nişte păsări din Europa şi tot aşa; dar nevasta, Doña Fortunata, care stătea în uşă, în spatele casei, în picioare, de vorbă cu fiica ei, înaltă, solidă, rotundă, ca fata ei, cu acelaşi cap, aceiaşi ochi deschişi la

culoare, a fost cea care i-a zis că cel mai bine ar fi să cumpere casa şi să păstreze ce rămâne pentru zile negre. Pádua a ezitat mult; până la urmă, a fost nevoit să cedeze, la sfatul mamei mele, căreia Doña Fortuna îi ceruse ajutorul. Şi n-a fost singura ocazie în care mama i-a sprijinit la nevoie; odată i-a salvat viaţa lui Pádua. Ascultaţi; e o întâmplare scurtă.

Administratorul direcţiei la care lucra Pádua a trebuit să plece într-o delegaţie în nord. Pádua, datorită regulamentului sau prin numire specială, a rămas în locul administratorului, primind salariul aferent postului. Schimbarea asta de venit l-a cam dat peste cap; s-a întâmplat înainte să vină cei zece mii de reali. Nu s-a mulţumit doar cu haine noi şi cu ce mai era nevoie prin casă, s-a avântat la cheltuieli de prisos, i-a luat bijuterii nevestei, în zilele de sărbătoare tăia un purcel de lapte, era văzut la teatru, purta pantofi de lac. A trăit aşa preţ de douăzeci şi două de luni, de parcă interimatul avea să dureze veşnic. Într-o zi, a venit la noi acasă, abătut şi dezorientat, urma să piardă funcţia, întrucât directorul se întorsese în acea dimineaţă. A rugat-o pe mama să aibă grijă de nefericitele pe care avea să le lase în urmă; el nu putea suporta ruşinea, voia să se omoare. Mama i-a vorbit cu blândeţe, dar el nu voia să audă nimic.

— Nu, doamnă, nu voi accepta o asemenea ruşine! Să-mi înjosesc familia, să ne întoarcem în urmă… Am zis, mă omor! N-o să le spun alor mei nenorocirea asta. Şi ceilalţi? Ce-o să spună vecinii? Şi prietenii? Şi opinia publică?

— Ce opinie publică, domnule Pádua? Potoliţi-vă; fiţi bărbat. Ţineţi cont că soţia dumneavoastră nu mai are pe nimeni… ce-o să se facă? Pe când un bărbat… Haideţi, fiţi bărbat.

Pádua şi-a şters lacrimile şi s-a dus acasă, unde a

rămas apatic câteva zile, mut, închis în dormitor – sau prin curte, la gura fântânii, ca şi cum ideea morţii încă mai zăbovea în el. Doña Fortunata îl dojenea:

— Joãozinho, nu fi copil!

Însă atâta îl auzise vorbind de moarte, încât i se făcuse teamă, aşa că într-o zi a venit s-o roage pe mama să vadă dacă ar putea să-i salveze soţul care voia să se omoare. Mama l-a găsit lângă fântână şi s-a apucat să-l încurajeze să trăiască. Ce-l apucase să creadă că era un năpăstuit din cauza unei sume în minus şi a unei slujbe de interimat pierdute? Nu, domnule, să fie bărbat, tată de familie, să facă la fel ca nevasta şi fiica… Pádua s-a supus; a încredinţat-o că avea să găsească puterea de a îndeplini dorinţa mamei mele.

— Nu e dorinţa mea; e obligaţia dumitale.

— Atunci, obligaţie să fie; nu neg că aşa este.

În zilele următoare intra şi ieşea din casă la fel, lipit de perete, cu privirea în pământ. Nu mai era acelaşi bărbat care-şi tocea pălăria socializând prin vecini, zâmbitor, cu privirea aţintită în sus, chiar şi înainte de administrarea interimară. După câteva săptămâni, rana s-a cicatrizat. Pádua a început să facă treabă prin casă, să-şi îngrijească păsările, să doarmă liniştit nopţile şi după-amiezile, să stea de vorbă şi să aducă veşti din vecini. S-a reinstaurat seninătatea; apoi, într-o duminică, a urmat bucuria întruchipată de doi prieteni care se duceau să joace cărţi. Râdea iar, glumea, avea atitudinea obişnuită; rana se închisese de tot.

Cu timpul, se petrecu un fenomen interesant. Pádua începu să vorbească despre administrarea interimară nu doar fără nostalgie faţă de salariu, sau cu ruşinea pierderii, dar chiar cu mulţumire şi mândrie. Vremea administrării rămase un punct de referinţă, faţă de care se raporta înainte şi după.

— Pe când eram eu administrator…

Sau:

— A, da, îmi amintesc, s-a întâmplat înainte de administrarea mea, cu vreo lună sau două înainte… Sau stai; administrarea mea a început… Cam aşa, cam cu o lună, o lună jumătate înainte; a fost cu vreo lună jumătate înainte, nu mai mult.

Ori:

— Întocmai; eram deja administrator de şase luni…

Într-atât e de puternic gustul gloriilor vremelnice. José Dias susţinea că rămăsese vanitos; dar părintele Cabral, care vorbea numai din Scriptură, zicea că vecinul Pádua ilustra lecţia lui Éliphas către Iov: „Nu dispreţul pedeapsa Domnului; el loveşte şi vindecă”.

Capitolul XVII

Viermii

„Loveşte şi vindecă!” Mai târziu, când am aflat că şi suliţa lui Ahile a vindecat rana pe care o făcuse, am avut unele veleităţi să scriu o dizertaţie despre asta. Am ajuns la cărţile vechi, moarte şi îngropate, le-am deschis, le-am comparat, căutând textul şi înţelesul, ca să găsesc originea comună a oracolului păgân şi a gândirii israeliene. Am căutat până şi viermii cărţilor cu pricina, să-mi spună ce era în paginile pe care le roseseră.

„Domnul meu”, mi-a răspuns un vierme gras şi lung, „noi nu ştim absolut nimic despre textele pe care le roadem, nici nu alegem ce roadem, nici nu iubim sau urâm ce roadem; noi doar roadem”.

N-am mai scos nimic altceva de la el. De parcă s-ar fi vorbit, toţi ceilalţi repetau acelaşi lucru. Poate că şi tăcerea discretă despre natura textelor roase era un mod de a roade rosătura.

Capitolul XVIII

Un plan

N-au apărut nici tată, nici mamă cât timp Capitu şi cu mine am vorbit în salon despre seminar. Iscodindu-mă cu privirea, Capitu voia să ştie ce veste mă afectase în aşa hal. Când i-am spus despre ce era vorba, s-a îngălbenit.

— Dar eu nu vreau, adăugai imediat, nu vreau să mă duc la niciun seminar; nu mă duc, pot să insiste cât vor, nu mă duc.

La început, Capitu n-a zis nimic. Şi-a ferit privirea şi a rămas aşa, cu pupilele în gol, cu gura întredeschisă, încremenită. Atunci, ca să-mi întăresc spusele, m-am apucat să jur că n-o să mă fac preot. Pe atunci juram mult şi cu seriozitate, pe viaţă şi pe moarte. M-am jurat pe ceasul morţii. Să n-am parte de lumină în ceasul morţii dacă mă duc la seminar. Capitu nu părea nici să mă creadă, nici să nu mă creadă, nu părea nici măcar să audă; rămăsese stană de piatră. Am vrut s-o strig, s-o zgâlţâi, dar n-am îndrăznit. Fiinţa asta, care se jucase cu mine, care se zbenguise, dansase, cred că şi dormise cu mine, acum mă făcea să-mi simt braţele legate şi temătoare. La un moment dat şi-a revenit, dar faţa îi era lividă, şi a izbucnit furioasă:

— Habotnica! Fanatica! Bigota!

Am rămas buimăcit. Capitu o îndrăgea atât de mult pe mama, şi mama pe ea, încât nu puteam înţelege o asemenea ieşire. E drept că îi plăcea şi de mine, desigur – mai mult, sau mai bine, sau altfel, îndeajuns încât să explice mânia provocată de ameninţarea despărţirii; dar cuvintele de ocară – cum a putut s-o numească atât de urât, mai ales jignind obiceiurile religioase, care erau şi ale ei? Şi ea mergea la slujbe, iar de vreo trei, patru ori chiar mama a dus-o, în trăsura noastră veche. Şi i-a mai dat şi un rozariu, o cruce de aur şi o carte de rugăciuni… Am vrut să-i iau apărarea, dar Capitu nu m-a lăsat, o tot numea habotnică şi fanatică, pe un ton atât de ridicat,

încât mi-a fost teamă că o vor auzi părinţii. N-o mai văzusem niciodată atât de nervoasă; părea să nu-i pese de cine o auzea. Strângea din dinţi, clătina din cap... Eu, speriat, nu mai ştiam ce să fac; îi repetam jurămintele, îi promiteam că încă din acea seară aveam să le spun că n-o să mă duc la seminar pentru nimic în lume.

— Tu? O să te duci.

— Nu mă duc.

— O să vezi tu dacă te duci sau nu.

Rămase iar tăcută. Când vorbi, îşi revenise în sfârşit; încă nu devenise Capitu pe care o ştiam, dar aproape. Era serioasă, potolită, vorbea încet. Vru să afle care fusese discuţia de la mine de acasă; Îi povestit tot, mai puţin partea care o implica.

— Şi ce motiv ar fi vrut José Dias să aducă asta în discuţie? mă întrebă, la sfârşit.

— Cred că niciunul; a făcut-o doar din răutate. E un nemernic; dar las c-o să mi-o plătească el mie. Când o să fiu eu stăpânul casei, o să-l las în stradă, o să vezi; n-o să mai rămână în casă nicio clipă. Mama e prea bună; îi dă prea multă atenţie. A şi plâns.

— José Dias?

— Nu, mama.

— De ce?

— Nu ştiu; am auzit doar că i-au spus să nu mai plângă, că nu e de plâns... Lui parcă îi părea rău şi a plecat, iar atunci, ca să nu mă prindă, am ieşit din ascunzătoare şi am fugit pe terasă. Dar lasă că o să mi-o plătească el!

Zicând asta, am strâns pumnul şi am mai înşirat şi alte ameninţări. Acum, că mi le aduc aminte, nu mi se pare că eram ridicol; adolescenţa şi copilăria nu sunt ridicole în cea ce priveşte jurămintele; e unul din privilegiile lor. Răul sau pericolul ăsta apare în copilărie, creşte la maturitate şi

atinge cel mai înalt nivel la bătrâneţe. La cincisprezece ani, e chiar nostim că ameninţi mult şi nu pui nimic în aplicare.

Capitu cugeta. Nu era un lucru neobişnuit la ea şi, când făcea asta, îţi dădeai seama după cum strângea ochii. Mi-a mai cerut nişte detalii, cuvintele precise ale unora sau altora şi tonul pe care fuseseră rostite. Cum nu voiam să-i destăinui de unde pornise discuţia, adică de la ea, nu i-am putut da toate răspunsurile. Capitu se concentra acum cel mai mult asupra lacrimilor mamei; nu reuşea să le înţeleagă. În toiul discuţiei, a recunoscut că mama nu avea intenţii rele vrând să mă facă preot; era o promisiune veche, pe care ea, o femeie cu frica lui Dumnezeu, nu putea să nu o ducă la capăt. Am fost atât de bucuros să văd că fata compensa din proprie iniţiativă insultele care-i ieşiseră pe gură mai înainte, încât am luat-o de mână şi am strâns-o puternic. Capitu şi-a retras-o, râzând; apoi discuţia a lâncezit şi a adormit. Eram amândoi lângă fereastră; un negru care se auzea de ceva vreme strigându-şi marfa s-a oprit în dreptul nostru şi a întrebat:

— Domniţa nu vrea şerbet de cocos azi?

— Nu, răspunse Capitu.

— E tare bun.

— Du-te de-aici, îl alungă ea fără să-l repeadă.

— Dă-ncoace! zisei, întinzând mâna ca să iau două.

Le-am cumpărat, dar a trebuit să le mănânc singur; Capitu m-a refuzat. Am văzut că, în toiul crizei, eu mai aveam chef de şerbet de cocos, ceea ce poate fi atât o calitate, cât şi un defect, dar nu e acum momentul pentru definiţii din astea; o să spunem doar că prietena mea, deşi echilibrată şi lucidă, n-a vrut s-audă de dulciuri, deşi îi plăceau mult. Dimpotrivă, strigătura cu care negrul obişnuia să-şi vândă marfa, refrenul după-amiezilor de atunci, atât de cunoscut cartierului şi copilăriei noastre, o

lăsase indispusă:

Plânge micuţa, plânge.

Plânge pentru că n-are Nicio leţcaie.

Nu era din cauza melodiei; o ştia pe dinafară şi o recunoştea de departe, o folosea de obicei în jocurile noastre din copilărie, râzând, sărind, schimbând rolurile cu mine: când vânzător, când cumpărător imaginar de şerbet. Cred că versurile, menite să ironizeze înfumurarea copiilor, acum o mâhniseră, întrucât îmi spuse:

— Dacă aş fi fost bogată, ai fi putut fugi, te urcai pe pachebot şi plecai în Europa.

Rostind asta, mi-a iscodit privirea, dar cred că ochii mei nu i-au zis nimic, sau erau doar recunoscători pentru bunele intenţii. Într-adevăr, sentimentul era atât de prietenesc, încât puteam trece cu vederea caracterul extraordinar alaventurii.

După cum vezi, încă de la paisprezece ani Capitu avea idei îndrăzneţe, mult mai puţin temerare faţă de altele care i-au venit mai târziu; dar erau îndrăzneţe doar enunţate; în practică, deveneau abile, sinuoase, persistente, şi ajungeau la scopul propus nu dintr-odată, ci cu paşi mici. Nu ştiu dacă m-am explicat bine. Imaginaţi-vă un plan măreţ îndeplinit cu mijloace reduse. Astfel, pentru a nu renunţa la dorinţa vagă şi ipotetică de a mă trimite în Europa, Capitu, dacă ar fi putut, nu m-ar fi îmbarcat pe pachebot ca să fug; ar fi întins un lung şir de bărci de aici până acolo, cu care eu, părând că mă duc până la cetatea din apropiere, în Laje, pe un pod mişcător, m-aş fi dus de fapt până la Bordeaux, lăsând-o pe mama pe plajă să mă aştepte. Într-atât de încăpăţânată era prietena mea; prin urmare, nu e de mirare că, în pofida planurilor mele de împotrivire sinceră, a luat-o cu binişorul, cu perseverenţă, cu vorba bună, cu înduplecare lentă şi durabilă, şi a început să cerceteze mai întâi care ar fi fost persoanele pe

care ne puteam baza. L-a eliminat pe unchiul Cosme; era „delăsător”; chiar dacă nu aproba ce mi se pregătea, n-ar fi fost în stare să facă un pas ca să împiedice hotărârea. Verişoara Justina era mai brează decât el, dar mai potrivit decât amândoi era părintele Cabral, ca autoritate, însă acesta n-avea să lucreze împotriva Bisericii; poate doar dacă i-aş fi mărturisit că nu am vocaţie…

— Pot să-i spun aşa ceva?

— Da, însă ar trebui să pari foarte sincer, şi ar mai fi altceva. José Dias…

— Ce-i cu José Dias?

— Ar putea să ne ajute.

— Cum, dacă el însuşi a spus…

— Nu contează, mă întrerupse Capitu; acum o să zică altceva. Te place foarte mult. Nu trebuie să-i vorbeşti cu sfială. Trebuie doar să nu-ţi fie teamă, să-i dai de înţeles că tu o să fii stăpânul casei, să-i arăţi că vrei şi că poţi. Dă-i de-nţeles că nu-ţi face o favoare. Laudă-l; îi place mult să fie lăudat. Doña Glória îl ascultă; dar nu asta contează, ci că el, vrând să te slujească, va vorbi cu mai multă înflăcărare decât oricine altcineva.

— Nu prea cred, Capitu.

— Atunci, du-te la seminar.

— Asta nu.

— Ce pierzi dacă încerci? Hai să vedem; fă cum îţi spun. Poate Doña Glória se răzgândeşte; dacă nu, atunci facem altfel, îl implicăm pe părintele Cabral. Mai ştii cum ai ajuns la teatru prima dată, acum două luni? Doña Glória n-a vrut să te duci şi asta ar fi fost de ajuns pentru ca José Dias să nu insiste; dar el a vrut să meargă, aşa că a ţinut un discurs, îţi aminteşti?

— Da, a zis că teatrul este o şcoală de cutume.

— Aşa e; atâta a vorbit, că până la urmă mama ta a fost de acord şi a luat bilete pentru amândoi… Haide, cere-

i, porunceşte-i. Uite, spune-i că vrei să te duci să studiezi dreptul la São Paulo.

M-am înfiorat de încântare. São Paulo era un paravan fragil, care avea să fie dat deoparte la un moment dat, spre deosebire de grosul perete spiritual şi etern. I-am promis că o să-i vorbesc lui José Dias aşa cum îmi spusese ea. Capitu a repetat, accentuând pe ici, pe colo lucrurile pe care trebuia neapărat să le abordez; apoi mi-a pus întrebări, să vadă dacă am înţeles bine, dacă nu le încurcam. Şi mi-a tot spus să-i vorbesc relaxat, ca şi cum ai cere un pahar de apă cuiva care are obligaţia să ţi-l aducă. Vă povestesc toate aceste amănunte ca să înţelegeţi mai bine dimineaţa prietenei mele; va veni imediat şi amiaza, iar din dimineaţă şi amiază se va naşte prima zi, ca în *Facerea*, unde zilele s-au făcut şapte, una după alta.

Capitolul XIX

Negreşit

Când am ajuns acasă, era seară. Am mers repede, dar nu într-atât încât să nu apuc să mă gândesc cum să-i vorbesc secretarului. Mi-am formulat în gând adresarea, alegând cuvintele pe care urma să le spun şi tonul lor, între sec şi benevol. În curte, înainte de a intra în casă, mi le-am repetat în gând, apoi cu voce tare, să văd dacă erau cum trebuie şi dacă se potriveau recomandărilor lui Capitu: „Trebuie să-ţi vorbesc *negreşit* mâine; alege dumneata locul şi dă-mi de veste”. Le-am pronunţat rar, încă şi mai rar când am ajuns la partea cu *negreşit*, ca şi cum aş fi vrut să subliniez cuvântul. Le-am mai repetat o dată şi mi s-au părut prea seci, aproape necuviincioase şi, la drept vorbind, nepotrivite venind din partea unui copil care se adresează unui om mare. Am vrut să găsesc altele, dar m-am oprit.

Până la urmă, mi-am zis, puteam să rămân la vorbele astea, trebuia doar să le rostesc pe un ton care să nu fie

jignitor. Ca dovadă, atunci când le-am repetat din nou, mi s-au părut a fi o implorare. Era de ajuns să am grijă să nu le rostesc nici prea apăsat, nici prea mieros, ci cumva pe la mijloc. „Capitu are dreptate”, m-am gândit, „casa îmi aparţine, iar el e un simplu secretar… Şi, cum e priceput, ar putea foarte bine să intervină în favoarea mea şi să-i schimbe mamei planul”.

Capitolul XX

O mie de Tatăl nostru *şi o mie de* Ave Maria

Am ridicat privirea spre cerul care începea să se întunece, dar nu ca să văd dacă era noros sau senin. Către celălalt cer îmi ridicam eu sufletul; către consolarea mea, către prietenul meu. Şi atunci mi-am zis:

— Promit să spun o mie de *Tatăl nostru* şi o mie de *Ave Maria*, dacă José Dias reuşeşte să mă scape de seminar.

Numărul era enorm. Dar am spus aşa pentru că aveam o grămadă de promisiuni neîndeplinite. Ultima oară promisesem două sute de *Tatăl nostru* şi două sute de *Ave Maria*, dacă nu ploua într-o zi de plimbare prin Santa Teresa. N-a plouat, dar n-am spus rugăciunile. Mă obişnuisem de mic să cer favoruri de Sus în schimbul unor rugăciuni pe care aveam să le rostesc dacă aceste favoruri mi se acordau. Pe primele le-am spus, celelalte au fost amânate, iar pe măsură ce se acumulau, începeam să uit de ele. Aşa am ajuns la douăzeci, treizeci, cincizeci de rugăciuni promise. Apoi promisesem sute şi acum ajunsesem la mie. Era felul meu de a mitui voinţa divină, prin numărul de rugăciuni; de altfel, făceam şi fiecare nouă promisiune şi juram cu intenţia de a plăti vechea datorie. Dar n-o să pedepsiţi acum un suflet leneş din născare şi nedăscălit de viaţă! Cerurile îmi îndeplineau dorinţa, eu amânam plata. Până la urmă, am pierdut numărul.

— O mie, o mie, îmi repetam.

Ce-i drept, miza favorului de acum era imensă, nici mai mult, nici mai puţin decât salvarea sau eşecul întregii mele existenţe. O mie, o mie, o mie. Era necesar un număr care să răscumpere toate celelalte rugăciuni întârziate. Altfel, enervat de atâta uitare, Dumnezeu ar fi putut foarte bine să nu mai vrea să mă audă dacă n-aveam destulă plată de dat... Pentru tine, om serios, poate că neliniştile mele de copil par plictisitoare, dacă nu ridicole. Sigur, nu erau sublime. Am cugetat îndelung la cum aveam să-mi răscumpăr datoria spirituală. Nu întrevedeam nicio altă soluţie prin care să se rezolve totul, ca să închei fără *deficit* conturile conştiinţei mele morale. Să dau o sută de slujbe sau să urc în genunchi Ladeira da Glória[4] ca să mă duc să ascult una, să merg în Ţara Sfântă, îmi veneau în minte toate promisiunile celebre despre care îmi vorbeau sclavele bătrâne, dar nu mă hotăram pentru niciuna. Era foarte greu să urci o pantă în genunchi; sigur te răneşti; Ţara Sfântă era foarte departe. Slujbele erau numeroase; dacă astfel îmi puneam încă o dată sufletul drept gaj?...

Capitolul XXI

Verişoara Justina

Pe terasă am dat peste verişoara Justina, care se plimba dintr-o parte în alta. A venit până în prag şi m-a întrebat pe unde umblasem.

— Eram pe aici, m-am luat cu vorba cu Doña Fortunata şi mi-a zburat gândul. E târziu, nu? A întrebat mama de mine?

— Da, dar i-am zis c-ai venit deja.

M-a mirat că minţise, la fel şi sinceritatea cu care m-a anunţat. Nu pentru că verişoara Justina ar fi fost prefăcută; îi spunea cu francheţe lui Pedro ce gândea de

4 Drum abrupt din Rio de Janeiro care duce spre biserica Nossa Senhora da Glória do Outeiro.

rău despre Paulo, iar lui Paulo – ce gândea despre Pedro; dar să-şi mărturisească minciuna, asta mi s-a părut ceva nou. Avea vreo patruzeci de ani, era slabă şi palidă, cu buze subţiri şi ochi curioşi. Locuia cu noi din îngăduinţa, dar şi din interesul mamei; mama dorea să aibă o confidentă pe aproape, şi mai bine să fi fost o rudă decât o străină.

Ne-am plimbat câteva minute pe terasă, la lumina unui felinar. A vrut să afle dacă uitasem de planurile ecleziastice ale mamei mele, iar când i-am spus că nu, m-a întrebat dacă-mi place viaţa de preot. Am răspuns evaziv:

— Viaţa de preot e foarte frumoasă.

— E frumoasă, da; dar eu te întreb dacă ţie ţi-ar plăcea să fii preot, explică ea râzând.

— Dacă asta e voia mamei, îmi place şi mie.

— Verişoara Glória şi-ar dori tare mult să te preoţeşti, dar în afară de ea mai e cineva în casă care vrea să-i bage ideea asta în cap.

— Cine?

— Ei, cine! Cine ar putea fi? Vărul Cosme nu poate fi, pentru că n-are nicio treabă cu asta; şi nici eu.

— José Dias? conchisei.

— Normal.

Mi-am încreţit fruntea întrebător, ca şi cum n-aş fi ştiut nimic. Verişoara Justina a mai adăugat că tocmai în acea după-amiază José Dias îi amintise mamei de vechea promisiune.

— Poate că, odată cu trecerea timpului, verişoara Glória ar fi uitat de promisiune; dar cum să mai uite, când cineva îi vorbeşte toată ziua bună ziua de seminar? Plus discursurile pe care le face, elogiile la adresa Bisericii, că viaţa de preot e aşa şi pe dincolo, foloseşte numai vorbe din alea pe care numai el le ştie, şi atât de afectat… Şi să ştii că o face doar din răutate, pentru că José Dias e la fel

de credincios ca felinarul ăsta. I-adevărat, şi azi tot aşa a făcut. Tu să nu te laşi dus de nas… Azi a scos nişte lucruri de nu ţi-ar veni să crezi…

— Aşa, din senin? întrebai, să văd dacă-mi spune despre denunţul poveştii mele de amor cu vecina.

Nu mi-a spus; a făcut doar un gest, ca şi când ar mai fi fost ceva ce nu-mi putea dezvălui. Mă sfătui din nou să nu mă las dus de nas şi recapitulă toate defectele lui José Dias – şi nu avea puţine de zis: îl făcu intrigant, linguşitor, speculant şi, în ciuda aparenţei politicoase, necioplit. După câteva clipe, spusei:

— Verişoară Justina, ai putea să faci ceva pentru mine?

— Ce anume?

— Ai putea să… Să presupunem că n-aş vrea să fiu preot… ai putea să-i ceri mamei…

— Nu, asta nu, mi-o reteză prompt. Verişoara Glória şi-a băgat asta în cap şi nimic de pe lumea asta n-o poate face să se răzgândească; poate doar timpul. Încă de când erai mic povestea tuturor prietenilor istoria asta, până şi celor care ne erau doar cunoscuţi. Eu nu i-am adus aminte, nu, că eu nu fac lucruri pentru nefericirea altora; dar nici nu vreau să-i cer să facă altfel. Dacă ar vrea să se consulte cu mine, ar fi altceva; dacă mi-ar zice „Verişoară Justina, ce crezi despre asta?”, eu aş răspunde: „Verişoară Glória, eu zic că, dacă vrea să fie preot, să se ducă; dar dacă nu, mai bine rămâne aici”. Asta aş zice, şi o să i-o spun dacă o să-mi ceară părerea vreodată. Dar să mă duc să-i vorbesc fără să fiu întrebată, asta nu fac.

Capitolul XXII

Senzaţii străine

N-am mai obţinut nimic de la ea şi mă căiam deja pentru rugămintea mea: ar fi trebuit să urmez sfatul lui Capitu. Am dat să intru, dar verişoara Justina m-a mai

reţinut câteva clipe, vorbindu-mi despre căldură şi despre apropiata sărbătoare de Sfânta Maria, despre fostele mele altare improvizate şi, într-un final, despre Capitu. N-a spus nimic rău despre ea; dimpotrivă, mi-a dat de înţeles că ar putea deveni o domnişoară frumoasă. Eu, care deja o vedeam extrem de frumoasă, aş fi sărit în apărarea ei, spunând că e cea mai frumoasă fiinţă din lume, dacă teamă nu m-ar fi făcut discret. Totuşi, cum verişoara Justina s-a apucat să-i laude felul de-a fi, seriozitatea, obiceiurile, munca alături de părinţi, dragostea pe care i-o purta mamei mele, toate astea m-au înflăcărat într-atât, încât m-am pornit s-o laud şi eu. Când n-o făceam prin cuvinte, o făceam prin gesturile aprobatoare care însoţeau afirmaţiile ei şi, cu siguranţă, prin bucuria care probabil îmi lumina faţa. Nu mi-am dat seama că era de fapt o cale de a confirma teoria lui José Dias, pe care o auzise în acea după-amiază în salon, asta dacă nu cumva bănuia şi ea deja. M-am gândit la asta abia când am ajuns în pat. Abia atunci am simţit că ochii verişoarei Justina, când vorbeam, păreau să mă pipăie, să mă asculte, să mă miroasă, să mă guste, să îndeplinească treaba tuturor simţurilor. Nu putea fi vorba de gelozie; între un băieţandru de vârsta mea şi o văduvă de peste patruzeci de ani nu era loc de gelozii. E drept că, la un moment dat, a încetat cu laudele despre Capitu, ba chiar a şi criticat-o, mi-a zis că e cam neastâmpărată şi alunecoasă; dar chiar şi aşa, nu cred că era vorba de gelozie. Mai degrabă… da… da… aşa cred. Cred că verişoara Justina găsise prin spectacolul senzaţiilor altcuiva o modalitate de a şi le aduce oarecum înapoi la viaţă pe ale ei. Te poţi bucura şi prin buzele celui care povesteşte.

Capitolul XXIII

Termenul

— Mâine trebuie să stăm de vorbă, negreşit; alege

dumneata locul şi anunţă-mă.

Cred că lui José Dias i s-a părut neobişnuit să mă audă vorbind aşa. Nu tonul a fost imperativ, aşa cum mă temeam c-o să fie, ci cuvintele, iar faptul că n-am întrebat, n-am cerut, n-am ezitat, cum face orice copil şi cum îmi era şi mie obiceiul, i-a dat cu siguranţă impresia că avea de-a face cu un om nou şi cu o nouă situaţie. S-a întâmplat pe hol, când ne duceam să luăm ceaiul. José Dias se întorcea după îndelunga lectură din Walter Scott, făcută pentru mama şi verişoara Justina. Citea melodios şi cadenţat. Castelele şi parcurile răsăreau mai mari din gura lui, lacurile aveau mai multă apă, iar „bolta cerească" număra cu câteva mii de stele strălucitoare mai mult. Când ajungea la dialoguri, schimba vocile, care erau mai subţiri sau mai groase, în funcţie de sexul interlocutorului, iar duioşia şi furia le reproducea cu moderaţie.

La despărţire, pe terasă, îmi spuse:

— Mâine, pe afară. Am de făcut nişte cumpărături, poţi veni cu mine, o să-i cer voie mamei tale. E zi de curs?

— Cursul a fost azi.

— Perfect. Nu te mai întreb despre ce e vorba; văd de pe-acum că e un subiect grav şi sincer.

— Aşa e, domnule.

— Pe mâine.

Toate au mers ca unse. Cu o singură schimbare: mamei i s-a părut că afară e prea cald şi n-a fost de acord să mă duc pe jos; ne-am urcat în diligenţa care ne-a luat din faţa casei.

— N-are nimic, mi-a spus José Dias; putem coborî la intrarea în Grădina Publică.

Capitolul XXIV

Ca o mamă şi ca un servitor

José Dias mă trata cu grija unei mame şi cu atenţia unui servitor. De când începusem să ies pe afară, primul

lucru pe care-l făcusem fusese să scap de doică; devenise el doică, venea cu mine pe stradă. Acasă avea grijă de mine, de cărţile mele, de pantofii mei, de igiena mea şi de cum vorbeam. La opt ani, încă nu făceam bine pluralul, câteodată nu puneam desinenţa corectă, iar el mă corecta pe jumătate serios, ca să dea autoritate lecţiei, pe jumătate în glumă, ca să nu mă supere corectura. L-a ajutat astfel pe primul meu învăţător. Mai târziu, când părintele Cabral mă învăţa latina, doctrina şi istoria sfântă, el asista la cursuri, îşi dădea cu părerea despre cele sfinte, iar la sfârşit îl întreba pe părinte: „Nu-i aşa că tânărul nostru merge repede?” Mă numea „prodigios”; îi spunea mamei că mai cunoscuse băieţi foarte deştepţi, dar eu îi întreceam pe toţi, fără a mai pune la socoteală că, pentru vârsta mea, aveam deja o sumă de calităţi morale solide. Cu toate că nu înţelegeam pe deplin valoarea laudei, îmi plăcea; era o laudă.

Capitolul XXV

În Grădina Publică

Am intrat în Grădina Publică. Feţe bătrâne, bolnave sau doar leneşe se răspândeau melancolic pe drumul care merge de la intrare până la faleză. Am mers spre faleză. Pe drum, ca să-mi fac curaj, i-am vorbit despre grădină:

— N-am mai venit de mult aici, să tot fie un an.

— Să-mi fie cu iertare, îmi răspunse, dar ai venit aici acum trei luni cu vecinul nostru Pádua, nu-ţi aminteşti?

— Ba da, dar am fost doar în trecere…

— A rugat-o pe mama ta să te lase să vii cu el, iar ea, care e bună precum mama Domnului nostru Iisus, a fost de acord; dar ascultă-mă: că tot veni vorba, să ştii că nu se cade să mergi cu Pádua pe stradă.

— Dar am fost de câteva ori…

— Când erai mai mic; când erai copil, era normal, putea fi luat drept slujitor. Dar acum te-ai făcut june, iar el

profită de ştiuaţie. Până la urmă, Doña Glória nu poate fi de acord cu aşa ceva. Familia Pádua nu e stricată de tot. Capitu, deşi are ochii ăia de la diavol… Ai văzut ce ochi are? Aşa, ca de ţigancă, făţarnici şi iscoditori. Ei, dacă n-ar fi aşa, ar fi în regulă. Da, dacă n-ar fi vanitoasă şi linguşitoare. Oh! Linguşeala! Doña Fortunata e demnă de respect, iar eu nu neg că el ar fi cinstit, are un loc de muncă bun, casa în care locuieşte e a lui, dar cinstea şi respectul nu sunt de ajuns, iar celelalte calităţi îşi pierd mult din valoare prin anturajul lui. Pádua trage înspre oameni grosolani. Dacă adulmecă vreun mitocan, al lui e. Nu spun asta din ură, nici pentru că mă vorbeşte de rău şi râde de mine, ca acum câteva zile, când a râs de pantofii mei stâlciţi…

— Iartă-mă, îl întrerupsei oprindu-mă în loc, nu l-am auzit niciodată vorbind rău despre dumneata; ba dimpotrivă, într-o zi, nu demult, i-a spus unui individ, de faţă cu mine, că eşti „un om capabil şi că ştii să vorbeşti ca un deputat în Camere”.

José Dias zâmbi plin de încântare, dar făcu un mare efort şi-şi recompuse figura încruntată; apoi zise:

— N-am de ce să-i mulţumesc pentru asta. Alţii, de viţă mai aleasă, mi-au dăruit păreri preţioase. Şi nimic din toate astea nu-l împiedică să fie aşa cum ţi l-am descris.

Am pornit din nou, am urcat pe faleză şi acum priveam marea.

— Bag seamă că doreşti numai ce-i mai bine pentru mine, spusei după câteva clipe.

— Cum altfel, Bentinho?

— În cazul ăsta, îţi cer o favoare.

— O favoare? Spune, porunceşte, despre ce e vorba?

— Mama…

Câtva timp n-am putut adăuga restul – de altfel, aveam puţine de spus –, pe care oricum îl ştiam pe

dinafară. José Dias mă întrebă din nou despre ce e vorba, mă scuturã cu blândeţe, îmi ridică bărbia şi mă iscodi cu privirea, nerăbdător şi el, cum fusese şi verişoara Justina cu o seară înainte.

— Ce-i cu mama?

— Mama vrea să mă fac preot, dar eu nu pot fi preot, îi spusei într-un sfârşit.

José Dias se îndreptă de spate, uimit.

— Nu pot, spusei mai departe, nu mai puţin uimit decât el. N-am nicio înclinaţie, nu-mi place viaţa de preot. Fac orice vrea ea; mama ştie că îndeplinesc orice îmi spune; sunt gata să devin orice îi e pe plac, chiar şi vizitiu, dacă vrea. Dar preot, nu; nu pot fi preot. E o meserie frumoasă, dar nu e pentru mine.

Tot discursul ăsta nu mi-a ieşit aşa, dintr-o bucată, înşirat în mod firesc, categoric, cum ar putea părea din text, ci fragmentat, bălmăjit, spus cu voce surdă şi timidă. Chiar şi aşa, José Dias l-a ascultat uluit. În niciun caz nu se aştepta să mă opun, oricât de stângaci; însă, mai presus de toate, l-a posomorât această concluzie:

— Mă bazez pe dumneata să mă salvezi.

Secretarul a făcut ochii mari, sprâncenele i s-au arcuit şi, deşi credeam că se va simţi măgulit că mi-l alesesem drept protector, aceasta nu s-a oglindit în niciun muşchi de pe chipul lui. Faţa îi era cel puţin îngrozită. Ce-i drept, subiectul discursului îmi revelase o latură nouă a fiinţei mele; nici eu nu mă recunoşteam. Dar ultima replică mi-a dat o putere aparte. José Dias a rămas tulburat. Când ochii i-au revenit la dimensiunile obişnuite, a vorbit:

— Dar ce-aş putea face eu? mă întrebă.

— Poţi multe. Ştii că la noi acasă toată lumea te apreciază. Mama îţi cere des sfatul, nu? Unchiul Cosme zice că eşti un om talentat…

— Din bunătate, replică secretarul, flatat. Sunt

complimente din partea unor oameni demni, care merită tot ce-i mai bun… Vezi? Despre asemenea oameni n-o să mă auzi spunând niciodată nimic. Ştii de ce? Pentru că sunt aleşi şi virtuoşi. Mama ta e o sfântă, unchiul tău e un cavaler desăvârşit. Am cunoscut tot felul de familii; niciuna nu o întrece pe a ta când vine vorba de nobleţea sentimentelor. Unchiul tău vede în mine un talent pe care mărturisesc că-l am, dar e unul singur – cel de a şti ce e bun şi demn de admiraţie şi preţuire.

— Ar trebui să fie şi talentul de a-ţi apăra prietenii ca mine.

— Cum aş putea să te ajut, îngere? Nu pot s-o fac pe mama ta să se răzgândească în faţa unui plan care, în afară de promisiune, este o ambiţie şi un vis vechi de atâţia ani. Chiar dacă aş fi putut, e prea târziu. Şi ieri mi-a făcut onoarea să-mi zică: „José Dias, trebuie să-l înscriu pe Bentinho la seminar”.

Timiditatea nu e chiar aşa de rea pe cât pare. Dacă aş fi fost un neînfricat, probabil că indignarea care mă cuprinsese m-ar fi împins să-l fac mincinos, dar atunci ar fi trebuit să recunosc că trăsesem cu urechea de după uşă, şi aş fi stricat totul. M-am mulţumit să-i răspund că nu era prea târziu.

— Nu e târziu, mai e vreme, dacă vrei dumneata.

— Dacă vreau eu? Dar ce aş putea să vreau eu decât să te slujesc? Ce dorinţă aş putea avea decât să te văd fericit, aşa cum meriţi?

— Încă mai e vreme. Să ştii că nu e vorba de trândăveală. Sunt pregătit pentru orice; dacă ea vrea să studiez legile, mă duc la São Paulo…

Capitolul XXVI

Legile sunt frumoase

Chipul lui José Dias fu străbătut de sclipirea unei idei – o idee care-l înveseli peste măsură. Rămase tăcut pentru

câteva clipe; eu nu-mi luam ochii de la el, iar el îşi mută privirea peste balustradă. Pentru că insistam, îmi spuse:

— E târziu, dar ca să-ţi dovedesc că nu sunt lipsit de bunăvoinţă, voi vorbi cu mama ta. Nu promit o victorie, ci o luptă; voi lucra cu suflet. Eşti sigur că nu vrei să fii preot? Legile sunt frumoase, dragul meu... Poţi să te duci la São Paulo, la Pernambuco sau chiar mai departe. Lumea e plină de universităţi bune. Fă dreptul, dacă asta îţi e vocaţia. O să vorbesc cu Doña Glória, dar nu te baza numai pe mine; vorbeşte şi cu unchiul tău.

— O să vorbesc.

— Cere şi îndrumare Domnului – Domnului şi Sfintei Fecioare, încheie arătând către cer.

Cerul părea mânjit de funingine. Aproape de plajă, păsări mari, negre se roteau în aer, dând din aripi sau plutind, mai coborau brăzdând apa cu picioarele, apoi se ridicau, doar pentru a coborî din nou. Dar nici umbrele de pe cer, nici dansurile fantastice ale păsărilor nu-mi abăteau atenţia de la interlocutorul meu. După ce i-am răspuns că da, m-am corectat:

— Domnul va face cum vei vrea dumneata.

— Nu huli. Dumnezeu e stăpân peste toate; El însuşi este pământul şi cerul, trecutul, prezentul şi viitorul. Cere-i împlinirea ta, căci eu nu voi face altfel... Dacă nu poţi fi preot şi preferi legile... Legile sunt frumoase, fără să punem la socoteală teologia, care e cea mai frumoasă, aşa cum viaţa ecleziastică e cea mai sfântă... De ce să nu pleci în altă parte să studiezi dreptul? Cel mai bine ar fi să te duci la o universitate, şi atunci călătoreşti în timp ce şi studiezi. Am putea merge împreună; am vedea ţări străine, am auzi engleză, franceză, italiană, spaniolă, rusă şi chiar suedeză. Doña Glória probabil nu te va putea însoţi; sau chiar dacă va putea, n-o să vrea ea să aibă grijă de afaceri, de acte, de înscrieri, de cazări şi să meargă cu tine dintr-o

parte într-alta… O! Legile sunt foarte frumoase!

— Ne-am înţeles, deci; o rogi pe mama să nu mă trimită la seminar?

— De rugat, o rog, dar nu înseamnă că o să şi meargă. Lumina ochilor mei, dacă voinţa de-a sluji înseamnă puterea de a impune, atunci suntem ca şi îmbarcaţi. Ah! Nici nu-ţi imaginezi cum e Europa; o! Europa…

Ridică piciorul şi făcu o piruetă. Una dintre ambiţiile lui era să se întoarcă în Europa, vorbea deseori despre ea, fără să reuşească să-i ademenească pe mama sau pe unchiul Cosme, oricât îi lăuda aerul şi frumuseţile… Nu se aştepta la posibilitatea de a merge cu mine şi de a rămâne acolo pentru eternitatea studiilor mele.

— Suntem ca şi îmbarcaţi, Bentinho, suntem ca şi îmbarcaţi!

Capitolul XXVII

La intrare

La intrarea în Grădină, un cerşetor întinse mâna spre noi. José Dias trecu mai departe, dar eu mă gândeam la Capitu şi la seminar, aşa că scosei două monede din buzunar şi i le dădui. Cerşetorul sărută banul; îi cerui să i se roage lui Dumnezeu pentru mine, ca să-mi pot îndeplini toate dorinţele.

— Aşa voi face, drept-credinciosule!

— Mă numesc Bento, adăugai, ca să-l lămuresc.

Capitolul XXVIII

Pe stradă

José Dias era atât de entuziasmat, încât se preschimbase dintr-un om sobru, cum era de obicei pe stradă, într-unul docil şi fremătător. Nu stătea locului, vorbea despre orice, mă oprea la tot pasul să-mi arate vreo vitrină sau vreun afiş de teatru. Îmi povestea intriga unor piese, îmi recita monologuri în versuri. Se ocupă de toate

comisioanele, plăti toate facturile, colectă chiriile; îşi cumpără un bilet la loterie. Până la urmă, persoana rigidă îi făcu loc celei flexibile şi începu să vorbească domol, folosind superlative. Schimbarea nu mi se păru naturală; mă temeam să nu se răzgândească referitor la hotărârea noastră, aşa că îi tratai cu vorbe şi gesturi afectuoase, până urcarăm în omnibuz.

Capitolul XXIX

Împăratul

Pe drum, ne-am intersectat cu împăratul, care venea de la Şcoala de Medicină. Omnibuzul cu care mergeam s-a oprit, la fel ca toate celelalte vehicule; călătorii au coborât şi şi-au scos pălăriile, până a trecut caleaşca imperială. Când m-am întors la locul meu, m-a trăsnit o idee fantastică: să mă duc să vorbesc cu împăratul, să-i povestesc totul şi să-l rog să intervină. N-aveam să-i împărtăşesc ideea asta lui Capitu. „Dacă îi cere Majestatea Sa, mama o să cedeze”, mi-am zis.

Mi l-am imaginat atunci pe împărat ascultându-mă, chibzuind şi răspunzând până la urmă că da, avea să discute cu mama; eu îi sărutam mâinile, înlăcrimat. Apoi m-am văzut acasă, aşteptând, până când se auzeau escorta şi pichetul de cavalerie; e împăratul! E împăratul! Toată lumea se repezea la ferestre să-l vadă trecând, dar el nu trecea, caleaşca se oprea la uşa noastră, împăratul cobora şi intra. Rumoare între vecini: „Împăratul s-a dus la Doña Glória! Ce s-o fi întâmplat? Ce-o fi?” Familia noastră îi ieşea în întâmpinare; mama îi săruta mâna prima. Apoi, fără să intre în salon – sau poate că intra, nu mai ţin bine minte, visele sunt de multe ori confuze –, împăratul îi cerea zâmbitor mamei să nu mă facă preot, iar ea, flatată şi supusă, îi promitea că-i va da ascultare.

— Medicina – de ce nu-l trimiteţi la Medicină?

— Dacă e pe placul Majestăţii Voastre…

— Trimiteţi-l la Medicină; face o carieră frumoasă, iar noi avem aici profesori buni. N-aţi fost niciodată la Şcoala noastră? E o Şcoală frumoasă. Avem medici de primă mână, care pot sta umăr la umăr cu cei mai buni medici din alte ţări. Medicina e o ştiinţă măreaţă; numai când te gândeşti că-i însănătoşeşti pe alţii, că ajungi să ştii despre boli, să le combaţi, să le învingi… Sigur aţi văzut şi dumneavoastră miracole. Soţul dumneavoastră a murit, dar era o boală incurabilă, iar el nu s-a îngrijit… E o carieră frumoasă; trimiteţi-l la noi la şcoală. Faceţi asta pentru mine? Tu vrei, Bentinho?

— Dacă mama vrea.

— Vreau, fiule. E porunca Majestăţii Sale.

Apoi împăratul îi întindea iar mamei mâna spre a fi sărutată şi ieşea, însoţit de noi toţi, strada gemea de lume, ferestrele erau pline-ochi, o linişte de mormânt; împăratul se urca în caleaşcă, se înclina şi făcea un gest de adio, adăugând: „Medicina, Şcoala noastră”. Şi caleaşca se îndepărta printre invidii şi mulţumiri.

Am văzut şi am auzit toate astea. Nu, imaginaţia lui Ariosto nu e mai fertilă decât cea a copiilor şi a îndrăgostiţilor, nici viziunea imposibilului nu are nevoie de mai mult decât de un colţişor dintr-un omnibuz. M-am consolat câteva clipe, să spunem minute, până când planul s-a destrămat şi m-am întors la feţele fără vise ale tovarăşilor mei de drum.

Capitolul XXX

Preasfântul

Probabil ai înţeles că apropoul împăratului legat de Medicină nu voia decât să sugereze că n-aveam nicio tragere de inimă să plec din Rio de Janeiro. Visele celui treaz sunt asemenea celorlalte, se ţes după desenele dorinţelor şi amintirilor noastre. Dacă aş fi plecat la São Paulo, treacă-meargă, dar în Europa… Era distanţă mare,

mult ocean şi mult timp. Trăiască Medicina! O să-i povestesc speranţele mele lui Capitu.

— Am impresia că o să iasă cu Preasfântul[5], zise cineva din omnibuz. Aud un clopot; da, cred că e de la Santo Antônio dos Pobres. Opriţi, domnule taxator!

Taxatorul trase de cablul care ajungea la braţul vizitiului, omnibuzul se opri şi bărbatul coborî. După o clipă de gândire, José Dias mă luă de braţ şi mă făcu să mă dau jos. Trebuia să mergem şi noi să însoţim Sfântul Sacrament. Într-adevăr, clopotul chema credincioşii la acea ultimă slujbă din zi. Câţiva oameni ajunseseră deja în sacristie. Mă aflam pentru prima oară într-o împrejurare atât de solemnă; mă supusei, la început constrâns, dar mai apoi mulţumit, nu atât pentru că făceam o faptă bună, cât pentru că înfăptuiam o îndeletnicire de bărbat. Când paracliserul începu să împartă vălurile umerale, apăru gâfâind un individ; era vecinul meu, Pádua, care voia să însoţească şi el procesiunea. Ne văzu şi veni să ne salute. José Dias făcu un gest de lehamite şi abia dacă-i răspunse scurt şi sec, privind spre preot, care se spăla pe mâini. Apoi, văzând că Pádua îi spune ceva în şoaptă paracliserului, se apropie de ei; îl urmai. Pádua îi cerea sacristanului una din coloanele baldachinului. José Dias ceru una pentru sine.

— Nu mai e decât una disponibilă, spuse sacristanul.

— Păi pe aia, indică José Dias.

— Dar eu am cerut primul, se încumetă Pádua.

— Oi fi cerut primul, dar ai venit mai târziu, i-o reteză José Dias; eu eram deja aici. Du o lumânare.

Deşi se temea de celălalt, Pádua se încăpăţână să ceară coloana pentru sine, toată conversaţia petrecându-se cu voci joase şi surde. Sacristanul găsi un mijloc de a

---

5 Sfântul Sacrament – procesiune din slujbele catolice în care preotul duce credinciosului – de obicei muribunzilor – taina Împărtăşaniei.

împăca rivalitatea, promiţându-le că-l va convinge pe unul dintre ceilalţi bărbaţi care aveau să susţină baldachinul să-i cedeze locul lui Pádua, la fel de cunoscut în parohie ca şi José Dias. Zis şi făcut; dar José Dias strică şi acest aranjament. Nu, acum, că aveam altă coloană disponibilă, o ceru pentru mine, „tânărul seminarist”, întrucât mie mi se potrivea mai degrabă această distincţie. Pádua se făcu palid ca lumânarea. Inima lui de tată era pusă la grea încercare. Sacristanul, care mă ştia fiindcă mă duceam acolo duminicile, împreună cu mama, întrebă din curiozitate dacă sunt într-adevăr seminarist.

— Încă nu, dar va fi, răspunse José Dias, făcându-mi semn cu ochiul stâng, însă eu, în pofida semnalului, mă enervai.

— Bine, atunci i-l las lui Bentinho, oftă tatăl lui Capitu.

Dacă ar fi fost după mine, i-aş fi cedat locul; mi-am amintit că obişnuia să însoţească Sfântul Sacrament la muribunzi, ducând o lumânare, dar că ultima dată reuşise să ducă şi el baldachinul. Distincţia specială a baldachinului stătea în faptul că ţineai acoperământ preotului şi al sacramentului; o lumânare putea să ţină oricine.

Chiar el îmi povestise şi îmi explicase asta, plin de glorie pioasă şi zâmbitoare. Aşa se explică precipitarea cu care intrase în biserică; ar fi ţinut a doua oară baldachinul, aşa că avusese grijă să se ducă imediat să ceară favoarea. Şi când colo, nimic! Revenea la banala lumânare, văzându-şi din nou interimatul întrerupt; administratorul se întorcea la vechea funcţie… Am vrut să-i cedez coloana; secretarul mi-a interzis gestul generos şi i-a cerut paracliserului să ne pună pe el şi pe mine la coloanele din faţă, deschizând defilarea baldachinului.

Odată vălurile puse, lumânările împărţite şi aprinse,

părintele şi monstranţa pregătite, sacristanul ţinând isopul şi clopoţelul în mâini, procesiunea a ieşit în drum. Când m-am văzut ducând una din coloane şi trecând pe lângă credincioşii care îngenuncheau, am rămas impresionat. Pádua îşi topea lumânarea cu amărăciune. E o metaforă, nu găsesc o formă mai sugestivă de a descrie durerea şi umilinţa vecinului meu. Altfel, n-am avut cum să-l văd nici pe el când am pornit, nici pe secretar, care, mergând în rând cu mine, îşi înălţase capul de parcă el ar fi fost Dumnezeul mulţimilor. După puţin timp, am obosit; îmi cădeau braţele, însă din fericire casa era aproape, pe Rua de Senado.

Bolnava era o doamnă văduvă ftizică, avea o fată de cincisprezece – şaisprezece ani care plângea la uşa camerei. Fata nu era frumoasă, nici neapărat delicată; părul îi cădea despletit, lacrimile îi încreţeau ochii. Cu toate astea, era o apariţie grăitoare, care-ţi robea sufletul. Vicarul o spovedi pe bolnavă, îi dădu împărtăşania şi uleiurile sfinte. Plânsul fetei se înteţi într-atât, încât am simţit că mi se umezesc şi mie ochii şi am fugit. M-am dus lângă o fereastră. Sărmana creatură! Durerea vorbea de la sine; când m-am gândit la mama, a fost şi mai rău, iar când m-am gândit şi la Capitu, am simţit că o să mă apuce plânsul de-a binelea, am ieşit pe hol şi am auzit cum cineva îmi spune:

— Nu mai plânge aşa!

Imaginea lui Capitu venise după mine, iar imaginaţia mea, după cum îi pusese lacrimi în ochi ceva mai înainte, acum îi umplea gura de râsete; am văzut-o scriind pe zid, vorbindu-mi, umblând în jurul meu cu braţele ridicate; am auzit clar numele meu, pronunţat cu o dulceaţă care mă îmbăta, vocea era a ei. Lumânările aprinse, atât de lugubre în acea împrejurare, îmi păreau un candelabru nupţial… Ce era un candelabru nupţial? Nu ştiu; voiam ceva opus

morţii şi nu găsisem altceva în afară de nuntă. Senzaţia asta nouă puse stăpânire pe mine într-atât, încât José Dias veni lângă mine şi-mi spuse încet, la ureche:

— Nu mai rânji aşa!

Mi-am venit repede în fire. Lumea tocmai ieşea. Mi-am luat coloana; cum ştiam deja distanţa, iar acum ne întorceam la biserică, ceea ce făcea ca drumul să pară mai scurt, greutatea coloanei era mult mai mică. Mai mult, soarele de afară, forfota străzii, băieţii de vârsta mea care mă priveau plini de invidie, credincioasele care ieşeau la ferestre sau veneau pe culoare să îngenuncheze la trecerea noastră, toate îmi umpleau sufletul de o bucurie nouă.

Pádua, dimpotrivă, mergea şi mai umilit. Deşi eu fusesem cel care îl înlocuise, omul nu se consolase cu lumânarea, cu nenorocita de lumânare. Totuşi, mai erau şi alţii care duceau lumânări, şi o făceau cu modestie; nu erau nici veseli, dar nici trişti. Se vedea că merg cu demnitate.

Capitolul XXXI

Curiozităţile lui Capitu

Capitu prefera orice altceva în afară de seminar. În loc să o întristeze ameninţarea unei despărţiri atât de lungi, în cazul în care ideea cu Europa ar fi avut câştig de cauză, ea s-a arătat mulţumită. Iar când i-am povestit visul meu imperial:

— Nu, Bentinho, hai să-l lăsăm pe rege în pace, îmi răspunse; să rămânem deocamdată la promisiunea lui José Dias. Când a zis că o să discute cu mama ta?

— N-a stabilit o zi anume; a promis c-o să vadă, c-o să vorbească de îndată ce poate şi mi-a zis să cer ajutor lui Dumnezeu.

Capitu a vrut să-i repet toate răspunsurile secretarului, schimbările de atitudine, până şi pirueta,

despre care doar îi povestisem. S-a interesat de tonul pe care fuseseră rostite cuvintele. Era minuţioasă şi atentă; povestirea, dialogul, pe toate le rumega în sinea ei. Sau putem spune că verifica, eticheta şi fixa în memoria ei relatarea mea. Imaginea aceasta din urmă e mai bună decât cealaltă, dar niciuna dintre ele nu e cea mai potrivită. Capitu era Capitu, adică o fiinţă cu totul specială, mult mai femeie decât eram eu bărbat. Dacă n-am mai spus-o până acum, poftim, rămâne aici. Dacă am mai spus-o, rămâne oricum. Unele concepte trebuie inculcate în sufletul cititorului prin forţa repetiţiei.

Era şi mult mai curioasă. Curiozităţile lui Capitu ar umple un capitol întreg. Era de toate felurile: explicabile şi inexplicabile, utile şi inutile, una mai serioasă, alta mai frivolă; îi plăcea să afle tot. În şcoală, unde preţ de şapte ani învăţase să citească, să scrie şi să numere, studiind franceză, doctrină şi lucrul cu acul, n-a învăţat, de pildă, să croşeteze; de aceea a ţinut s-o înveţe verişoara Justina. Dacă n-a studiat latina cu părintele Cabral, asta s-a întâmplat pentru că părintele, după ce i-a propus în glumă să i-o predea, i-a zis până la urmă că latina nu e o limbă pentru fete. Capitu mi-a povestit într-o zi că ăsta a fost motivul care a trezit în ea dorinţa de a o cunoaşte. În schimb, a vrut să înveţe engleza cu un bătrân profesor, prieten cu tatăl ei şi partener de-al lui la jocurile de cărţi, dar a renunţat. Unchiul Cosme o învăţase să joace table. „Hai să te-nvăţ eu cum se câştigă, Capitu”, îi spunea el.

Capitu se supunea şi juca lesne, cu atenţie, aş zice chiar cu dragoste. Într-o zi, am găsit-o desenând un portret cu creionul; trasa ultimele contururi şi mi-a zis să aştept să văd dacă seamănă cu subiectul. Era al tatălui meu, copiat după tabloul pe care îl avea mama în salon şi pe care încă îl mai am. Nu semăna la perfecţie; dimpotrivă, ochii îi ieşiseră bulbucaţi, iar părul era făcut din cerculeţe mici,

desenate unul peste altul. Dar cum educaţia într-ale artei îi lipsea total şi pentru că îl desenase din memorie în câteva minute, mi s-a părut o lucrare vrednică de laudă; scoateţi voi din aprecierea mea vârsta şi simpatia pe care i-o purtam. Chiar şi aşa, cred că ar fi învăţat cu uşurinţă pictura, aşa cum mai târziu a învăţat muzica. Încă de pe atunci îndrăgea pianul din casa noastră, o vechitură inutilă, doar cu valoare sentimentală. Ne citea romanele, ne răsfoia cărţile cu gravuri, vrând să afle despre ruine, despre oameni, despre campanii, un nume, o poveste, un loc. José Dias îi oferea toate aceste informaţii cu un oarecare orgoliu de erudit. Erudiţia lui nu era mai brează decât homeopatia pe care o practica în Cantagalo.

Într-o zi, Capitu a vrut să afle ale cui erau chipurile din salon. Secretarul i le-a enumerat sumar, zăbovind mai mult asupra lui Cezar, cu exclamaţii şi citate latineşti:

— Cezar! Iulius Cezar! Mare om! *Tu quoque*, *Brute*?

Capitu nu-l găsea frumos pe Cezar, dar înfăptuirile povestite de José Dias o făceau să-l admire. Un om care putea face orice! Care făcea orice! Un om care îi oferea unei doamne o perlă în valoare de şase milioane de sesterţi!

— Şi cât însemna un sesterţ?

José Dias, necunoscând valoarea exactă a sesterţului, îi răspunse entuziast:

— E cel mai mare om din istorie!

Perla lui Cezar făcea ochii lui Capitu să scapere. În acea zi a întrebat-o pe mama de ce nu mai poartă bijuteriile cu care apăruse în tablou; se referea la cel din salon, agăţat lângă cel al tatii; avea un colier mare, o diademă şi cercei.

— Sunt nişte bijuterii văduve, Capitu, aşa ca mine.

— Când le-aţi purtat?

— La ceremonia încoronării.

— Ah! Povestiţi-mi despre ceremonia încoronării!

Aflase deja povestea de la părinţii ei, dar considera, fireşte, că ei n-aveau cum să ştie mai mult decât ce se petrecuse pe străzi. Voia relatarea din tribunele Capelei Imperiale şi din saloanele de bal. Se născuse mult după acea celebră ceremonie. Cum tot auzise vorbindu-se despre Majorat[6], într-o zi a stăruit să afle ce se întâmplase; după ce i s-a povestit, a fost de părere că împăratul a făcut foarte bine să urce la tron la cincisprezece ani. Toate erau supuse curiozităţii lui Capitu: mobile vechi, bijuterii vechi, obiceiuri, poveşti despre Itaguaí, copilăria şi adolescenţa mamei mele, ce s-a spus aici, o amintire acolo, o vorbă dincolo…

Capitolul XXXII

Ochi de resac

Toate erau supuse curiozităţii lui Capitu. Însă a existat o întâmplare în care nu ştiu dacă a învăţat sau a predat ceva, ori dacă le-a făcut pe amândouă, ca în cazul meu. Voi povesti asta în alt capitol. În acesta voi spune doar cum, după câteva zile de la înţelegerea cu secretarul, m-am dus pe la prietena mea; era zece dimineaţa. Doña Fortunata, care se afla în curte, nici n-a mai aşteptat s-o întreb de fata ei.

— E în salon, se piaptănă; ia intră încetişor, s-o sperii.

M-am dus încetişor, dar ori picioarele m-au trădat, ori oglinda. Poate aceasta din urmă nu; era o oglinjoară de doi bani (iertaţi-mi vulgaritatea), cumpărată de la un neguţător ambulant italian, cu o ramă nefinisată, o agăţătoare de sârmă, atârna pe perete, între două ferestre. Dacă nu oglinda m-a trădat, atunci au fost picioarele. Oricare ar fi fost, de cum am intrat, pieptănul, părul, ea cu

---

6 În 1840, prinţul moştenitor a fost declarat major şi apt pentru guvernare înainte de vreme, la vârsta de 14 ani, manevră cunoscută drept Majoratul.

totul au sărit în sus şi n-am auzit decât:

— S-a întâmplat ceva?

— Nu, răspunsei eu; am venit să te văd înainte să sosească părintele Cabral la lecţie. Ai dormit bine?

— Da. José Dias încă n-a vorbit?

— Se pare că nu.

— Şi când vorbeşte?

— Mi-a zis că azi sau mâine ar vrea să aducă vorba; n-o s-o ia aşa, pe nepregătite, o să-i vorbească mai pe ocolite, va face o aluzie. Apoi intră în subiect. Vrea să vadă mai întâi dacă mama e hotărâtă…

— Este, mă întrerupse Capitu. Dacă n-ar fi fost nevoie de cineva care s-o facă să se răzgândească acum şi pentru totdeauna, n-ar mai fi trebuit să-i vorbească. Nici nu mai sunt sigură că José Dias ar reuşi s-o influenţeze cât trebuie; îl cred că ar face orice, dacă simte că nu vrei cu adevărat să fii preot, dar oare o să reuşească…? De obicei îl ascultă; dacă totuşi… Ce calvar! Insistă, Bentinho.

— O să insist; o să-i spun să vorbească chiar azi.

— Juri?

— Jur. Lasă-mă să-ţi văd ochii, Capitu.

Îmi amintisem de definiţia pe care le-o dăduse José Dias: „Ochi de ţigancă, făţarnici şi iscoditori”. Nu ştiam ce însemna „făţarnic”, dar „iscoditor” – da, şi voiam să văd dacă li se potrivea. Capitu s-a lăsat privită şi analizată. Mă întreba doar ce se întâmplase, dacă nu-i mai văzusem înainte; n-am găsit nimic nelalocul lui; culoarea şi căldura erau cele pe care le ştiam. Contemplarea îndelungată îi dădea probabil impresia că de fapt alta îmi era intenţia; îşi imagina că era un pretext pentru a-i cerceta mai îndeaproape, cu privirea mea lacomă, stăruitoare, înfiptă în a ta, şi de asta cred că au început să se facă mari, tot mai mari şi umbriţi, cu o asemenea expresie, încât…

Retorică a îndrăgostiţilor, dă-mi o comparaţie precisă

şi poetică să pot descrie acea privirea a lui Capitu. Nu găsesc nicio imagine vrednică de a reda, fără a şifona demnitatea stilului, cum a fost şi ce mi-a făcut. Ochi de resac? Fie, de resac. Asta îmi inspira noua lor înfăţişare. Nu ştiu ce soi de fluid misterios şi energic purtau în ei, o forţă care te absorbea înăuntrul lor, precum valul care se retrage de pe nisip, în zilele cu mare agitată. Ca să nu mă înghită cu totul, mă agăţam de părţile vecine, de urechi, de braţe, de părul despletit pe umeri; însă apoi îi căutam din nou pupilele, iar valul care pornea din ele se făcea din ce în ce mai mare, mai adâncit şi mai întunecat, ameninţând să mă împresoare, să mă tragă înspre el şi să mă înghită. Câte minute am rămas în joaca asta? Doar ceasornicele din ceruri au măsurat timpul acela infinit şi scurt. Eternitatea are pendulele ei; chiar dacă e nesfârşită, nu se lasă până nu află cât durează fericirile şi chinurile. Bucuria celor primiţi în rai se dublează negreşit când află câte chinuri au de pătimit în iad duşmanii lor; aşa cum şi bunătăţile de care preafericiţii se bucură în rai sporesc durerile celor condamnaţi în infern. Un chin care i-a scăpat divinului Dante; dar eu n-am venit aici să corectez poeţi. Voi zice doar că, după un timp nemăsurat, am apucat hotărât părul lui Capitu, dar de data asta cu mâinile, şi i-am spus – trebuia să zic ceva – că aş putea s-o pieptăn, dacă voia.

— Tu?

— Chiar eu.

— O să-mi încurci tot părul, asta-i sigur.

— Dacă-l încurc, îl descurci tu dup-aia.

— Să vedem.

Capitolul XXXIII

Pieptănătura

Capitu s-a întors cu spatele la mine, privind spre oglinjoară. I-am adunat tot părul la spate şi m-am apucat să trec pieptănul prin el, de la frunte până la vârfuri, care

îi ajungeau la brâu. Nu era bine dacă stătea în picioare: nu uita că era cu puţin mai înaltă decât mine, dar n-ar fi mers nici dacă am fi fost de aceeaşi înălţime. Am rugat-o să se aşeze.

— Stai jos aici, e mai bine.

S-a aşezat. „Ia să-l vedem pe marele coafor”, mi-a zis râzând. I-am pieptănat în continuare părul, cu multă grijă, şi i l-am împărţit în două părţi egale, ca să fac cele două cozi. Nu le-am făcut imediat, nici repede, cum ar face coaforii de meserie, ci încet, încetişor, savurând atingerea acelor fire groase, care erau o parte din ea. Mă tot încurcam câteodată, din stângăcie, altă dată dinadins, ca să fie nevoie să desfac şi să refac totul. Îi atingeam uşor cu degetele ceafa sau umerii îmbrăcaţi în stambă, iar senzaţia era un deliciu. Dar în sfârşit, oricât de interminabil mi-aş fi dorit să fie, se termina şi părul de pieptănat. N-am rugat cerul să-l facă la fel de lung ca pe al Aurorei, pentru că nu cunoşteam încă această zeiţă, pe care bătrânii poeţi aveau să mi-o prezinte mai târziu; dar mi-am dorit să-l pieptăn pentru toate veacurile ce-aveau să vină, să ţes două cozi care să înfăşoare infinitul de un număr nesfârşit de ori. Dacă ţi se pare prea emfatic, nefericitule cititor, înseamnă că n-ai pieptănat niciodată o fetişcană, n-ai atins niciodată cu mâini de adolescent tânărul cap al unei nimfe... O nimfă! Sunt într-o pasă mitologică. Puţin mai devreme, când vorbeam despre ochii de resac, scrisesem „Tetis”; am tăiat „Tetis”; să tăiem atunci şi „nimfele”; să spunem doar o fiinţă iubită, un cuvânt care cuprinde toate puterile creştine şi păgâne. În fine, am împletit cele două cozi. Unde era panglica, să le leg capetele? Pe masă, o bucată tristă de panglică mototolită. Am pus capetele cozilor unul lângă altul, le-am legat cu un nod, mi-am mai retuşat opera, mai slăbind pe ici, mai netezind pe colo, până când am exclamat:

— Gata!

— Oare e bine?

— Uită-te în oglindă.

În loc să se ducă la oglindă, ce crezi că a făcut Capitu? Nu uita că stătea jos, cu spatele la mine. Capitu şi-a lăsat capul pe spate într-atât încât a trebuit să o sprijin cu mâinile să nu cadă; spătarul scaunului era jos. M-am aplecat apoi deasupra ei, chipul meu deasupra chipului ei, dar invers, ochii unuia în dreptul gurii celuilalt. Am rugat-o să-şi ridice capul, putea s-o ia ameţeala, să-şi scrântească gâtul. I-am zis şi că e urâtă. Dar nici motivul ăsta n-a înduplecat-o.

— Ridică-te, Capitu!

N-a vrut, n-a ridicat capul şi am rămas aşa, privindune, până când ea şi-a întredeschis buzele, eu le-am coborât pe ale mele şi…

Ce senzaţie măreaţă, cea a sărutului; Capitu s-a ridicat iute, eu m-am dat înapoi până la perete, ca şi cum aş fi fost ameţit, mut, cu privirea întunecată. Când mi s-a limpezit, am văzut-o pe Capitu cu ochii în pământ. N-am îndrăznit să mai spun nimic; chiar dac-aş fi vrut, îmi înghiţisem limba. Captiv, buimac, nu găseam nici gestul, nici forţa să mă dezlipesc de perete şi să mă arunc asupra ei cu mii de cuvinte calde şi drăgăstoase… Nu râde de cei cincisprezece ani ai mei, cititor precoce. La şaptesprezece, Des Grieux[7] (unde mai pui că era Des Grieux) încă nici nu se gândea la deosebirea dintre sexe.

Capitolul XXXIV

Sunt bărbat!

Am auzit paşi pe hol; era Doña Fortunata. Capitu şi-a regăsit degrabă stăpânirea de sine, atât de repede, încât

7 Numele personajului din Manon Lescaut (1731), roman scris de Abatele Prevost, în care protagonistul este dus la pierzanie de amanta lui, Manon.

atunci când mama ei a apărut în uşă, ea îşi clătina capul şi râdea. Nicio urmă de paloare, nicio încordare de stinghereală, un râs spontan şi clar, pe care îl explică prin aceste vorbe vesele:

— Ia uite, mamă, cum m-a pieptănat domnul coafor; m-a rugat să-l las pe el să-mi termine pieptănătura şi uite ce i-a ieşit. Uite ce cozi!

— Ce au? îmi veni mama ei în ajutor, plină de bunăvoinţă. E foarte bine, nu şi-ar da nimeni seama că cine le-a făcut nu se pricepe la pieptănături.

— Cum, mamă? Astea? sări Capitu desfăcând cozile. Hai, măi mamă!

Şi, cu o iritare graţioasă şi hotărâtă pe care o mai avea uneori, a luat pieptănul şi şi-a întins părul ca să refacă pieptănătura. Doña Fortunata i-a zis că e prostuţă, iar mie mi-a spus să nu mă supăr, că nu era nimic, doar nebunii de fată. Ne privea cu duioşie pe amândoi. Apoi parcă a început să bănuiască ceva. Văzându-mă tăcut, nemişcat, lipit de perete, poate i s-a părut că între noi n-a fost vorba doar de o pieptănătură şi ne-a zâmbit silit…

Cum voiam să spun şi eu ceva ca să ascund starea în care mă aflam, am invocat câteva cuvinte dinăuntrul meu, iar ele au apărut repede, dar unele peste altele, umplându-mi gura în aşa fel încât n-a mai putut niciunul să iasă. Sărutul lui Capitu îmi pecetluise buzele. O exclamaţie, măcar un simplu articol, oricât îşi adunau forţele, nu reuşeau să răzbată de dinăuntru. Aşa că toate cuvintele s-au retras în suflet, şoptind: „Ăsta n-o s-ajungă prea departe, cel puţin nu cât îl stăpânesc emoţiile…”

Şi, surprinşi de mama ei, ne combăteam unul pe celălalt, ea deghizând cu vorbe ceea ce eu anunţam prin tăcere. Doña Fortunata m-a scos din impas, spunându-mi că mă chemase mama la lecţia de latină; părintele Cabral mă aştepta. Era o scăpare; mi-am luat rămas-bun şi am

pornit pe hol. Din mers, am auzit-o pe mamă cum certa purtarea fiicei, dar fiica nu zicea nimic.

Am alergat la mine în cameră, am luat două cărţi, dar nu m-am dus în sala unde se ţinea lecţia; m-am aşezat pe pat, amintindu-mi pieptănătura şi restul. Tremuram, aveam goluri în care îmi pierdeam cunoştinţa de sine şi a lucrurilor care mă înconjurau şi rămâneam nu ştiu unde şi nici cum. Şi mă întorceam în mine şi vedeam patul, pereţii, cărţile, podeaua, auzeam câte un sunet de afară, vag, apropiat sau îndepărtat, apoi pierdeam iar totul, pentru a simţi numai buzele lui Capitu… le simţeam întinse, sub ale mele, la rândul lor strânse spre ale ei, şi contopindu-se. Deodată, fără să vreau, fără să gândesc, mi-au ieşit pe gură vorbele astea pline de mândrie:

— Sunt bărbat!

Am crezut că m-a auzit cineva, pentru că izbucnisem cu voce tare, şi am alergat la uşa dormitorului. Nu era nimeni afară. M-am dus iar înăuntru şi, încet, mi-am repetat că sunt bărbat. Şi acum mai aud ecoul. M-a cuprins o plăcere enormă. Nici Columb n-a fost mai încântat când a descoperit America, să-mi fie cu iertare banalitatea comparaţiei; într-adevăr, în fiecare adolescent se află o lume misterioasă, un amiral şi un soare de octombrie. Mai târziu am mai făcut şi alte descoperiri; niciuna nu m-a impresionat atât de tare. Denunţul lui José Dias mă întărâtase, învăţătura bătrânului arbore de cocos de asemenea, numele noastre scrijelite de ea pe zid m-au făcut să tresar destul de tare, cum aţi văzut; nimic din toate astea nu s-au comparat cu senzaţia sărutului. Ar fi putut fi o minciună sau o iluzie. Fiind însă adevărate, erau înseşi oasele adevărului, nu carnea şi sângele lui. Nici atingerea mâinilor, strângându-se, contopindu-se, nu putea egala aşa ceva.

— Sunt bărbat!

Când am repetat pentru a treia oară, m-am gândit la seminar, dar aşa cum te gândeşti la un pericol care a trecut, la un rău îndepărtat, la un coşmar dispărut; toţi nervii îmi spuneau că bărbaţii nu sunt preoţi. Sângele era de aceeaşi părere. Am simţit din nou buzele lui Capitu. Poate abuzez un pic de reminiscenţele sărutului; dar asta înseamnă dorul; să treci o dată şi încă o dată prin amintirile de demult. Or, dintre toate de pe vremea aceea, cred că asta e cea mai dulce, cea mai cuprinzătoare, cea care m-a făcut să mă descopăr pe mine, aşa cum eram. Mai am şi altele, bogate şi numeroase, dulci şi ele, de toate felurile, multe de ordin intelectual, unele la fel de intense. Dar oricât de adult aş fi fost, nicio amintire nu era la fel de intensă ca aceasta.

Capitolul XXXV

Protonotarul apostolic

În sfârşit, mi-am luat cărţile şi am fugit la lecţie. De fapt, n-am fugit; m-am oprit la jumătatea drumului, dându-mi seama că probabil era foarte târziu şi că mi s-ar fi putut citi ceva pe faţă. M-am gândit să mint, să dau vina pe o ameţeală care m-ar fi trântit la pământ; dar când m-am gândit la sperietura pe care ar trage-o mama, am îndepărtat ideea. M-am gândit să promit câteva zeci de *Tatăl nostru*; însă mai aveam o promisiune de îndeplinit şi altă favoare în aşteptare… Nu, mai întâi să vedem; am mers mai departe, am auzit voci vesele care conversau gălăgios. Când am intrat în cameră, nu m-a dojenit nimeni.

Părintele Cabral primise cu o seară înainte un mesaj din partea reprezentantului papal; s-a dus să-l întâlnească şi a aflat că, prin decret pontifical, tocmai fusese numit protonotar apostolic. Distincţia papei îl bucurase mult şi pe el, şi pe ai noştri. Unchiul Cosme şi verişoara Justina repetau titlul cu admiraţie; era pentru prima dată când îl auzeam, eram obişnuiţi cu clerici, monseniori, episcopi,

nunţii şi internunţii; dar ce era un protonotar apostolic? Părintele Cabral ne-a explicat că nu era chiar funcţie de curie, însă era la fel de onorabilă. Unchiul Cosme era mândru de partenerul lui de cărţi de joc şi repeta:

— Protonotar apostolic!

Şi, întorcându-se către mine:

— Ia aminte, Bentinho; şi tu poţi să ajungi protonotar apostolic.

Cabral asculta încântat cum i se tot repetă titlul. Stătea în picioare, mai făcea câţiva paşi, mai zâmbea sau bătea darabana cu degetele pe capacul vreunei cutii. Titlul era atât de lung, încât părea de două ori mai grandios, deşi, dacă îl legai de nume, devenea prea lung; asta observase unchiul Cosme. Părintele Cabral răspunse că nu era nevoie să-l spună în întregime, puteau să-i zică protonotarul Cabral. Se subînţelegea că e apostolic.

— Protonotarul Cabral.

— Da, aveţi dreptate. Protonotarul Cabral.

— Dar, domnule protonotar, interveni verişoara Justina, ca să se obişnuiască cu titlul, asta vă obligă să vă duceţi la Roma?

— Nu, Doña Justina.

— Nu, sunt doar onorurile, observă mama.

— Dar nici nu împiedică, spuse Cabral, care încă se mai gândea la subiectul de dinainte, folosirea titlului complet în situaţiile mai formale, în actele publice, în scrisori de ceremonie etc.: protonotar apostolic. Dar, în folosirea curentă, protonotar e de ajuns.

— Întocmai, fuserăm cu toţii de acord.

José Dias, care intră la puţin timp după mine, îl felicită pentru distincţie şi amintiţi, apropo de asta, de primele acte politice ale lui Pius al IX-lea, marile speranţe ale Italiei; dar nimeni nu continuă subiectul; cel mai important, în acel moment şi în acel loc, era bătrânul meu

profesor de latină. Eu, revenindu-mi din teamă, îmi dădui seama că ar trebui să-l felicit la rândul meu, iar gestul meu nu fu primit cu mai puţină bucurie decât al celorlalţi. Mă bătu uşor pe obraz, patern, şi până la urmă îmi dădu liber. Era deja prea multă bucurie pentru o singură oră. Un sărut şi vacanţă! Cred că acest lucru mi se citea şi pe chip, întrucât unchiul Cosme, scuturându-şi burta de râs, mă numi papiţoi; dar José Dias îmi corectă veselia:

— Nu trebuie să sărbătoreşti golăneala; latina tot o să-ţi trebuiască, *chiar dacă n-o să te faci preot*.

Aici îmi recunoscui omul. Era prima vorbă, prima sămânţă aruncată pe pământ, aşa, în treacăt, ca şi cum ar fi vrut să obişnuiască auzul celor din familie. Mama îmi zâmbi, plină de dragoste şi tristeţe, dar răspunse numaidecât:

— Ba va fi preot, şi încă unul frumos.

— Şi nu uita, soro, şi protonotar. Protonotar apostolic.

— Protonotarul Santiago, sublinie Cabral.

N-am înţeles prea bine dacă intenţia maestrului meu de latină era să mă obişnuiască să-mi asociez numele cu acest titlul; dar ştiu că atunci când mi-am auzit numele lângă un asemenea titlu, tare aş mai fi vrut să zic o obrăznicie. Însă în cazul ăsta voinţa a fost mai degrabă o idee, o idee fără limbă, care a rămas la locul ei şi mută, la fel ca alte idei de puţin mai târziu… Dar acelea cer un capitol special. Să-l încheiem pe acesta spunând că maestrul de latină a vorbit puţin despre subordonarea mea ecleziastică, deşi fără prea mare interes. El căuta de fapt un alt subiect, ca să pară că a uitat de propria-i glorie, deşi aceasta îi rămăsese întipărită pe chip. Era un bătrân slab, senin, înzestrat cu multe calităţi. Avea şi câteva defecte, cel mai deosebit fiind faptul că era pofticios, fără să fie neapărat mâncăcios; mânca puţin, dar aprecia fineţurile şi

specialităţile, iar bucătăria noastră, deşi simplă, era mai puţin săracă decât a lui. Aşa că atunci când mama i-a spus să vină la cină, în cinstea veştii, ochii cu care a acceptat or fi fost de protonotar, dar nu apostolic. Şi, pentru a-i face pe plac mamei, a început din nou să vorbească despre mine, descriindu-mi viitorul ecleziastic, şi voia să ştie dacă aveam să merg la seminar acum, în anul care venea, oferindu-se să-i vorbească „domnului episcop”, tot acest discurs fiind împănat cu „protonotarul Santiago”.

Capitolul XXXVI

O idee fără picioare şi o idee fără mâini

I-am lăsat, sub pretextul că mă duc la joacă, şi am plecat să mă gândesc din nou la aventura mea de dimineaţă. În lipsa latinei, şi chiar în prezenţa ei, n-aveam altceva mai bun de făcut. După cinci minute, mi-a venit în gând să mă reped până la casa vecină, s-o iau pe Capitu, să-i desfac cozile, să i le fac la loc până ajungeam la acelaşi final aparte, gură peste gură. Asta e, haide, asta e... Dar era doar o idee! O idee fără picioare care s-o pună în mişcare! Nici celelalte picioare, ale mele, nu voiau să meargă sau să alerge. Mult mai târziu, au pornit agale şi m-au dus până la casa lui Capitu. Când am ajuns, am întâlnit-o în salon, în acelaşi salon, aşezată pe canapea cu o pernă în poală, cosând liniştită. Nu m-a privit în faţă, ci pieziş şi suspicios sau, dacă preferaţi formularea secretarului, făţarnic şi iscoditor. Mâinile i s-au oprit din lucru, apoi şi-a înfipt acul în pânză. Eu, de partea cealaltă a mesei, nu ştiam ce să fac; şi din nou mi-au fugit cuvintele cu care venisem. Am petrecut aşa câteva minute bune, până când a pus deoparte lucrul cu acul, s-a ridicat şi m-a aşteptat. M-am dus lângă ea şi am întrebat-o dacă-i spusese mama ei ceva; mi-a răspuns că nu. Gura cu care mi-a răspuns m-a făcut să mă apropii. Capitu s-a dat puţin înapoi.

Atunci ar fi trebuit s-o prind, s-o trag spre mine şi s-o sărut… Dar era doar o idee! O idee fără mâini care s-o facă! Ale mele rămâneau căzute şi inerte. Nu ştiam nimic din Scriptură. Dacă aş fi ştiut, probabil spiritul Satanei m-ar fi făcut să dau limbajului mistic al *Cântării* o interpretare directă şi naturală: „Sărută-mă cu sărutările gurii tale”. Cât despre mâini, care-mi erau nemişcate, trebuia doar să urmez versetul al şaselea din al doilea capitol: „Stânga sa este sub capul meu şi cu dreapta lui mă cuprinde”. Vedeţi cronologia gesturilor. Trebuia doar s-o aplic; dar chiar de-aş fi ştiut textul, atitudinea lui Capitu era acum atât de retrasă, încât cred c-aş fi rămas în continuare pe loc. Până la urmă, ea m-a scos din această situaţie.

Capitolul XXXVII

Sufletul e plin de mistere

— Părintele Cabral te-a aşteptat mult?

— Azi n-am făcut lecţia, mi-a dat liber.

I-am explicat motivul vacanţei. I-am povestit şi că părintele Cabral vorbise despre intrarea mea la seminar, sprijinind hotărârea mamei, şi am spus despre el lucruri urâte şi aspre. Capitu s-a gândit puţin şi m-a întrebat apoi dacă poate veni să-l felicite pe părinte, după-amiază, la mine acasă.

— Da, dar de ce?

— O să vrea şi tata să se ducă, normal, dar e mai bine să se ducă acasă la părintele; aşa e frumos. Eu nu, că sunt aproape domnişoară, conchise râzând.

Râsul m-a însufleţit. Parcă spusese dinadins vorbele acelea ca să se ia singură peste picior, doar din acea dimineaţă era şi ea femeie, după cum şi eu eram bărbat. Mi s-a părut amuzant şi, ca să fiu sincer, am vrut să-i demonstrez că e domnişoară pe de-a-ntregul. Am luat-o uşor de mâna dreaptă, apoi de stânga, şi am rămas aşa,

uluit şi cuprins de tremur. Asta era ideea cu mâini. Am vrut să le trag înspre mine pe ale lui Capitu, obligând-o astfel să le urmeze, dar nici acum acţiunea n-a răspuns intenţiei. Cu toate astea, mi s-a părut că sunt puternic şi semeţ. Nu imitam pe nimeni; nu umblam cu băieţi care să mă înveţe poveşti de dragoste. Nu aflasem nici despre siluirea Lucreţiei[8]. Despre romani ştiam doar că vorbeau prin intermediul cărticelei părintelui Pereira[9] şi că erau compatrioţi de-ai lui Pilat din Pont. Nu neg că finalul pieptănăturii de dimineaţă fusese un pas înainte în ce priveşte mişcările amoroase, dar gestul de atunci a fost exact opusul celui de acum. De dimineaţă, îşi înclinase capul înspre mine, acum fugea de mine; iar comportamentul ei nu era diferit doar în această privinţă; în altă situaţie, părând că se va repeta, se contrazise.

Cred că am dat s-o trag spre mine. Nu sunt sigur, eram atât de agitat, încât nu îmi conştientizam toate acţiunile; dar bănuiesc că aşa am făcut, pentru că ea s-a dat înapoi şi a vrut să-şi ia mâinile din ale mele; apoi, poate pentru că nu mai avea unde să se retragă, s-a proptit cu un picior în faţă şi cu celălalt în spate şi s-a smucit din umeri. Gestul ăsta m-a făcut să-i ţin mâinile cu forţa. Trunchiul până la urmă a ostenit şi a cedat, dar capul n-a vrut să se lase înfrânt şi, lăsat pe spate, zădărnicea toate eforturile mele, pentru că eu deja făceam eforturi, prietene cititor. Necunoscând lecţia din *Cântare*, nu mi-a trecut prin cap să-mi trec mâna stângă pe după capul ei; de altfel, gestul ăsta presupune o aliniere a voinţelor, iar Capitu,

8 Soţia romanului Tarquinius Collatinus, unul dintre cei patru capi ai revoluţiei care a dus la proclamarea Republicii la Roma. A fost necinstită de Sextus, fiul ultimului împărat al Romei, şi s-a omorât, nesuportând dezonoarea.

9 Referire la Novo Método de Gramática Latina, un manual de gramatică foarte răspândit în Brazlia secolului XIX, semnat de părintele Antônio Pereira.

care acum mi se împotrivea, ar fi profitat de gest ca să-şi smulgă şi cealaltă mână şi să-mi scape de tot. Am continuat acea luptă, fără să facem zgomot, pentru că, în pofida atacului şi a apărării, aveam grijă să nu fim auziţi de dinăuntru; sufletul e plin de mistere. Acum ştiu sigur că trăgeam de ea; îşi întorcea în continuare capul; până când a obosit; dar apoi a fost rândul gurii. Gura lui Capitu pornea o mişcare inversă faţă de a mea, ducându-se într-o parte, în vreme ce eu o căutam în cealaltă. Am rămas aşa, neînţeleşi, fără să îndrăznesc încă un pic, şi numai atât mi-ar mai fi trebuit, încă un pic…

Atunci am auzit bătăi în uşă şi glasuri pe hol. Era tatăl lui Capitu, care se întorsese de la lucru mai devreme, cum se mai întâmpla uneori. „Deschide, micuţo! Capitu, deschide!” Aparent, era aceeaşi scenă ca de dimineaţă, când dăduse mama ei peste noi, însă doar aparent; de fapt, era alta. Luaţi aminte că de dimineaţă scena se sfârşise deja, iar paşii Doñei Fortunata au fost un avertisment ca să ne venim în fire. Acum ne luptam, ţinându-ne de mâini, şi lupta abia începuse.

Am auzit zăvorul uşii care dădea spre holul interior; mama ei descuia uşa. Eu, ca să fiu sincer până la capăt, vă spun că n-am avut timp să dau drumul mâinilor prietenei mele; m-am gândit s-o fac, am încercat chiar, dar Capitu, înainte s-apuce tatăl ei să intre, a făcut un gest nesperat, apăsându-şi gura pe a mea, dându-mi de bunăvoie ceea ce până atunci refuzase să cedeze cu forţa. Repet, sufletul e plin de mistere.

Capitolul XXXVIII

Doamne, ce sperietură!

Când Pádua intră în sala de vizite, Capitu, în picioare, cu spatele la mine, aplecată deasupra broderiei, ca şi cum tocmai o ridica, întreba cu voce tare:

— Bentinho, dar ce înseamnă protonotar apostolic?

— Salutare! exclamă tatăl ei.

— Doamne, ce m-ai speriat!

Abia din punctul ăsta se reia scena de dimineaţă; iar dacă povestesc aici două scene de acum patruzeci de ani, întocmai cum s-au petrecut, vreau să arăt că nu numai în prezenţa mamei Capitu ştia să se stăpânească; nici tatăl ei n-o intimida. Într-o situaţie care mie îmi înnoda limba, ea vorbea cu cea mai mare dezinvoltură. Sunt încredinţat că inima nu-i bătea nici mai tare, nici mai încet. Se prefăcu speriată şi îşi întipări pe chip un aer pe jumătate surprins; dar eu, care ştiam despre ce e vorba, vedeam că minte şi o pizmuiam. Se duse apoi să vorbească cu tatăl ei, care îmi strânse mâna şi vru să afle de ce fiica lui vorbea despre protonotarul apostolic. Capitu îi repetă ce auzise de la mine şi îşi exprimă de îndată părerea că tatăl ei trebuia să se ducă să-l felicite pe preot la el acasă, iar ea avea să vină la mine. Şi, adunând obiectele de cusut, porni pe hol, strigând copilăros:

— Mami, să punem masa, a venit tati!

Capitolul XXXIX

Vocaţia

Părintele Cabral se afla încă în acea primă fază în care şi cele mai neînsemnate felicitări îl onorau cât nişte ode. După o vreme, cei înnobilaţi primesc laudele ca pe un tribut obişnuit, fără nicio tresărire, fără niciun cuvânt de mulţumire. E mai bine când te afli la exaltarea primei faze, la acea stare sufletească în care feliciţi flora universală pentru un copăcel mlădiindu-se în bătaia vântului şi care îţi dă senzaţii mai profunde şi mai plăcute decât oricare alta. Părintele Cabral ascultă vorbele lui Capitu cu infinită plăcere.

— Mulţumesc, Capitu, mulţumesc frumos; apreciez că te bucuri. Ce mai face tatăl tău? Şi mama? Pe tine nici nu te mai întreb; se vede pe faţa ta că plesneşti de

sănătate. Cum mai stai cu rugăciunile?

Capitu răspundea prompt şi bine la toate întrebările. Purta o rochie mai bună şi pantofii de stradă. N-a intrat cu familiaritatea ei obişnuită, s-a oprit o clipă la uşa încăperii, înainte să se ducă să-i sărute mâna mamei şi părintelui. Cum îl numise de două ori în cinci minute „protonotar”, José Dias, pentru a scăpa de concurenţă, ţinu un mic discurs în onoarea „sufletului patern şi *augustisim* al lui Pius al IX-lea”.

— Mare *orator* mai eşti, spuse unchiul Cosme când termină.

José Dias zâmbi fără umilinţă. Părintele Cabral confirmă laudele adresate secretarului, lăsând la o parte superlativele; la care cel dintâi adăugă că în mod evident cardinalul Mastaï[10] fusese croit pentru mitră încă de la începutul timpurilor. Şi, făcându-mi cu ochiul, continuă:

— Vocaţia e totul. Statutul ecleziastic e absolut perfect, dacă preotului îi era deja sortit. Dacă nu există vocaţie, mă refer la vocaţia sinceră şi reală, o persoană tânără poate studia la fel de bine literele, care sunt şi ele folositoare şi onorabile.

Părintele Cabral argumentă:

— Vocaţia contează mult, dar puterea lui Dumnezeu e suverană. Poate să nu-ţi placă Biserica, chiar s-o condamni, dar dacă într-o zi auzi vocea Domnului, poţi s-ajungi şi apostol; cum e cazul Sfântului Pavel.

— Fără îndoială, dar eu spuneam altceva. Spuneam că-l poţi servi pe Dumnezeu foarte bine şi fără să fii preot, de dinafară; se poate sau nu?

— Se poate.

— Păi vedeţi! exclamă José Dias triumfător, privind în jurul lui. Fără vocaţie, nu iese un preot bun, iar în orice profesie liberală poţi să-l slujeşti pe Dumnezeu, aşa cum

10 Numele Papei Pius al IX-lea.

facem toţi.

— Fără îndoială, dar vocaţia nu vine numai din născare.

— Domnule, dar e cea mai bună.

— Un tânăr fără nicio înclinaţie spre viaţa bisericească poate ajunge un foarte bun preot; toate sunt după cum le vrea Domnul. Nu vreau să mă dau drept model, dar eu m-am născut cu vocaţie pentru medicină; naşul meu, paracliser la Santa Rita, a insistat pe lângă tatăl meu să mă înscrie la seminar; tata a cedat. Şi atâta mi-au plăcut studiile şi compania preoţilor, încât până la urmă m-am hirotonisit. Dar, chiar dacă n-aş fi făcut-o şi nu mi-aş fi schimbat vocaţia, ce s-ar fi întâmplat? Studiasem oricum la seminar câteva materii pe care e bine să le ştii şi care sunt întotdeauna mai bine predate acolo.

Verişoara Justina interveni:

— Cum adică? Poţi să intri la seminar şi să nu te faci preot?

Părintele Cabral răspunse că da, că se poate şi, întorcându-se spre mine, îmi vorbi de vocaţia mea, care era vizibilă; jucăriile mele fuseseră întotdeauna obiecte de biserică şi îmi plăceau nespus slujbele. Dar nu era o dovadă solidă; toţi copiii din timpul meu erau religioşi. Cabral adăugă că rectorul de la São José, căruia îi pomenise de curând de promisiunea mamei, era de părere că naşterea mea fusese un miracol; şi el credea acelaşi lucru. Capitu, lipită de fustele mamei mele, nu răspundea privirilor neliniştite pe care i le aruncam; nici nu părea să asculte discuţia despre seminar şi urmările lui, şi, de altfel, reţinuse esenţialul, după cum aveam să aflu mai târziu. De două ori mă dusei până la fereastră, aşteptând să vină şi ea, să putem sta mai în largul nostru, singuri, până la sfârşitul lumii, de s-ar fi sfârşit, dar Capitu nu apăru. Nu se desprinse de mama decât la plecare. Era ora pentru

rugăciune, îşi luă rămas-bun.

— Du-te cu ea, Bentinho, îmi spuse mama.

— Nu e nevoie, Doña Glória, spuse ea râzând, ştiu drumul. La revedere, domnule protonotar…

— La revedere, Capitu.

Făcusem deja un pas, cu gândul să traversez salonul, normal că datoria mea, plăcerea mea, toate impulsurile vârstei şi ale ocaziei îmi spuneau să traversez până la capăt, să merg pe coridor, după vecina mea, să cobor, să ies în curte, să-i dau al treilea sărut şi să-mi iau rămas-bun. Nu mi-a păsat de refuzul ei, care mi s-a părut prefăcut, şi am pornit pe coridor; dar Capitu, care mergea repede, s-a oprit şi mi-a făcut semn să mă întorc. N-am ascultat-o; m-am dus lângă ea.

— Nu veni; vorbim mâine.

— Dar voiam să-ţi spun că…

— Mâine.

— Ascultă!

— Rămâi aici!

Vorbea încet; mă luă de mână şi-şi puse degetul pe buze. O negresă, care venise dinăuntru să aprindă lampa de pe coridor, văzându-ne cum stăteam, aproape pe întuneric, râse cu simpatie şi ne murmură, destul de tare încât să auzim, ceva ce nu înţeleserăm. Capitu îmi şopti că sclava are să bănuiască ceva şi probabil va duce vestea. Îmi spuse din nou să stau acolo şi plecă; eu rămăsei neclintit, bătut în cuie, lipit de podea.

Capitolul XL

O iapă

Rămas singur, am stat pe gânduri ceva timp, şi am avut o fantezie. V-aţi obişnuit deja cu fanteziile mele. V-am povestit-o pe cea cu vizita imperială; v-am spus despre casa de la Engenho Novo, care o copiază pe cea din Matacavalos… Imaginaţia mi-a fost tovarăşă de-a lungul

întregii mele existenţe, vie, rapidă, neliniştită, uneori timidă şi ezitantă, dar de cele mai multe ori în stare să zboare fără oprire. Cred că am citit în scrierile lui Tacitus că iepele ibere zămisleau cu ajutorul vântului; dacă nu despre el e vorba, atunci era un alt autor antic, căruia i s-a părut important să menţioneze credinţa cu pricina în cărţile lui. Din punctul ăsta de vedere, imaginaţia mea era o mare iapă iberică; cea mai mică briză o lăsa grea cu un mânz, care ajungea una-două calul lui Alexandru cel Mare; dar să lăsăm deoparte metaforele îndrăzneţe şi nepotrivite ale celor cincisprezece ani ai mei. Să povestim pur şi simplu despre ce era vorba. Fantezia de atunci era să-i mărturisesc mamei iubirea mea ca să-i spun astfel că nu aveam vocaţie pentru biserică. Rememoram discuţia despre vocaţie pe de-a-ntregul şi, deşi mă speria, îmi deschidea o uşă de scăpare. „Da, asta e”, m-am gândit. „O să-i spun mamei că n-am vocaţie şi îi mărturisesc dragostea noastră; dacă n-o să mă creadă, îi povestesc ce s-a întâmplat ieri, despre pieptănătură şi tot restul…”

Capitolul XLI

Întâlnirea secretă

Restul m-a mai reţinut puţin pe coridor, pe gânduri. L-am văzut intrând pe doctorul João da Costa, apoi au început pregătirile pentru obişnuitul joc de cărţi. Mama a ieşit din salon şi, dând peste mine, m-a întrebat dacă o însoţisem pe Capitu.

— Nu, s-a dus singură.

Apoi, aproape năpustindu-mă asupra ei:

— Mamă, trebuie să-ţi spun ceva.

— Ce e?

Speriată, vru să ştie ce mă durea – capul, pieptul, stomacul – şi-mi pipăi fruntea să vadă dacă am febră.

— N-am nimic.

— Atunci ce e?

— E ceva, mamă… Dar, uite, mai bine vorbim după ceai; chiar după aia… Nu e nimic rău; tu te sperii din orice: nu e nimic pentru care să-ţi faci griji.

— Nu eşti bolnav?

— Nu, mamă.

— Ba da, ţi s-a întors răceala. Zici că n-ai nimic doar ca să nu iei un sudorific, dar eşti răcit; se cunoaşte după voce.

Am încercat să râd, ca să-i arăt că n-am nimic. Dar nici aşa n-am reuşit să amân mărturisirea, m-a luat de mână, m-a dus la ea în cameră, a aprins o lumânare şi m-a pus să-i spun totul. Atunci, ca să încep de undeva, am întrebat-o când aveam să intru la seminar.

— La anul abia, după vacanţă.

— Şi… o să rămân acolo?

— Cum adică să rămâi acolo?

— Nu mai vin înapoi acasă?

— Vii sâmbăta şi în vacanţe; e mai bine aşa. După ce te hirotoniseşti, vii şi stai cu mine.

Mi-am şters ochii şi nasul. Ea m-a mângâiat, apoi a vrut să mă dojenească, dar cred că vocea îi tremura şi mi s-a părut că avea ochii umezi. I-am spus că simţeam că o să ne despartă. Mi-a răspuns că nu era o despărţire; era doar o plecare, pentru studii; doar primele zile. În scurt timp, aveam să mă obişnuiesc cu colegii şi cu profesorii şi, până la urmă, avea să-mi placă să stau cu ei.

— Mie-mi place numai de tine.

N-a fost nicio premeditare în afirmaţia mea, dar m-am bucurat c-am spus-o, ca s-o fac să creadă că era singura mea iubire; alungam bănuielile îndreptate asupra lui Capitu. Câte intenţii vicioase se agaţă, aşa, din mers, de o frază inocentă şi pură! mai că-ţi vine să crezi că minciuna e la fel de involuntară ca transpiraţia. Pe de altă parte, prietene cititor, bagă de seamă că eu încercam să

alung bănuielile îndreptate asupra lui Capitu, când de fapt o chemasem pe mama tocmai ca să le confirm; dar lumea e alcătuită din contradicţii. Adevărul e că mama era la fel de inocentă ca prima rază de dinaintea primului păcat; nici simpla intuiţie n-o ajuta să deducă un lucru din altul, adică, după reacţia mea bruscă, n-ar fi ajuns la concluzia că aveam tot felul de secrete cu Capitu, aşa cum îi spusese José Dias. A tăcut preţ de câteva momente; apoi mi-a răspuns fără să se impună şi nici autoritar, ceea ce mi-a sporit împotrivirea. Aşa că i-am vorbit de vocaţia despre care se discutase în după-amiaza aceea şi pe care am mărturisit că nu o simt înăuntrul meu.

— Dar ţie îţi plăcea atât de mult ideea să te faci preot, spuse ea; nu mai ţii minte că mă rugai să te duci să vezi când ieşeau seminariştii în sutane de la São José? Acasă, când José Dias te numea *reverendisim*, râdeai cu aşa o poftă! Cum ai putea acum?… Nu, nu cred, Bentinho. Şi de altfel… Vocaţie? Păi vocaţia vine odată cu obiceiul, continuă repetându-mi părerea pe care o auzise de la profesorul meu de latină.

Am încercat să mă împotrivesc, iar ea m-a mustrat fără asprime, dar cu hotărâre, aşa că am redevenit fiul supus. Apoi mi-a vorbit îndelung şi cu seriozitate despre promisiunea pe care o făcuse; nu mi-a spus împrejurările, nici ocazia, nici motivele ei, lucruri pe care aveam să le aflu mai târziu. A spus esenţialul, şi anume că trebuia să o îndeplinească, drept plată adusă lui Dumnezeu.

— Domnul Nostru mi-a venit în ajutor, salvându-ţi viaţa, acum n-o să-l mint, nici n-o să-l dezamăgesc, Bentinho; unele lucruri se fac cu păcat, iar Dumnezeu, care e mare şi puternic, să ştii că nu m-ar lăsa aşa, Bentinho; ştiu că aş fi pedepsită din greu. Să fii preot e un lucru bun şi sfânt; şi tu cunoşti mulţi, cum e părintele Cabral, care stă cu sora lui şi e foarte fericit; şi un unchi

de-al meu a fost preot şi se spune că aproape a ajuns episcop… Nu te mai alinta, Bentinho.

Cred că i-am aruncat o privire atât de plângăcioasă, încât şi-a schimbat imediat tonul; mofturi, nu, n-avea cum să fie vorba de mofturi, ştia foarte bine că eu eram prietenul ei şi n-aş fi fost în stare să simulez un sentiment pe care nu-l aveam. Voia să zică molatic, să nu mai fiu moale, să mă fac bărbat şi să mă supun îndatoririlor, spre binele ei şi pentru binele sufletului meu. Toate astea şi multe altele mi le-a zis puţin poticnit, iar vocea nu-i era limpede, ci şoptită şi gâtuită. Am văzut că o încerca din nou o emoţie mare, dar nu se dădea în lături de la ce îşi propusese, aşa că m-am aventurat s-o întreb:

— Dar dacă l-ai ruga pe Dumnezeu să îţi şteargă promisiunea?

— Nu pot să-l rog. Nu fi prostuţ, Bentinho! Şi cum aş şti că mi-a şters-o?

— Poate în vis; eu mai visez câteodată îngeri şi sfinţi.

— Şi eu, dragul meu; dar nu mă ajută… Haide, e târziu; să mergem în salon. Ne-am înţeles, deci: prima sau a doua lună din anul care vine, pleci la seminar. Vreau să ştii bine cărţile din care înveţi; aşa se cade, nu numai pentru tine, dar şi pentru părintele Cabral. Cei de la seminar vor să te cunoască, pentru că părintele Cabral vorbeşte frumos despre tine.

S-a dus la uşă şi am ieşit amândoi. Înainte de a ieşi, s-a întors spre mine, şi mi s-a părut că mai avea puţin şi se arunca în braţele mele, spunându-mi că n-o să mă fac preot. Era dorinţa ei secretă, cu atât mai mult cu cât se apropia vremea să plec la seminar. Voia să găsească o metodă de a plăti datoria căpătată, dar într-o altă monedă, una care să valoreze tot atât, sau chiar mai mult, şi nu găsea niciuna.

Capitolul XLII

Capitu stând pe gânduri

A doua zi m-am dus la casa vecină cât de repede am putut. Capitu îşi lua rămas-bun de la cele două foarte bune prietene care veniseră s-o viziteze, Paula şi Sancha, cu care fusese la colegiu, prima de cincisprezece, a doua de şaptesprezece ani, cea dintâi fată de medic, cea din urmă, a unui neguţător de mărfuri americane. Era posacă şi avea un batic legat pe cap; mama ei mi-a povestit că citise prea mult de cu seară, şi înainte, şi după ora ceaiului, şi în sufragerie, şi în pat, chiar şi mult după miezul nopţii, la lumina lămpii…

— Dacă aş fi aprins o lumânare, te-ai fi supărat pe mine. Mi-e bine.

A dat să-şi desfacă baticul, dar mama ei i-a spus timid să şi-l mai lase. Capitu i-a răspuns că nu era nevoie, căci se simţea bine.

Am rămas singuri în sufragerie; Capitu mi-a confirmat spusele mamei ei, adăugând că se simţea rău din pricina a ceea ce auzise la mine acasă. I-am povestit şi eu ce mi se întâmplase, discuţia cu mama, rugăminţile mele, lacrimile ei, şi într-un final ultimele cuvinte decisive: în două sau trei luni aveam să plec la seminar. Ce ne făceam acum? Capitu mă asculta cu o atenţie îndurerată, apoi mâhnită; când am terminat de povestit, respira apăsat, ca şi cum ar fi fost gata să izbucnească de furie, dar s-a stăpânit.

S-a întâmplat cu atât de mult timp în urmă, încât nu mai ştiu să spun sigur dacă a plâns cu adevărat sau doar şi-a şters ochii; cred că doar şi i-a şters. Când am văzut gestul, am luat-o de mână ca s-o mai îmbărbătez, dar şi eu aveam nevoie de îmbărbătare. Ne-am prăbuşit pe canapea şi am rămas aşa, privind în sus. Mint; ea privea în pământ. Am făcut şi eu acelaşi lucru, când am văzut-o. Dar Capitu probabil privea înăuntrul ei, în timp ce eu chiar priveam

podeaua, rosăturile crăpăturilor, două muşte umblând şi un picior ciobit de scaun. Nu era mare lucru, dar îmi mai lua gândul de la supărare. Când mi-am întors privirea către Capitu, am văzut că nu se mişcă şi m-am înspăimântat într-atât, încât am scuturat-o uşor. Capitu a ieşit dinăuntrul ei şi mi-a cerut să-i mai povestesc o dată ce se întâmplase cu mama. I-am făcut pe plac, îmblânzind puţin replicile de data asta, ca să n-o înfurii. Nu mă acuza de prefăcătorie, mai bine spune-mi că sunt milos; e adevărat că îmi era teamă să n-o pierd pe Capitu, în cazul în care i-ar fi murit toate speranţele, dar mă durea şi s-o văd suferind. Acum, adevărul adevărat, adevărul gol-goluţ e că mă căiam că vorbisem cu mama înainte să-l las pe José Dias să-şi facă treaba; gândindu-mă mai bine, nu voiam să aflu de pe acum o dezamăgire pe care eram oricum sigur c-o s-o aflu, chiar dacă mai târziu Capitu chibzuia, chibzuia, chibzuia…

Capitolul XLIII

Ţi-e frică?

Deodată, întrerupându-şi cugetarea, mă privi cu ochii ei de resac şi mă întrebă dacă mi-e frică.

— Frică?

— Da, te întreb dacă ţi-e frică.

— Frică de ce?

— Frică să iei bătaie, să fii prins, să te certi, să mergi, să munceşti…

N-am înţeles. Dacă mi-ar fi spus pur şi simplu „Hai să mergem!”, poate aş fi fost sau nu de acord; în orice caz, aş fi înţeles despre ce era vorba. Dar nu-mi puteam imagina ce însemna întrebarea aceea vagă şi ivită de nicăieri.

— Dar… nu-nţeleg. Să mă bată?

— Da.

— Cine să mă bată? Cine-mi dă bătaie?

Capitu făcu un gest de nerăbdare. Ochii de resac nu

mişcau şi parcă se făceau din ce în ce mai mari. Fără să-mi dau seama şi pentru că nu voiam s-o mai întreb o dată, am început să mă gândesc de unde aş fi luat bătaie, din ce motiv şi mai ales de ce aş fi fost prins, şi cine mă prindea. Vai, Doamne! Vedeam cu ochii minţii închisoarea, o clădire întunecoasă şi infectă. Vedeam şi nava pe care se ţineau deţinuţi, sediul gărzii militare şi casa de corecţie. Toate aceste frumoase instituţii sociale mă înfăşurau în misterul lor, în timp ce ochii de resac ai lui Capitu nu conteneau să crească pentru mine, până când le-au făcut cu totul uitate. Greşeala ei a fost că nu i-a lăsat să crească la nesfârşit, ci i-a micşorat până la dimensiunile normale, dându-le, apoi, mişcarea obişnuită.

Capitu a redevenit ea însăşi, mi-a spus că glumeşte, nu trebuie să mă supăr şi, cu un gest graţios, m-a bătut pe obraz şi mi-a zis:

— Fricosule!

— Eu? Dar…

— Nu era nimic, Bentinho. Cine să te bată sau să te prindă? Scuză-mă, parcă sunt nebună azi; voiam să ne jucăm şi…

— Nu, Capitu, nu voiai să te joci; în situaţia asta, niciunuia dintre noi nu-i arde de joacă.

— Ai dreptate, era o prostie; pe curând.

— Cum adică pe curând?

— Mi-a revenit durerea de cap; mă duc să-mi pun nişte felii de lămâie la tâmple.

Făcu întocmai şi îşi legă iarăşi baticul pe cap. Apoi mă conduse până în curte să-şi ia rămas-bun; dar şi acolo mai rămaserăm câteva minute, aşezaţi pe marginea fântânii. Bătea vântul şi era înnorat. Capitu vorbi din nou despre despărţirea noastră ca despre ceva sigur şi definitiv, oricât încercai eu să caut motive s-o îmbărbătez, temându-mă de spusele ei. Când nu vorbea, Capitu desena

în ţărână, cu un băţ de bambus, nasuri şi profiluri. De când începuse să deseneze, era una dintre distracţiile ei; îşi făcea hârtie şi creion Capitu din orice. Îmi aminti de numele noastre zgâriate pe zid şi vrusei să fac acelaşi lucru pe pământ, aşa că îi cerui băţul. Nu mă auzi sau nu mă luă în seamă.

Capitolul XLIV

Primul copil

— Dă-mi şi mie, lasă-mă să scriu ceva.

Capitu se uită la mine, dar într-un fel care îmi aminti de vorbele lui José Dias, făţarnic şi prefăcut; îşi ridică privirea, fără să ridice ochii. Mă întrebă cu o voce slabă:

— Zi-mi un lucru, dar să-mi spui adevărul, nu vreau baliverne; trebuie să-mi răspunzi cu sufletul deschis.

— Ce? Zi-mi.

— Dacă ar trebui să alegi între mine şi mama ta, pe cine ai alege?

— Eu?

Îmi făcu semn că da.

— Aş alege… dar de ce s-aleg? Mama nu m-ar întreba niciodată aşa ceva.

— Nu, dar eu te întreb. Să presupunem că eşti la seminar şi primeşti vestea că o să mor…

— Nu spune aşa ceva!

— …Sau că o să mă omor de dor, dacă nu vii numaidecât, iar mama ta n-ar vrea să vii, spune-mi, ai veni?

— Aş veni.

— Împotriva cuvântului mamei tale?

— Împotriva cuvântului mamei.

— Ai părăsi seminarul, ai lăsa-o pe mama ta, ai lăsa totul, ca să vii să mă vezi murind?

— Nu mai vorbi de moarte, Capitu!

Capitu râse palid şi neîncrezător şi scrise cu băţul pe

jos un cuvânt, pe care mă aplecai să-l citesc: *mincinosule*.

Mi s-a părut totul atât de ciudat, încât n-am găsit niciun răspuns. Nu înţelegeam de ce scrisese acel cuvânt, după cum nu înţelegeam de ce mă întrebase aşa ceva. Dacă mi-ar fi venit în minte vreo insultă mare sau mică, poate că aş fi scris-o şi eu, cu acelaşi băţ, dar nu-mi aminteam niciuna. Aveam capul golit. În acelaşi timp, îmi era teamă că cineva ar fi putut să ne audă sau să citească. Cine, dacă eram singuri? Doña Fortunata ieşise la un moment dat în uşă, dar intrase înapoi. Eram complet singuri. Îmi amintesc că au mai trecut nişte rândunele pe deasupra curţii şi s-au dus înspre cartierul Santa Teresa; nimeni altcineva. Se auzeau în depărtare voci nedesluşite şi amestecate, pe stradă un tropăit de animale, lângă casă – ciripitul păsărelelor lui Pádua. Nimic altceva, sau doar senzaţia asta curioasă că vorba scrisă de ea nu numai că mă iscodea de pe jos cu o înfăţişare batjocoritoare, dar şi reverbera în aer. Atunci mi-a venit o idee crudă; i-am zis că, până la urmă, viaţa de preot nu era rea, iar eu puteam s-o accept fără prea mare greutate. Ca răzbunare, vorba mea era puerilă; dar nutream speranţa secretă că o să mi se arunce în braţe, scăldată în lacrimi. Capitu a făcut doar nişte ochi mari şi a sfârşit prin a spune:

— E bine să fii preot, sigur; mai bine decât preot, poţi fi arhiereu, că ai ciorapi mov. Movul e o culoare foarte frumoasă. Dacă mă gândesc, arhiereu e mult mai bine.

— Dar nu poţi fi arhiereu fără să devii mai întâi preot, spusei eu muşcându-mi buzele.

— Normal; începi cu ciorapii negri, apoi urmează cei mov. Dar n-aş vrea să ratez prima ta slujbă; să mă anunţi din timp, să-mi fac o rochie la modă, cu fustă balon şi cu volane mari… Sau poate că atunci o să fie altă modă. Ar trebui să fie într-o biserică mare, la Carmo sau la Aão Francisco.

— Sau la Candelária.

— Da, şi Candelária merge. Nu contează, numai să aud prima ta slujbă. O să fiu o apariţie. Toată lumea o să întrebe: „Cine e domnişoara aceea arătoasă de acolo, cu rochie aşa frumoasă?” – „E Doña Capitolina, locuia pe Rua de Matacavalos…”

— Locuia? O să te muţi?

— Cine ştie unde o să locuiesc mâine? spuse ea pe un ton uşor melancolic; dar redeveni rapid sarcastică: şi tu, în altar, îmbrăcat în stihar, cu mantie aurie, cântând… *Pater noster*…

Ah! Cât regret că nu sunt un poet romantic, să spun că purtam un duel de ironii! Aş număra împunsăturile mele şi ale ei, umorul unuia şi promptitudinea celuilalt, aş vorbi despre sângele care alerga mai repede în vine, despre fiorii din inimă, până la lovitura mea finală:

— Sigur, Capitu, o să auzi slujbele mele, dar cu o condiţie.

Ea îmi răspunse:

— Spuneţi, Reverendisime.

— Îmi promiţi un lucru?

— Ce?

— Zi-mi dacă promiţi.

— Dacă nu ştiu ce e, nu promit.

— De fapt sunt două lucruri, continuai eu, întrucât îmi mai venise o idee.

— Două? Zi care sunt.

— Primul: că va trebui să mi te spovedeşti numai mie, şi eu îţi voi da canon şi iertare. Al doilea e…

— Pe primul îl promit, spuse ea, văzându-mă că ezit, şi adăugă că aşteaptă să îl audă pe al doilea.

Vă jur că mi-a fost greu şi mai bine nu mi-ar fi ieşit pe gură; n-aş fi auzit ce mi-a fost dat să aud şi n-aş fi scris aici ceva ce poate o să vi se pară de necrezut.

— Al doilea… da… e că… Vreau să-mi promiţi că o să fiu eu preotul care o să te cunune.

— Să mă cununi? spuse ea destul de mişcată.

Apoi colţurile gurii îi coborârâ şi scuturâ din cap.

— Nu, Bentinho, spuse ea, ar însemna să aştept prea mult; tu n-o să ajungi preot mâine-poimâine, durează mulţi ani… Dar uite, îţi promit altceva; îţi promit că o să-mi botezi primul copil.

Capitolul XLV

Clatină-ţi capul, cititorule

Clatină-ţi capul, cititorule; fă toate gesturile de îndoială. Azvârle cartea asta cât colo, dacă nu cumva ai făcut-o până acum, de plictiseală; orice e posibil. Dar, dacă n-ai făcut-o deja, ci abia acum, sunt sigur că o s-o iei iar şi o s-o deschizi la aceeaşi pagină, fiindcă nu-ţi vine să crezi că autorul ei spune adevărul. Şi totuşi, nimic mai adevărat. Capitu chiar aşa a vorbit, cu acele cuvinte şi în acel fel. A vorbit despre primul copil de parcă ar fi fost vorba de prima ei păpuşă.

Cât despre uimirea mea, pe lângă faptul că a fost mare, a venit amestecată cu o senzaţie ciudată. M-a trecut un fior. Ameninţarea unui prim copil, primul copil al lui Capitu, căsătoria ei cu altul, deci despărţirea totală, pierderea, anihilarea, toate acestea au avut un asemenea efect asupra mea, încât n-am mai fost în stare să rostesc niciun cuvânt şi să schiţez niciun gest; am rămas ca prostul. Capitu zâmbea; eu vedeam primul copil jucându-se pe jos…

Capitolul XLVI

Pacea

Am făcut pace la fel de repede cum am început războiul. Dacă aş fi căutat să mă laud cu cartea asta, aş fi zis că eu am pornit negocierile; dar nu, a început ea. După câteva clipe, cum eu stăteam cu capul în pământ, şi-a

coborât şi ea capul, dar ridicându-şi privirea, ca să-mi vadă ochii. M-am lăsat rugat; apoi am vrut să mă ridic să plec; dar nici nu m-am ridicat, nici nu ştiu dacă aş fi plecat. Capitu m-a privit cu nişte ochi atât de tandri, iar poziţia ei îi făcea să pară atât de rugători, încât am rămas acolo, i-am trecut braţul pe după mijloc, ea m-a luat de vârful degetelor şi…

Din nou, Doña Fortuna a apărut în uşă; nu ştiu pentru ce, dar nici n-am avut timp să-mi trag braţul; a dispărut imediat. Poate că fusese o simplă eliberare a conştiinţei, o îndatorire, ca rugăciunile obligatorii, care se zic în cor; sau poate voia să vadă cu ochii ei ceea ce realitatea şi inima îi spuneau.

Orice ar fi fost, braţul meu a continuat să cuprindă mijlocului fiicei ei, şi aşa ne-am împăcat. Era frumos că fiecare dintre noi lua acum vina asupra sa şi ne ceream iertare unul altuia. Capitu o punea pe seama lipsei de somn, a durerii de cap, a tristeţii şi, în fine, a calundus-ului[11]. Eu, care pe atunci eram tare plângăcios, îmi simţeam deja ochii umezi… Era iubire pură, era influenţa suferinţelor dragei mele prietene, era tandreţea împăcării.

Capitolul XLVII

„Doamna e plecată

— Bine, s-a terminat, zisei eu într-un sfârşit; dar explică-mi un singur lucru: de ce m-ai întrebat dacă mi-e frică să nu iau bătaie?

— Fără motiv, răspunse Capitu, după o oarecare ezitare… De ce să ne mai frământăm pentru asta?

— Zi-mi oricum. Din cauza seminarului?

— Da; am auzit că mai dau bătaie pe acolo… Nu? Nici eu nu cred.

M-a mulţumit explicaţia; nici nu putea fi alta. Dacă,

11 Termen de origine africană, care defineşte o stare emoţională de proastă dispoziţie, amărăciune, enervare.

aşa cum cred, Capitu n-a spus adevărul, asta ne îndreptăţeşte să credem că nu putea să-l spună, şi a ales o minciună, aşa cum mai fac servitoarele care le spun grăbite celor veniţi în vizită că „doamna e plecată”, atunci când doamna nu vrea să vorbească cu nimeni. Există o plăcere specială în complicitatea aceea, fără s-o mai punem la socoteală pe cea provocată de vederea feţelor celor înşelaţi şi de plecacrea lor... Adevărul n-a ieşit, a rămas în casă, în inima lui Capitu, unde picotea regretul ei. Eu n-am plecat nici trist, nici supărat; servitoarea mi s-a părut politicoasă, apetisantă, mai arătoasă decât stăpâna ei.

Acum rândunelele zburau din partea cealaltă, sau poate nu erau aceleaşi. Noi însă eram aceiaşi; am rămas acolo punându-ne laolaltă iluziile, temerile, începând deja să ne adunăm dorurile.

Capitolul XLVIII

Jurământul de la fântână

— Nu! izbucnii dintr-odată.

— Ce anume?

Petrecuserăm câteva minute în linişte, timp în care mă gândisem mult şi îmi venise o idee; tonul exclamaţiei mele fusese totuşi atât de ridicat, încât o speriasem pe vecina mea.

— Nu poate rămâne aşa, continuai. Ne tot spun că n-avem încă vârsta să ne căsătorim, că suntem copii, copilăroşi – i-am şi auzit numindu-ne copilăroşi. Bine, dar doi sau trei ani trec repede. Ai vrea să-mi juri un lucru? Îmi juri că te vei căsători numai cu mine?

Capitu n-a şovăit să jure, ba chiar i-am văzut obrajii înroşindu-se de plăcere. A jurat de două ori, iar la a treia:

— Chiar dacă o să te însori cu alta, voi îndeplini jurământul şi nu mă voi căsători niciodată.

— Să mă însor cu alta?

— Se poate întâmpla orice, Bentinho. Poate găseşti altă fată care te doreşte, te îndrăgosteşti de ea şi vă căsătoriţi. Cine sunt eu să-ţi aduci aminte de mine atunci?

— Dar şi eu jur! Jur, Capitu, pe Domnul Dumnezeul nostru că o să mă căsătoresc numai cu tine. E de ajuns?

— Ar trebui să fie, spuse ea; eu nu îndrăznesc să cer mai mult. Tu juri… Dar hai să jurăm altfel; să spunem că o să ne căsătorim unul cu celălalt, orice-ar fi.

Înţelegi diferenţa; însemna mai mult decât alegerea partenerului, însemna certitudinea căsătoriei. Prietena mea avea un cap care ştia să gândească clar şi repede.

Într-adevăr, formularea iniţială era limitată, doar exclusivă. Am fi putut sfârşi singuri, ca soarele şi luna, fără să fi încălcat jurământul de la fântână. Formularea asta era mai bună, cu avantajul că-mi întărea în inimă împotrivirea faţă de investitura ecleziastică. Ne-am jurat folosind a doua formulare şi am fost atât de fericiţi, încât orice teamă de pericol a dispărut. Nici nu-mi mai era teamă de seminar.

— Dacă o să mă bată la cap, o să mă duc; dar o să-l urmez ca pe un colegiu oarecare; n-o să mă fac preot.

Capitu se temea de despărţire, dar până la urmă acceptă soluţia asta, care era cea mai bună. N-o supăram pe mama, iar timpul avea să treacă repede până când puteam face nunta. Altfel, orice împotrivire faţă de seminar ar fi confirmat denunţul lui José Dias. Raţionamentul ăsta nu-mi aparţine, a fost al ei.

Capitolul XLIX

O lumânare sâmbăta

Iată cum, după atâta osteneală, am ajuns în portul în care ar fi trebuit să ne adăpostim de la început. Cârmaci nemulţumit, nu ne judeca; inimile nu sunt la fel de navigabile ca alte mări pe lumea asta. Eram fericiţi, am început să vorbim despre viitor. Eu îi promiteam soţiei

mele o viaţă liniştită, la marginea sau în afara oraşului. Aveam să venim aici o dată pe an. Dacă urma să fie la periferie, locuinţa şi fost undeva departe, unde să nu ne deranjeze nimeni. Casă, ziceam eu, nu trebuia să fie nici mare, nici mică, ci potrivită; i-am plantat flori, am ales mobila, caleaşca şi oratoriul. Da, urma să avem un oratoriu frumos înalt, din lemn de trandafir, cu imaginea Sfintei Fecioare. Am insistat mai mult aici decât la celelalte aspecte, pe de-o parte pentru că eram religioşi, pe de alta pentru a compensa astfel sutana pe care voiam s-o fac pierdută; dar mai era o parte, pe care o pun pe seama dorinţei secrete şi inconştiente de a atrage protecţia divină. Plănuiam să aprindem o lumânare în fiecare sâmbătă…

Capitolul I

O cale de mijloc

Câteva luni mai târziu am plecat la seminarul din São José. Dacă aş putea număra lacrimile vărsate în seara şi în dimineaţa plecării, aş aduna mai multe decât toate câte au fost plânse de la Adam şi Eva. Sigur că exagerez puţin; dar e bine să mai fiu emfatic din când în când, mai compensez scrupulul ăsta al rigurozităţii care mă persecută. Altfel, dacă m-aş raporta la amintirea senzaţiei, n-aş fi departe de adevăr; la cincisprezece ani, totul e infinit. Serios vorbind, oricât de pregătit eram, am trecut prin momente grele. Şi mama de asemenea, dar ea avea tot sufletul îndurerat; părintele Cabral găsise însă o cale de mijloc, ca să-mi testez vocaţia; dacă după doi ani n-aveam să-mi descopăr vocaţia bisericească, urma să aleg altă carieră.

— Promisiunile trebuie îndeplinite aşa cum vrea Domnul. Gândiţi-vă că El nu-l înzestrează pe fiul dumneavoastră şi că practica seminarului nu-i e pe plac, aşa cum a fost în cazul meu; atunci înseamnă că voinţa divină e alta. Nu puteaţi pune în fiul dumneavoastră,

înainte să se nască, o vocaţie pe care Domnul nostru i-o neagă…

Era o concesie din partea părintelui. Mamei îi acorda o iertare anticipată, ca o anulare a datoriei din partea creditorului. Ochii ei străluciră, dar gura refuză. José Dias, căruia nu-i reuşise planul să plece cu mine în Europa, se agăţă de cel care-i era mai aproape şi susţinu „soluţia găsită de domnul protonotar”; atât că i se părea că un an e de-ajuns.

— Sunt sigur că într-un an, spuse el făcându-mi cu ochiul, vocaţia ecleziastică a lui Bentinho al nostru o să apară clară şi hotărâtă. Din el o să iasă probabil un preot talentat. Dar şi dacă nu apare într-un an…

Iar mie îmi spuse mai târziu, între patru ochi:

— Du-te pentru un an; un an trece repede. Dacă n-o să-ţi placă deloc, înseamnă că n-a vrut Dumnezeu, cum zice părintele, iar în cazul ăsta, prietene, cel mai bun remediu e Europa.

Capitu mă sfătui la fel, când mama o anunţă despre plecarea mea definitivă la seminar:

— Fata mea, o să-ţi pierzi tovarăşul din copilărie…

I-a plăcut atât de mult că a numit-o „fata mea” (era prima dată când mama îi zicea aşa), încât nici n-a mai apucat să fie tristă; i-a sărutat mâna şi i-a spus că ştia deja vestea de la mine. În particular, m-a încurajat să iau totul cu calm; după un an, lucrurile aveau să se schimbe, iar un an trece imediat. Dar nu atunci ne-am despărţit, ci în seara de dinaintea plecării. Iar asta cere un capitol special. Ce vreau să spun eu aici e că, pe măsură ce noi doi deveneam mai apropiaţi, ea se apropia din ce în ce mai tare de mama, era mai tenace şi mai afectuoasă, stătea tot timpul cu ea, cu ochii pe ea. Mama era o fire caldă şi sensibilă; pe cât o îndurera ceva, pe atât de mult o încânta altceva. A început să descopere în Capitu o seamă de însuşiri noi şi

încântătoare, de calităţi fine şi rare; i-a dăruit un inel de-al ei şi alte mici cadouri. N-a fost de acord să se fotografieze, cum îi cerea micuţa, ca să-i ofere un portret de-al ei; dar avea o miniatură, făcută la douăzeci şi cinci de ani, pe care, după o oarecare şovăială, s-a hotărât să i-o dea. Nu se pot descrie ochii lui Capitu în momentul în care a primit darul; nu erau făţarnici, nici de resac, erau direcţi, clari, lucizi. A sărutat fotografia cu pasiune, iar mama a sărutat-o şi ea la fel. Toate astea îmi amintesc de despărţirea noastră.

Capitolul LI

În amurg

În amurg, toate se petrec rapid, ca şi acel moment. Despărţirea noastră n-a durat mult, a fost exact cum trebuia, la ea acasă, în salon, înainte să se aprindă lumânările; acolo ne-am luat rămas-bun cu adevărat. Ne-am jurat din nou că aveam să ne căsătorim unul cu celălalt, iar înţelegerea n-a fost pecetluită doar printr-o strângere de mână, cum se întâmplase în curte, ci şi prin contopirea buzelor noastre îndrăgostite… Poate o să tai asta la publicare, dacă mă răzgândesc până atunci; dacă nu, atunci aşa va rămâne. De fapt, poate rămâne de pe acum, pentru că, până la urmă, e apărarea noastră. Porunca divină ne cere să nu luăm *în deşert* numele Domnului. Eu nu aveam cum să mint la seminar, din moment ce purtam cu mine o înţelegere făcută chiar în registrul divin. Cât despre sigilarea ei, aşa cum Dumnezeu a făcut mâinile curate, a făcut şi buzele curate, iar răutatea vine mai degrabă din mintea ta coruptă decât din cele ale acelei perechi de adolescenţi… Oh! Dulcea mea tovarăşă de copilărie, eu eram pur, şi pur am rămas, şi pur am intrat în sala de clasă de la São José, aparent în căutarea investiturii preoţeşti şi, înainte de asta, a vocaţiei. Dar vocaţia erai tu, şi tot tu erai investitura.

Capitolul LII

Bătrânul Pádua

Să povestesc şi despărţirea de bătrânul Pádua. A venit la noi dimineaţa devreme. Mama i-a spus că putem sta de vorbă la mine în cameră.

— Se poate? întrebă, băgând capul pe uşă.

M-am dus să-i strâng mâna; el m-a îmbrăţişat cu căldură.

— Să fii fericit! îmi ură. Să ştii că mie şi alor mei o să ne fie dor de tine. Avem toată stima pentru tine, cum şi meriţi. Dacă o să auzi altceva, să nu crezi. Sunt intrigi. Şi eu, când m-am căsătorit, am fost victima unor intrigi; au dispărut. Dumnezeu e mare şi scoate adevărul la iveală. Dacă se întâmplă într-o zi să-i pierzi pe mama ta şi pe unchiul tău – lucru pe care eu, pe lumina ochilor mei, nu-l doresc, pentru că sunt oameni buni, oameni extraordinari, iar eu mă simt recunoscător pentru delicateţea cu care mă tratează… Nu, eu nu sunt ca ceilalţi, anumiţi paraziţi, veniţi dinafară ca să dezbine familii, linguşitori josnici, nu; eu sunt de altă viţă; nu trăiesc din mese pe gratis şi locuind în casele altora… Mă rog, ei sunt cei mai fericiţi!

„Oare de ce vorbeşte aşa?” m-am gândit. Evident, ştia că José Dias îl vorbeşte de rău.

— Dar, după cum spuneam, dacă se întâmplă vreodată să-ţi pierzi rudele, poţi conta pe prietenia noastră. Rangul nu e îndeajuns de important, dar afecţiunea e nemărginită, crede-mă. De vei fi preot sau altceva, casa noastră îţi stă la dispoziţie. Vreau doar să nu mă uiţi; să nu uiţi de bătrânul Pádua…

Oftă şi continuă:

— Să nu-l uiţi pe bătrânul tău Pádua, iar dacă ai vreun petic pe care să mi-l laşi ca amintire, un caiet de latină, orice, un nasture de haină, ceva care nu-ţi mai e de trebuinţă… Valorează ca amintire.

Am tresărit. Împachetasem în hârtie o şuviţă din părul meu atât de lung şi frumos, pe care îl tunsesem cu o seară înainte. Voiam să i-o dau lui Capitu, la plecare; dar am avut ideea să i-o înmânez tatălui ei; fiica lui avea să o ia şi să aibă grijă de ea. Am luat pacheţelul şi i l-am dat.

— Poftiţi, păstraţi-o.

— O şuviţă din părul tău! exclamă Pádua deschizând pacheţelul şi închizându-l loc. Vai, mulţumesc! Eu şi ai mei îţi mulţumim! O să i-l dau bătrânei să-l păstreze sau micuţei, că e mai grijulie decât maică-sa. Ce frumoasă e! Cum de ai tăiat aşa o frumuseţe? Lasă-mă să te îmbrăţişez! Încă o dată! Şi încă o dată! La revedere!

Avea ochii umezi cu adevărat; chipul lui era decepţionat, ca şi cum ar fi pariat pe un singur bilet toate economiile lui de speranţe şi vedea că nu iese numărul lui – un număr aşa de frumos!

Capitolul LIII

La drum!

Am plecat la seminar. Vă voi scuti de celelalte despărţiri. Mama mă strângea la piept. Verişoara Justina suspina. Poate că plângea puţin sau deloc. Există oameni cărora lacrimile nu le vin cu uşurinţă, sau chiar niciodată; se spune că aceştia suferă mai mult decât ceilalţi. Verişoara Justina evita cu naturaleţe suferinţele ei intime potolind-o pe mama, dându-mi sfaturi, dând ordine. Unchiul Cosme, când i-am sărutat mâna de bun-rămas, mi-a spus râzând:

— Hai, băiete, să mi te întorci papă!

José Dias, compus şi serios, n-a zis nimic la început; cu o seară înainte stătuserăm de vorbă în camera lui, unde mă dusesem să aflu dacă încă mai era posibil să evit seminarul. Nu mai era, dar secretarul mi-a dat speranţe şi mai ales m-a încurajat mult. În mai puţin de un an, sigur ne îmbarcam. Cum mie mi se părea foarte curând, mi-a

explicat:

— Se zice că nu e vreme bună de traversat Atlanticul, o să mă interesez; dacă nu, mergem în martie sau aprilie.

— Pot studia medicina şi aici.

José Dias îşi trecu degetele pe sub bretele cu un gest nerăbdător, strânse buzele, apoi refuză formal propunerea.

— Fără îndoială, aş accepta ideea, spuse el, dacă la Şcoala de Medicină nu s-ar preda exclusiv putreziciune alopată. Alopatia e greşeala secolului şi va dispărea; e un asasinat, o minciună, o iluzie. Dacă ţi se va zice că poţi învăţa la Şcoala de Medicină acea parte a ştiinţei comună tuturor sistemelor, e adevărat; dar alopatia e o eroare a terapeuticii. Fiziologia, anatomia, patologia nu sunt nici alopate, nici homeopate, dar e mai bine să înveţi totul deodată, din cărţi şi din gura unor oameni care cultivă adevărul…

Aşa mi-a vorbit cu o seară înainte, la mine în cameră. Apoi n-a mai zis nimic, a mai declamat doar câte un aforism despre religie şi familie; mi-l amintesc pe acesta: „Ce împarţi cu Dumnezeu e bunul tău pe de-a-ntregul”. Când mama m-a sărutat pentru ultima dată, José Dias a suspinat: „Ce tablou *amanţisim*!” Dimineaţa anunţa o zi frumoasă. Copiii sclavilor şuşoteau; sclavele îşi luau binecuvântarea: „Binecuvântează, conaşule Bentinho! Să nu uiţi de Joana dumitale! Şi Miquelina dumitale o să se roage pentru conaşu’!” În stradă, José Dias a insistat să nu-mi pierd speranţa:

— Rabdă un an; până atunci, o să fie totul gata.

Capitolul LIV

Panegiricul Sfintei Monica

La seminar… Ah! Nu voi povesti despre seminar, nici nu mi-ar fi de ajuns un singur capitol. Nu, dragul meu prieten; poate într-o zi voi compune un rezumat despre ce am văzut şi am trăit acolo, despre oamenii cu care am avut

de-a face, despre obiceiuri, despre toate celelalte. Când te apucă la cincizeci de ani râia asta a scrisului, nu mai scapi de ea. La tinereţe mai poate omul să se vindece; şi, fără să merg mai departe, am avut un coleg la seminar care compunea versuri, în genul lui Junqueira Freire, al cărui volum de poet-călugăr tocmai fusese publicat. S-a hirotonisit; după câţiva ani l-am întâlnit în corul de la São Pedro şi l-am rugat să-mi arate ce versuri mai scrisese.

— Ce versuri? mă întrebă, pe jumătate uimit.

— De-ale tale. Nu mai ţii minte că la seminar…

— Ah! zâmbi el.

Zâmbi şi, în timp ce căuta într-o carte deschisă ora la care trebuia să cânte în ziua următoare, îmi mărturisi că nu mai scrisese versuri după ce devenise preot. Fuseseră nişte mâncărimi ale tinereţii; se scărpinase şi-i trecuse, acum era bine. Apoi îmi vorbi în proză despre mii de lucruri de zi cu zi, despre viaţa scumpă, despre slujba părintelui X… un vicariat la Minas Gerais…

Un caz diferit a fost al unui seminarist care n-a urmat cariera. Îl chema… Nu e nevoie de nume, povestea e de-ajuns. Compusese un *Panegiric al Sfintei Monica*, lăudat de unii şi citit pe atunci de seminarişti. A obţinut permisiunea de a-l imprima şi i l-a dedicat Sfântului Augustin.

Dar asta e povestea veche; cea recentă este că într-o zi, în 1882, mergând să mă ocup de o treabă la administraţia marină, am dat peste colegul meu, devenit şeful unei secţii. Lăsase seminarul, lăsase literele, se căsătorise şi dăduse totul uitării, mai puţin *Panegiricul* Sfintei *Monica*, vreo douăzeci şi nouă de pagini pe care le-a tot împărţit de-a lungul vieţii. Cum aveam nevoie de câteva informaţii, m-am dus să i le cer, şi nici c-aş fi putut să găsesc mai multă bunăvoinţă şi mai multă promptitudine; mi-a dat tot ce-mi trebuia, clar, riguros, complet. Fireşte, am vorbit despre trecut, despre

amintirile fiecăruia, cazurile de studiu, mici întâmplări, o carte, un verb, o anecdotă, am răscolit prin toate vechiturile, am râs amândoi şi am oftat curtenitor. Am retrăit un timp din fostul nostru seminar. Ori pentru că erau ale lui, ori pentru că eram aşa de tineri pe atunci, amintirile erau atât de fericite, încât, dacă existase ceva mai sumbru care să li se opună, acel ceva nu s-a ivit atunci. Mi-a mărturisit că nu mai păstrase legătura cu niciunul dintre colegii de seminar.

— Nici eu, cu aproape niciunul; după ce s-au făcut preoţi, s-au întors, cum era normal, de unde veniseră, iar cei de aici au luat vicariate în alte oraşe.

— Ce vremuri! suspină el.

După un moment de gândire, privindu-mă cu nişte ochi uscaţi şi încăpăţânaţi, mă întrebă:

— Ai păstrat *Panegiricul* meu?

N-am ştiut ce să zic; am dat să deschid gura, dar n-a ieşit ieşi nicio vorbă; până la urmă, l-am întrebat:

— Panegiricul? Ce panegiric?

— *Panegiricul* meu pentru Sfânta Monica.

Nu mi-am amintit imediat, dar explicaţia ar fi trebuit să-mi fie de ajuns; iar după câteva clipe de căutare mentală, i-am răspuns că l-am avut mult timp, dar apoi mutările, călătoriile…

— Îţi aduc un exemplar.

În mai puţin de douăzeci şi patru de ore era la mine acasă, cu broşura, o broşură veche de douăzeci şi şase de ani, năclăită, pătată de vreme, dar completă şi cu o dedicaţie respectuoasă, scrisă de mâna lui.

— E penultimul exemplar, îmi spuse; acum mai am doar unul, pe care nu pot să-l dau nimănui.

Văzându-mă că o răsfoiesc:

— Ia vezi dacă-ţi mai aduci aminte ceva, mă îndemnă.

Douăzeci şi şase de ani de pauză omoară până şi

prietenii mai strânse şi mai zeloase, dar era vorba de politeţe, aproape de caritate să-mi amintesc vreo pagină; citii una dintre ele, accentuând anumite fraze, ca să-i dau impresia că îşi găsiseră ecou în memoria mea. Consimţi că alesesem ceva frumos, dar el prefera altele, pe care mi le arătă.

— Îţi mai aduci aminte de-atunci?

— Ca ieri. *Panegiricul Sfintei Monica*! Cum mă mai poartă în anii tinereţii! N-am uitat niciodată seminarul, crede-mă. Anii trec, vin întâmplări unele după altele, sentimente la fel, au sosit prietenii noi, care s-au dus şi ele mai apoi, după cum e orânduiala vieţii... Dar, dragul meu coleg, nimic n-a şters timpurile acelea petrecute la seminar, preoţii, lecţiile, pauzele... pauzele noastre, mai ştii? Părintele Lopes, oh! Părintele Lopes...

El, cu privirea pierdută, probabil că mă asculta, şi cu siguranţă mă auzea, dar nu-mi spuse decât atât, iar asta după un moment de tăcere, plecându-şi privirea şi oftând!

— Pe toţi îi încântă *Panegiricul* meu!

Capitolul LV

Un sonet

După aceste spuse, mi-a strâns mâna cu puterea unei profunde recunoştinţe, şi-a luat rămas-bun şi a plecat. Am rămas singur cu *Panegiricul*, ale cărui pagini mi-au amintit de ceva care merită un capitol sau poate chiar mai mult. Însă înainte de asta şi pentru că am avut şi eu *Panegiricul* meu, voi spune povestea unui sonet pe care nu l-am scris niciodată; e de pe vremea seminarului, iar primul vers îl puteţi citi aici:

O! *Floare din ceruri*! *O*! *Floare candidă şi pură*!

Cum şi de ce mi-a ieşit versul ăsta din cap, nu ştiu; s-a ivit aşa, pe când stăteam în pat, ca o exclamaţie de nicăieri, şi când mi-am dat seama că seamănă cu un vers, m-am gândit să compun ceva care să-l includă, un sonet.

Insomnia, muză a ochilor larg deschişi, nu m-a lăsat să dorm preţ de vreo oră lungă, sau două; râia se cerea scărpinată cu unghiile, şi mă scărpinam cu patos. N-am ales din prima sonetul; mai întâi m-am gândit la alte forme, cu rimă sau fără, dar până la urmă m-am lăsat pe mâna sonetului. Era o poezie scurtă şi cu prestanţă. Cât despre idee, primul vers nu era încă o idee, ci o exclamaţie; ideea avea să vină. Întins pe pat, înfăşurat în cearşaf, m-am apucat să poetizez. Eram cuprins de emoţia mamei care-şi simte mişcând în pântece primul copil. Aveam să fiu poet, aveam să rivalizez cu călugărul din Bahia despre care v-am spus puţin mai devreme, pe atunci la modă; eu, seminaristul, aveam să pun tristeţea mea în versuri, după cum el le-a spus pe ale lui în claustru. Am fixat bine versul şi mi-l repetam încet, cu nasul în cearşaf; sincer vorbind, mi se părea frumos şi nici acum nu-mi pare rău:

O! *Floare din ceruri*! *O*! *Floare candidă şi pură*!

Cine era floarea? Capitu, desigur; însă ar fi putut fi virtutea, poezia, religia, orice concept care începăea în metafora florii şi a florii din ceruri. Am aşteptat să vină şi restul, recitând versul întruna, culcat când pe dreapta, când pe stânga; până la urmă m-am pus pe spate, cu ochii în tavan, dar nici aşa n-a venit nimic. Atunci mi-am dat seama că finalul celor mai lăudate sonete era ca o cheie de aur, adică un vers din acela măreţ ca formă şi ca fond. Mi-am zis să forjez şi eu o cheie ca acelea, gândindu-mă că versul final, urmându-le cronologic celor treisprezece anterioare, cu greu ar fi atins perfecţiunea lăudată; cheile cu pricina cred că erau făcute înaintea broaştei. Aşa că m-am hotărât să compun ultimul vers din sonet şi, după multă trudă, a ieşit acesta:

Pierzi viaţa, dar bătălia-i câştigată!

Lăsând vanitatea la o parte şi privindu-l ca şi cum ar fi fost al altuia, era un vers magnific. Sonor, fără îndoială.

Şi avea şi un mesaj, victoria obţinută cu preţul propriei vieţi, un gând înălţător şi nobil. Nu era o noutate, se poate, dar a nici banal nu era; nici acum nu-mi explic prin ce căi misterioase a intrat într-un cap atât de tânăr. La momentul acela mi s-a părut sublim. Am recitat o dată şi de multe ori cheia mea de aur; apoi am repetat cele două versuri, unul după altul, şi am încercat să le leg prin cele douăsprezece centrale. Mi-am zis că ideea din ultimul vers nu prea mai mergea cu Capitu; mai degrabă cu justiţia. Era mai potrivit să zic că, în lupta pentru dreptate, chiar de-ţi pierzi viaţa, bătălia rămâne câştigată. M-am mai gândit şi să interpretez bătălia în sensul ei normal şi s-o transform în lupta pentru patrie, de exemplu; în cazul ăsta, floarea din ceruri ar fi fost libertatea. Totuşi, venind din partea unui poet seminarist, înţelesul ăsta parcă nu-şi avea locul la fel de bine ca primul, aşa că am pierdut minute bune să aleg între unul şi celălalt. Cel cu justiţia mi s-a părut mai bun, dar până la urmă am găsit altă idee – caritatea –, şi am recitat cele două versuri, fiecare cu altă intonaţie, unul cu mâhnire…

O! *Floare din ceruri*! *O*! *Floare candidă şi pură*!

Iar celălalt, încărcat de glorie:

Pierzi viaţa, dar bătălia-i câştigată!

Mi s-a părut că va ieşi un sonet perfect. Să începi şi să termini bine nu e puţin lucru. Ca să fac o baie de inspiraţie, am evocat câteva sonete celebre şi am observat că majoritatea erau foarte uşoare; versurile curgeau unele din altele, purtând cu ele ideea atât de natural, încât nu-ţi dădeai seama dacă ea le forma sau dacă ele o alcătuiau. Aşa că mă întorceam la sonetul meu şi din nou repetam primul vers şi îl aşteptam pe al doilea; al doilea nu venea, nici al treilea, nici al patrulea. Nu venea niciunul. Am avut câteva accese de furie şi nu o dată am vrut să mă dau jos din pat şi să caut cerneală şi hârtie; poate că, dacă le-aş fi

scris, versurile ar fi apărut, dar…

Obosit de aşteptare, mi s-a năzărit să schimb sensul ultimului vers, prin simpla inversare a doua cuvinte:

Câştigi viaţa, dar bătălia e pierdută!

Sensul era exact opus; dar poate că tocmai asta lipsea ca să vină inspiraţia. Rostit astfel, ieşea o ironie: fără să fii caritabil, poţi să-ţi câştigi viaţa, dar pierzi bătălia din cer. Mi-am adunat forţe noi şi am rămas în aşteptare. N-aveam fereastră; dacă aş fi avut, probabil aş fi rugat noaptea să mă ajute cu o idee. Poate – cine ştie – licuricii care pâlpâiau jos mi-ar fi fost ca nişte rime pentru stele, iar metafora asta vie mi-ar fi dezvăluit versuri brute, cu rimele şi sensurile lor proprii?

Am muncit în zadar, am căutat, am scotocit, am aşteptat, versurile n-au venit. De atunci am mai scris câteva pagini în proză, acum compun povestea asta şi, în continuare, mi se pare că cel mai greu lucru e să scrii, fie că o faci bine sau rău. Căci, domnilor, nimic nu-mi consolează lipsa sonetului pe care nu l-am scris. Dar, cum eu cred că sonetele sunt deja scrise, ca şi odele, dramele şi celelalte opere de artă, dintr-o raţiune metafizică, dăruiesc cele două versuri primului om fără ocupaţie care le va dori. Într-o duminică, dacă plouă afară, dacă e la ţară – oricând găseşte puţin timp liber, poate încerca să vadă dacă iese sonetul. Trebuie doar să-i mai găsească un subiect şi să umple mijlocul care lipseşte.

Capitolul LVI

Un seminarist

Pe toate mi le aducea aminte blestematul ăla de opuscul, cu literele lui vechi şi citatele latineşti. Vedeam ieşind din paginile lui figurile multor seminarişti, fraţii Albuquerque, de exemplu, dintre care unul e acum vicar în Bahia, iar celălalt a urmat medicina şi se spune că a descoperit un leac împotriva frigurilor galbene. Mi-a

apărut Bastos, un slăbănog, vicar la Meia-Ponte, dacă nu cumva a murit între timp; Luís Borges, deşi preot, s-a făcut politician şi a ajuns senator al imperiului… Câte alte chipuri mă mai priveau din paginile reci ale *Panegiricului*! Nu, nu erau reci; aveau căldura tinereţii proaspete, căldura trecutului, propria mea căldură. Voiam să le citesc încă o dată şi mă bucuram să văd textul, la fel de necunoscut ca în prima zi, deşi mai scurt. Era o plăcere să-l parcurg; din când în când, fără să-mi dau seama, dădeam pagina ca şi cum aş fi citit cu adevărat; cred că se întâmpla când îmi mai cădeau ochii pe ultimul cuvânt din pagină, iar mâna, obişnuită să-i ajute, îşi făcea treaba…

Uite aici alt seminarist. Îl chema Ezequiel de Sousa Escobar. Era un băiat zvelt, cu ochi de culoare deschisă, fără astâmpăr, după cum îi erau şi mâinile, şi picioarele, şi vorba, totul. Cine nu era obişnuit cu el s-ar fi simţit poate stingherit, neştiind cum să-l ia. Nu te privea în ochi, nu vorbea clar, nici închegat; mâinile lui nu le strângeau pe altele, nici nu se lăsau strânse, pentru că degetele lui erau aşa delicate şi scurte, încât atunci când credeai că le ai în mâna ta, nu mai aveai nimic. Acelaşi lucru se întâmpla şi cu picioarele, care erau ba aici, ba în partea cealaltă. Neputinţa de a sta locului a fost cea mai mare piedică peste care a dat printre regulile de la seminar. Avea un zâmbet instantaneu, râdea liniştit, cu toată gura. Un singur lucru nu era neastâmpărat ca restul: gândirea; de multe ori îl surprindeam cu privirea întoarsă în sinea lui, cugetând. Ne răspundea de fiecare dată că meditează la vreo problemă spirituală sau că recapitulează lecţia din ziua precedentă. Când am devenit mai apropiaţi, îmi cerea mereu să-i explic şi să-i repet tot felul de lucruri mărunte şi avea o memorie cât să le păstreze pe toate, până şi cuvintele. Poate capacitatea asta îi dăuna alteia.

Era cu trei ani mai mare decât mine, fiul unui avocat

din Curitiba, înrudit cu un neguţător din Rio de Janeiro, care îi era ca un tată. Acesta din urmă nutrea puternice sentimente catolice. Escobar mai avea o soră, ca un îngeraş, spunea el.

— Nu doar ca frumuseţe se aseamănă unui înger, ci şi ca bunătate. Nici nu-ţi imaginezi ce om bun e. Îmi scrie des, o să-ţi dau scrisorile ei.

De fapt, misivele erau simple şi afectuoase, pline de alintări şi sfaturi. Escobar îmi povestea tot felul de întâmplări interesante, care vădeau bunătatea şi spiritul acestei fiinţe, într-atât încât m-ar fi convins să o iau de nevastă, dacă n-ar fi fost Capitu. A murit la scurtă vreme după aceea. Eu, sedus de cuvintele lui, i-am spus povestea mea aproape imediat. La început eram timid, dar el mi-a câştigat uşor încrederea. Dispoziţiile pline de neastâmpăr încetau dacă voia el, iar anturajul şi timpul le-au mai potolit puţin. Cu timpul, Escobar şi-a deschis sufletul de la uşă până în fundul curţii. După cum ştii, sufletul omului se aseamănă cu o casă: nu de puţine ori are ferestre pe toate părţile, multă lumină şi aer curat. Altele pot fi închise şi întunecate, fără ferestre, sau având doar câteva, cu tot cu gratii, ca în mănăstiri sau închisori. Altele sunt ca nişte capele şi bazaruri, simple acoperăminte sau palate somptuoase.

Al meu nu ştiu cum era. Pe-atunci încă nu eram încăpăţânat, nici nu devenisem „dom casmurro”; teama era cea care-mi stătea în calea sincerităţii, dar cum uşile nu aveau nici chei, nici încuietori, era de-ajuns să le împingi, iar Escobar le-a împins şi a intrat. L-am găsit aici înăuntru, şi aici a rămas, până când…

Capitolul LVII

Pregătire

Ah! Dar nu numai seminariştii îmi apăreau dintre paginile vechi ale *Panegiricului*. Au revenit şi senzaţii din

trecut, asemenea şi atâtea încât, dacă le-aş spune pe toate, aş lua din spaţiul poveştii. Una dintre ele, chiar dintre primele, aş fi vrut s-o povestesc în latină. Nu pentru că subiectul n-ar găsi cuvintele potrivite în limba noastră, care este castă pentru cei caşti, la fel cum poate fi indecentă pentru cei indecenţi. Da, cititoarele mele *castisime*, cum ar spune răposatul José Dias, puteţi citi capitolul până la sfârşit fără teamă sau ruşine.

Dar voi pune povestea în alt capitol. Oricât de legat îmi iese acesta, subiectul tot are ceva mai puţin auster, care cere câteva rânduri de odihnă şi pregătire. Aşa că prezentul capitol va servi drept pregătire. Şi, dragul meu cititor, nu-i puţin lucru; când ştie ce o aşteaptă şi analizează proporţiile şi greutatea întâmplărilor, inima se întăreşte şi se pregăteşte şi atunci răul nu mai pare la fel de rău. De altfel, dacă nu face asta dinainte, n-o să-i reuşească după. Şi aici intervine şiretlicul meu; aşa că, atunci când vei citi, probabil ţi se va părea mai puţin crud decât te aşteptai.

Capitolul LVIII

Tratatul

S-a întâmplat ca, într-o luni, când mă întorceam eu la seminar, să văd o doamnă căzând pe jos. Primul meu gest, într-o asemenea situaţie, ar fi trebuit să fie de milă sau râs; n-a fost niciunul, nici altul, întrucât (şi asta aş fi vrut eu să zic în latină) doamna avea ciorapii foarte albi, şi nu i-a murdărit, avea jartiere de mătase, şi nu le-a pierdut. Au sărit mai mulţi oameni s-o ajute, dar n-au apucat s-o ridice; ea s-a ridicat de jos foarte ruşinată, s-a scuturat, a mulţumit şi a cotit pe prima stradă.

— Ce manie mai e şi asta, să imite franţuzoaicele aici, pe Rua de Ouvidor, îmi spuse José Dias mergând şi comentând căzătura. Ce prostie. Fetele noastre ar trebui să meargă cum le-a fost dintotdeauna pasul, domol şi

răbdător, nu cu fâţâiala asta franţuzită, tic-toc…

Eu abia dacă-l auzeam. Ciorapii şi jartierele doamnei se albeau şi se unduiau în faţa mea, mergeau, cădeau, se ridicau şi plecau mai departe. Când am ajuns la colţ, m-am uitat de-a lungul celeilalte străzi şi am văzut-o în depărtare pe împiedicata noastră cum mergea, tic-toc, tic-toc…

— Pare că nu s-a lovit, am spus eu.

— Cu atât mai bine pentru ea, dar e imposibil să nu-şi fi zgâriat genunchii; fâţâiala aia e un moft…

Cred că „moft” a zis; eu rămăsesem la „genunchii zgâriaţi”. Din momentul acela şi până la seminar n-a fost femeie să treacă pe drum căreia să nu-i doresc o căzătură, ba unora le mai ghiceam şi ciorapii bine întinşi şi jartierele bine legate… Altele poate nici nu aveau ciorapi…

Dar eu le vedeam îmbrăcate cu ei… Sau poate… Ar fi posibil…

Am crestat totul cu puncte de suspensie ca să vă zugrăvesc ideile mele, care aşa şi erau: difuze şi confuze; cu siguranţă, nu reuşesc. Capul îmi era înfierbântat şi mersul şovăitor. La seminar, prima oră a fost de nesuportat. Sutanele păreau nişte fuste şi îmi aminteau de căzătura doamnei. Acum n-o mai vedeam numai pe ea căzând; tuturor femeilor pe care le vedeam pe stradă le zăream în treacăt jartierele albastre; erau albastre. Noaptea, le-am visat. O mulţime de creaturi abominabile se învârteau în jurul meu, tic-toc… Erau frumoase, unele slabe, altele grase, toate agile ca nişte diavoli. M-am trezit, am încercat să le alung cu invocări şi alte metode, dar cum adormeam, cum veneau înapoi şi, ţinându-se de mână în jurul meu, făceau o horă mare de fuste, sau, plutind în aer, alcătuiau o ploaie de picioare deasupra capului meu. Am ţinut-o aşa până în zori. Nu m-am mai culcat; am spus *Tatăl nostru*, *Ave Maria*, *Crezul*, şi cum cartea de faţă spune adevărul-adevărat, trebuie să mărturisesc că am fost

nevoit să-mi întrerup de mai multe ori rugăciunile, însoţind în întuneric o siluetă care se îndepărta, tic-toc, tic-toc… Reluam rapid rugăciunea, mereu de la mijloc, ca s-o potrivesc bine, ca şi cum nici n-aş fi întrerupt-o, dar cu siguranţă fraza nouă nu se lega de cea veche.

Văzând că răul o să continue, am încercat să-l înving, dar în aşa fel încât să nu-l pierd chiar de tot. O, voi înţelepţi ai Scripturii, ghiciţi ce am făcut. Am hotărât în felul următor. Cum nu reuşeam să-mi scot din minte imaginile acelea, am propus un tratat între conştiinţa şi imaginaţia mea. Viziunile feminine urmau să fie considerate de atunci simple încarnări ale viciilor şi tocmai de aceea trebuia să le contemplu, ca cea mai bună metodă de a tempera caracterul şi a-l căli pentru greutăţile aspre pe care le aducea viaţa. N-am formulat ideea în cuvinte, nici n-a fost nevoie; contractul s-a încheiat tacit, cu o oarecare aversiune, dar s-a încheiat. Timp de câteva zile, chiar eu eram cel care evoca viziunile pentru a mă întări, şi nu le alungam; când oboseau prea tare, plecau ele singure.

Capitolul LIX

Musafiri cu bună ţinere de minte

Mai sunt unele reminiscenţe care n-au pace până nu sunt spuse prin viu grai sau scrise pe hârtie. Un antic spunea să scapi de musafirii care au bună ţinere de minte. Viaţa e plină de musafiri din aceştia, şi se întâmplă ca eu să mă număr printre ei, deşi o dovadă că am memoria slabă ar fi, pentru început, că nu-mi amintesc numele respectivului antic; dar era un antic şi asta e de ajuns.

Ba nu, nu, memoria mea nu e bună. Dimpotrivă, mai degrabă seamănă cu a cuiva care a trăit prin camere de hoteluri, fără să fi reţinut nici feţe, nici nume, doar câteva împrejurări ici-colo. Cine trăieşte în aceeaşi casă de familie, cu eternele ei mobile şi obiceiuri, oameni şi

sentimente, rămâne cu toate întipărite în minte datorită continuităţii şi repetiţiei. Cât îi invidiez pe cei care n-au uitat ce culoare aveau primii pantaloni pe care i-au îmbrăcat! Eu nu nimeresc nici culoarea celor pe care i-am purtat ieri. Sunt sigur doar că nu erau galbeni, pentru că nu pot suferi culoarea aia; dar şi asta ar putea fi omisiune şi imprecizie.

Dar mai bine omisiune decât imprecizie; să vă explic. Nimic nu se leagă bine în cărţile imprecise, dar în cărţile care omit se poate pune orice. Eu, când citesc ceva de soiul celor din urmă, nu mă plictisesc niciodată. Când ajung la sfârşit, închid ochii şi evoc tot ce n-a apărut în carte. Ce de idei excelente îmi vin atunci! Câte gânduri profunde! Râurile, munţii, bisericile pe care nu le-am găsit în paginile scrise, toate îmi apar cu apele, copacii şi altarele lor, generalii scot săbiile rămase în teci, iar goarnele dau glas notelor care dormeau în metal, şi totul porneşte în marş cu o însufleţire neaşteptată.

Căci totul se găseşte în afara unei cărţi nereuşite, dragă cititorule. Aşa umplu eu lipsurile altora; tot astfel poţi şi tu să le umpli pe ale mele.

Capitolul LX

Dragul meu opuscul

Aşa am făcut eu cu *Panegiricul Sfintei Monica* şi încă mai mult de atât: i-am adăugat nu numai ce îi lipsea sfintei, dar şi lucruri care nu aveau de-a face cu ea. Aţi văzut sonetul, ciorapii, jartierele, seminaristul Escobar şi alte lucruri. Acum veţi vedea ce a mai ieşit din paginile îngălbenite ale opusculului.

Dragul meu opuscul, tu nu foloseai la nimic, dar la ce mai e bună o pereche veche de papuci? Pe de altă parte, de multe ori se întâmplă ca unul dintre cei doi papuci să păstreze mirosul şi căldura ambelor picioare. Ponosiţi şi găuriţi, sunt dovada că cineva îi încălţa dimineaţa, când se

scula din pat, sau îi descălţa noaptea, când se culca. Iar dacă papucii nu sunt poate cea mai potrivită comparaţie, pentru că aparţin cuiva şi iau contact direct cu picioarele, mai există şi alte amintiri, precum piatra de pe drum, uşa casei, o fluierătură anume, strigătura unui vânzător de stradă, ca aceea cu şerbetul de cocos pe care am povestit-o în capitolul al XVIII-lea. Întocmai, când am povestit strigătura vânzătorului de şerbet, aşa mă năpădise un dor, încât am vrut să-l rog pe un prieten muzician să o scrie pe note şi să o adaug la finalul capitolului. Dar apoi am scurtat capitolul pentru că alt muzician, căruia i-am arătat-o, mi-a mărturisit sincer că nu vede în pasajul pe care-l scrisesem nimic care să-i trezească amintiri. Ca să nu se întâmple la fel şi cu alţi profesionişti care poate că mă vor citi, mai bine îl scutesc pe editor de munca şi cheltuiala imprimării. Aţi observat că n-am adăugat nimic, nici n-o să adaug. De fapt, cred că nici strigăturile vânzătorilor de stradă, nici opusculele de la seminar nu sunt de-ajuns să întrupeze împrejurări, oameni şi senzaţii; trebuie să le fi cunoscut şi să fi trăit cu ele în acelaşi timp, nu să le vezi mute şi incolore.

Dar să vedem ce mi-a mai apărut dintre paginile îngălbenite.

Capitolul LXI

Vaca lui Homer

Mi-au mai apărut multe. Am văzut primele zile de după despărţire, dure şi opace, în ciuda vorbelor de alinare venite din partea preoţilor şi a seminariştilor, din partea mamei şi a unchiului Cosme, aduse de José Dias la seminar.

— Tuturor le e dor de tine, îmi spuse el, dar cel mai mare dor e, fireşte, în cea mai mare inimă; şi a cui e aceea? întrebă secretarul, scriindu-mi răspunsul în ochi.

— A mamei, răspunsei eu.

José Dias îmi strânse mâna înflăcărat şi îmi povesti apoi tristeţea mamei, care vorbea de mine în fiecare zi, aproape în fiecare ceas. Cum el îi dădea mereu dreptate şi mai adăuga câte o vorbă despre darul pe care mi-l dăduse Domnul, mândria mamei în astfel de împrejurări era de nedescris; îmi povestea toate astea plin de admiraţie înlăcrimată. Şi unchiul Cosme se înduioşa mult.

— Ieri chiar s-a întâmplat ceva interesant. După ce i-am spus excelentisimei că Dumnezeu îi dăduse nu un copil, ci un înger din ceruri, domnul avocat a fost atât de mişcat, încât n-a găsit altă metodă să-şi înghită plânsul decât să mă ia peste picior, aşa cum numai el ştie. Nici nu mai e nevoie să zic că Doña Glória şi-a şters o lacrimă pe furiş. Altfel, n-ar fi fost mamă! Ce inimă iubitoare!

— Bine, domnule José Dias, dar ce se aude despre plecarea mea de aici?

— Asta e treaba mea. Trebuie să aranjăm călătoria în Europa, dar putem s-o facem la anul sau peste doi ani, în 1859 sau 1860…

— Atât de târziu!

— Ar fi fost bine să se întâmple chiar anul ăsta, dar să nu grăbim timpul. Ai răbdare, studiază, n-ai nimic de pierdut dacă mai ştii câte ceva când pleci de aici; şi, de altfel, chiar dacă n-ajungi preot, viaţa de seminar e folositoare, tot e mai bine să intri în lume uns cu sfintele miruri ale teologiei…

În acel moment – îmi amintesc că acum –, ochii lui José Dias au scăpărat atât de intens, încât m-au umplut de spaimă. Apoi pleoapele i-au căzut şi i-au rămas aşa câteva clipe, până când s-au ridicat din nou şi şi-a aţintit ochii asupra peretelui din curte, parcă îmbibaţi de ceva, dacă nu chiar de ei înşişi; apoi, dezlipindu-se de perete, au scrutat toată curtea. Aş fi putut să-l compar aici cu vaca lui

Homer[12]; umbla şi gemea în jurul fătului pe care abia îl născuse. Nu l-am întrebat ce are, din sfială şi pentru că doi profesori, dintre care unul de teologie, se apropiau de noi. Când au ajuns în dreptul nostru, secretarul, care îi cunoştea, i-a complimentat cu formulările cuvenite şi i-a întrebat despre mine.

— Încă nu putem şti sigur, spuse unul dintre ei, dar pare că va ajunge unde trebuie.

— Exact asta-i spuneam şi eu acum, interveni José Dias. Vreau să-i ascult prima slujbă; dar chiar şi dacă nu ajunge să se hirotonisească, n-ar fi putut avea studii mai bune decât cele de aici. În călătoria existenţei, conchise apăsând mai mult cuvintele, va porni uns cu sfintele miruri ale teologiei…

De data asta scăpărarea din ochi a fost mai mică, pleoapele nu i-au căzut şi nici pupilele nu i s-au mişcat ca înainte. Dimpotrivă, era foarte atent şi interesat; cel mult câte un zâmbet luminos şi prietenos i se rătăcea pe buze. Profesorul de teologie i-a spus că îi place metafora; el i-a mulţumit, explicându-i că erau idei care îi mai scăpau în mersul discuţiei; nu scria şi nici nu ţinea discursuri. Însă mie nu-mi plăcuse deloc; de îndată ce profesorii au plecat, am dat din cap:

— Nu mă interesează sfintele miruri ale teologiei; vreau să ies de aici cât mai repede cu putinţă sau chiar acum…

— Acum, îngere, nu se poate; dar poate se întâmplă mai devreme decât credem. Cine ştie dacă nu chiar în anul ăsta, în 1858? Am ticluit deja un plan şi mă gândesc la cuvintele cu care i le voi prezenta Doñei Gloria; sunt sigur că o să cedeze şi că va fi de partea noastră.

---

12 Referire la o scenă din Iliada lui Homer, în care regele Menelaos, pentru a-l apăra pe Patrocle, rănit, se învârte în jurul lui precum o vacă ce-şi protejează viţelul.

— Mă îndoiesc că o să fie de acord.

— Vom vedea. O mamă e în stare de orice; dar, cu sau fără acordul ei, sunt sigur de plecarea noastră, şi nu voi cruţa niciun efort pentru asta, stai liniştit. Trebuie să ai răbdare. Şi să nu faci aici nimic ce ar putea da motiv de interdicţii sau plângeri; fii docil şi foarte mulţumit în aparenţă. N-ai auzit cum te-a lăudat profesorul? Pentru că ai fost cuminte. Ţine-o tot aşa.

— Dar 1859 sau 1860 e foarte târziu.

— Se va întâmpla anul acesta, răspunse José Dias.

— Peste trei luni?

— Sau şase.

— Nu, trei luni.

— Da, sigur. Am un plan acum care mi se pare mai bun decât oricare altul. Să combin lipsa de vocaţie ecleziastică şi nevoia de a schimba aerul. De ce nu tuşeşti?

— De ce nu tuşesc?

— Nu chiar acum-acum, dar o să-ţi spun eu să tuşeşti, când va fi nevoie, câte puţin, o mică tuse seacă şi puţină greaţă; eu o s-o pregătesc pe excelentisima mea doamnă… O! Toate astea sunt spre binele ei. Din moment ce fiul ei nu poate fi în slujba bisericii, aşa cum trebuie, cea mai bună metodă de a îndeplini voia Domnului este să-i găsim o altă vocaţie. Lumea este şi ea o biserică pentru cei buni…

Secretarul mi se păru din nou vaca lui Homer, ca şi când acest „lumea este şi ea o biserică pentru cei buni” ar fi fost alt făt, frate cu „sfintele miruri ale teologiei”. Dar, fără să-i mai dau răgaz să-şi exprime tandreţea maternă, îi răspunsei:

— A! Înţeleg! Să demonstrezi că sunt bolnav ca să plecăm, nu?

José Dias ezită puţin, apoi explică:

— Să demonstrez adevărul, pentru că, zău, Bentinho,

eu am o bănuială cu pieptul tău de luni de zile. Nu ţi-e bine la piept. Când erai mic ai avut o febră şi nişte horcăieli… Ţi-a trecut, dar sunt zile în care eşti mai palid. Nu zic că-i grav, dar răul poate veni repede. Într-o oră se surpă o casă. De asta zic, dacă sfânta doamnă nu va dori să vină cu noi – sau ca să vină mai repede –, cred că o tuse bună… Dacă tusea va veni cu adevărat, atunci e mai bine s-o grăbim… Stai liniştit, îţi dau eu de ştire…

— Bine, dar dacă ies de aici nu înseamnă că o să plecăm imediat; mai întâi ies de aici, apoi ne îngrijim de îmbarcare; îmbarcarea ar putea fi amânată pentru la anul. Nu se spune că cea mai bună vreme e în aprilie sau în mai? Atunci în mai să fie. Mai întâi să plec de la seminar, peste vreo două luni…

Şi, pentru că întrebarea îmi stătea în gât, m-am uitat rapid în jur şi l-am întrebat de foarte aproape:

— Capitu ce mai face?

Capitolul LXII

Împunsătura lui Iago

Întrebarea era imprudentă, în condiţiile în care tocmai încercam să-mi grăbesc îmbarcarea. Era ca şi cum aş fi mărturisit că principalul sau singurul motiv pentru care nu voiam să rămân la seminar era Capitu, ceea ce făcea călătoria improbabilă. Mi-am dat seama de asta după ce am zis-o; am vrut s-o dreg, dar nici nu ştiam cum, nici el nu m-a lăsat.

— E veselă, ca de obicei; o zăpăcită. Asta până o s-o ia vreun filfizon de prin vecini şi-o să se însoare cu ea…

Cred că am pălit; oricum, am simţit un fior rece prin tot corpul. Să aud că ea era veselă în fiecare zi, în timp ce eu plângeam în fiecare noapte, mi-a dat o asemenea stare, însoţită de nişte bătăi de inimă atât de violente, încât îmi pare că le mai aud şi acum. Exagerez puţin, dar aşa e discursul uman, compus din elemente excesive şi din

elemente diminuate, care se compensează, ajustându-se. Pe de altă parte, dacă ne gândim că nu urechile sunt cele care aud, ci memoria, ajungem la purul adevăr. Memoria mea încă aude bătăile inimii din acea clipă. Nu uitaţi că era emoţia primei iubiri. A fost cât pe ce să-l întreb pe José Dias de unde venea veselia lui Capitu, ce făcea, dacă trăia râzând, cântând şi sărind, dar m-am abţinut la timp, apoi a apărut altă idee…

De fapt, nu altă idee, ci un sentiment crud şi necunoscut, gelozia pură, cititor al sentimentelor mele ascunse. Ea m-a muşcat, pe când îmi repetam în sinea mea cuvintele lui José Dias: „… vreun filfizon de prin vecini…”. E drept că nu mă gândisem niciodată la aşa o năpastă.

Trăiam atât de cufundat în ea, totul era despre ea şi pentru ea, încât intervenţia unui filfizon părea o noţiune din afara realităţii; nu-mi trecuse niciodată prin minte că prin vecini existau filfizoni de diferite vârste şi înfăţişări, împătimiţi ai plimbărilor de după-amiază. Acum îmi aminteam că erau unii care se uitau după Capitu, dar mă simţeam atât de stăpân asupra ei, încât era ca şi cum s-ar fi uitat după mine: o simplă datorie de admiraţie şi de invidie. Despărţiţi de spaţiu şi destin, răul îmi apărea acum, dacă nu posibil, de-a dreptul real. Iar bucuria lui Capitu confirma bănuiala; dacă-şi ducea zilele veselă, înseamnă că se îndrăgostise de altcineva, îl urmărea cu privirea pe stradă, îi vorbea la fereastră, la ora de rugăciuni, îşi dădeau flori şi…

Şi… mai ce? Ştii ce-şi mai dădeau; dacă nu-ţi dai seama singur, mai bine nu mai citi restul capitolului şi al cărţii, nu vei mai găsi nimic, chiar dacă o s-o spun cu toate elementele etimologiei. Dar dacă ţi-ai dat seama, vei înţelege că, după ce m-am cutremurat, am vrut să mă năpustesc pe poartă afară, să cobor dealul, s-o iau la fugă, s-ajung acasă la Pádua, s-o iau pe Capitu şi s-o fac să-mi

spună câţi, câţi, câţi i-a dat deja filfizonul de prin vecini. N-am făcut nimic. Închipuirile pe care le povestesc acum n-au avut în acele trei sau patru minute aceeaşi logică de mişcare şi gândire. Erau împrăştiate, cârpăcite prost, deformate, o învălmăşeală, un taifun care mă orbea şi mă asurzea. Când mi-am venit în fire, José Dias încheia o frază al cărei început nu l-am auzit, iar sfârşitul era şi el vag: „… socoteala pe care ţi-o va da”. Ce socoteală şi cui? M-am gândit desigur că vorbea încă de Capitu şi am vrut să-l întreb, dar voinţa mi-a pierit în faşă, ca atâtea alte generaţii de-ale ei. M-am limitat la a-l întreba pe secretar când urma să vin acasă s-o văd pe mama.

— Mi-e dor de mama. Pot să vin săptămâna asta?

— Vino sâmbătă.

— Sâmbătă? A! Da! Da! Spune-i mamei să trimită pe cineva să mă ia sâmbătă! Sâmbătă? Sâmbăta asta, nu? Să trimită pe cineva, negreşit.

Capitolul LXIII

Jumătăţile unui vis

Am aşteptat cu nerăbdare să vină sâmbăta. Până atunci, visele m-au urmărit, chiar şi treaz, dar nu le voi pomeni aici ca să nu mai lungesc partea asta a cărţii. Voi spune doar despre unul singur, în cât de puţine cuvinte pot, sau mai degrabă aş povesti două, pentru că unul a pornit de la celălalt, dacă nu cumva amândouă reprezintă două jumătăţi ale unuia singur. Pare de neînţeles, stimată cititoare, dar vina e a sexului dumitale, care tulbură astfel adolescenţa unui sărman seminarist. Dacă nu s-ar fi întâmplat aşa, cartea asta ar fi fost poate o simplă predică – în caz că aş fi fost preot –, sau o pastorală, dacă aş fi fost episcop, sau o enciclică, dacă aş fi fost papă, aşa cum îmi recomanda unchiul Cosme: „Hai, băiete, să mi te-ntorci papă!” Ah! De ce n-am dus la capăt urarea asta? Dacă Napoleon a ajuns din ofiţer împărat, orice se poate

întâmpla.

Cât despre vis, se petrecea astfel. Stăteam să-i spionez pe filfizonii din vecini şi am văzut unul care conversa cu prietena mea lângă fereastră. Am alergat până la ei, filfizonul a fugit; m-am dus lângă Capitu, dar nu era singură, mai era şi tatăl ei lângă ea, care îşi ştergea ochii şi privea un bilet trist de loterie. Cum nu mi-era clar ce se întâmpla, voiam să-l rog să-mi explice, când el s-a apucat să-mi spună singur; filfizonul îi adusese lista premiilor de la loterie, iar biletul ieşise necâştigător. Avea numărul 4004. Mi-a spus că simetria asta de cifre era misterioasă şi frumoasă, probabil că roata nu se învârtise bine; era imposibil să nu fi tras el norocul cel mare. În timp ce-mi vorbea, Capitu îmi trimitea din priviri toate noroacele mari şi mici. Cel mai mare venea de pe buze. Şi aici intervine cea de-a doua parte a visului. Pádua a dispărut, ca şi speranţele lui de a avea un bilet câştigător. Capitu s-a aplecat în afară, eu m-am mai uitat o dată în josul străzii – era pustie. Am luat-o de mâini, i-am bălmăjit nu ştiu ce şi m-am trezit singur în dormitor.

Visul pe care tocmai l-aţi citit nu e însă la fel de interesant ca eforturile pe care le-am făcut apoi că să adorm la loc şi să-l reiau. Nu e chip să vă puteţi imagina energia şi încăpăţânarea cu care închideam ochii, îi ţineam bine strânşi, ca să nu mă mai gândesc la nimic şi să pot adormi, dar nu dormeam. Tot zbuciumul ăsta m-a făcut să-mi pierd somnul până dimineaţă. Tocmai la ziuă am reuşit să-l aduc înapoi, dar atunci n-au mai venit nici filfizoni, nici bilete la loterie, nici norocul cel mare sau cel mic. N-am mai visat nimic în noaptea aceea şi am greşit toate lecţiile din ziua respectivă.

Capitolul LXIV

O idee şi un scrupul

Recitind capitolul trecut, mi-au venit o idee şi un

scrupul. Scrupulul este întocmai să scriu ideea, cea mai banală cu putinţă, la fel cum, pornind de la banalitatea soarelui şi a lunii, cerul ne dă zilele şi lunile. Am lăsat manuscrisul şi m-am uitat la pereţi. Ştiţi că această casă a mea din Engenho Novo este reproducerea fostei mele case din Matacavalos în ce priveşte dimensiunile, aranjamentul şi zugrăveala. De altfel, cum spuneam în capitolul al II-lea, am imitat-o pe cealaltă cu scopul de a-mi lega cele două capete ale vieţii, ceea ce n-am reuşit. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu visul meu de la seminar, oricât am încercat eu să dorm şi oricât aş fi dormit. De unde deduc că omul e dator să închidă ochii şi să-i strângă bine, încercând să continue târziu în noapte visul întrerupt cât noaptea e încă la început. Într-atât de banală şi de nouă e ideea, încât nu ştiu dacă o s-o păstrez aici, deocamdată o scriu doar provizoriu.

Înainte de a încheia capitolul acesta, am mers până la fereastră să întreb noaptea de ce visele trebuie să fie atât de firave încât se destramă la cea mai mică clipire sau mişcare a corpului, şi nu mai continuă apoi. Noaptea nu mi-a răspuns imediat. Era nespus de frumoasă, dealurile păleau în lumina lunii şi împrejurimile erau sfârşite de tăcere. Întrucât am insistat, mi-a răspuns că visele nu mai fac parte din atribuţiile ei. Pe când locuiau pe insula dată de Lucian[13], unde noaptea avea palatul ei şi de unde făcea să iasă fiecare vis cu înfăţişarea lui, mi-ar fi putut da explicaţii posibile. Dar lucrurile se schimbaseră cu timpul. Visele vechi fuseseră trimise la pensie, iar cele moderne locuiau acum în creierul omului. Acestea din urmă, chiar dacă ar fi vrut să le imite pe celelalte, nu puteau; insula viselor, ca cea a dragostei, şi asemenea tuturor insulelor

13 Lucian din Samosata (125-192 d.H.), filosof grec, orator şi autor de satiră care povesteşte în lucrările sale despre călătorii fantastice, în care singurul adevăr este minciuna.

din toate mările, erau acum motiv de ambiţie şi rivalitate între Europa şi Statele Unite.

Era o aluzie la Filipine[14]. Cum nu-mi place politica şi cu atât mai puţin politica internaţională, am închis fereastra şi am venit să închei capitolul acesta ca să mă duc la culcare. Nu voi cere acum visele lui Lucian, nici altele, fiice ale memoriei sau ale digestiei; îmi ajunge un somn liniştit şi profund. Dimineaţă, cu forţe proaspete, voi spune restul poveştii mele şi al oamenilor ei.

Capitolul LXV

Disimularea

Veni sâmbăta, veniră şi alte sâmbete, iar eu am ajuns să mă acomodez cu noua mea viaţă. Eram când acasă, când la seminar. Preoţilor le plăcea de mine, celorlalţi băieţi de asemenea, iar lui Escobar şi mai mult decât colegilor şi preoţilor. După cinci săptămâni eram gata-gata să-i povestesc suferinţele şi speranţele mele; Capitu mă potoli.

— Escobar îmi e foarte bun prieten, Capitu!

— Dar mie nu.

— Poate o să-ţi fie şi ţie; mi-a zis că vrea să vină s-o cunoască pe mama.

— N-are importanţă; n-ai dreptul să dezvălui un secret care nu e doar al tău, e şi al meu, iar eu nu-ţi dau voie să spui nimic nimănui.

Avea dreptate, am tăcut şi m-am supus. A mai avut o părere căreia m-am supus, chiar în prima sâmbătă, când m-am dus pe la ea, iar după ce am stat de vorbă câteva minute, m-a sfătuit să plec.

— Nu sta azi prea mult pe aici; du-te acasă, că o să vin şi eu imediat. Cu siguranţă Doña Glória vrea să stea cu

---

14 Conflictele dintre Europa (Spania) şi Statele Unite pentru posesia Insulelor Filipine erau foarte actuale în perioada în care autorul îşi scria romanul.

tine mai mult, dacă nu tot timpul, de s-ar putea.

Atâta luciditate dovedea prietena mea în toate acestea, încât aş putea foarte bine să nu mai citez un al treilea exemplu, dar exemplele au fost făcute pentru a fi citate, iar acesta e aşa de bun, încât omisiunea lui ar fi o crimă. S-a întâmplat la a treia sau a patra mea vizită acasă. Mama, după ce i-am răspuns miilor de întrebări despre cum se purtau cu mine la seminar, cum era cu studiile, relaţiile, disciplina, dacă mă durea ceva, dacă dormeam bine, tot ce poate inventa dragostea de mamă ca să istovească răbdarea copilului, a încheiat întorcându-se către José Dias:

— Domnule José Dias, încă vă mai îndoiţi că o să iasă din el un preot bun?

— Excelentisimă…

— Şi ţie, Capitu, îl întrerupse mama, întorcându-se către fiica lui Pádua, care era cu noi în cameră, nu ţi se pare că din Bentinho o să iasă un preot bun?

— Ba da, doamnă, răspunse Capitu, plină de convingere.

Nu mi-a plăcut convingerea ei. Aşa i-am şi zis, a doua zi de dimineaţă, la ea în curte, amintindu-i cuvintele de cu seară şi acuzând-o pentru prima oară din cauza bucuriei pe care o afişase de când intrasem la seminar, în vreme ce eu trăiam sfâşiat de dor. Capitu a devenit foarte serioasă şi m-a întrebat cum aş fi vrut să se poarte, din moment ce ne bănuiau; şi ea avusese nopţi neconsolate, iar acasă la ea, zilele fuseseră la fel de triste ca şi ale mele; n-aveam decât să-i întreb părinţii. Mama ei îi zisese chiar, mai pe ocolite, să nu se mai gândească la mine.

— Normal că par veselă cu Doña Glória şi Doña Justina, ca să nu creadă că denunţul lui José Dias e adevărat. Dacă li s-ar părea c-ar fi, ar încerca să ne despartă şi mai mult, şi poate până la urmă nici nu m-ar

mai primi la ei în casă… Mie îmi ajunge jurământul nostru că ne vom căsători unul cu celălalt.

Deci asta era; trebuia să disimulăm ca să alungăm orice bănuială şi în acelaşi timp să ne bucurăm de aceeaşi libertate, ca să ne putem construi liniştiţi viitorul. Dar exemplul se completează cu ce am auzit ziua următoare, la prânz; după ce unchiul Cosme spuse că el voia să vadă cu ce mână o să binecuvântez eu poporul la slujbă, mama povesti că zilele trecute, vorbind de fete care se mărită devreme, Capitu îi spusese: „Pe mine vreau să mă cunune părintele Bentinho; îl aştept până se face preot!” Unchiul Cosme râse amuzat, José Dias nu rămase nici el serios, numai verişoara Justina se încruntă şi mă privi întrebător. Eu, care mă uitasem la toţi, nu putui înfrunta privirea verişoarei, aşa că încercai să rămân cu nasul în farfurie. Dar mâncarea îmi pică prost; eram aşa de fericit cu disimularea lui Capitu, încât nu mai văzui nimic altceva în faţa ochilor, iar imediat după prânz mă grăbii să comentez cu ea conversaţia şi să-i laud şiretenia. Capitu zâmbi recunoscătoare.

— Ai dreptate, Capitu, încheiai eu; o să-i înşelăm pe toţi.

— Nu-i aşa? spuse ea cu nevinovăţie.

Capitolul LXVI

Apropiere

Capitu i se lipise mamei de suflet. Stăteau mai tot timpul împreună, vorbind despre mine, de soare, de vânt sau despre nimic; Capitu se ducea la ea dimineţile să coasă; câteodată, rămânea la cină.

Verişoara Justina nu era la fel de afectuoasă, dar nici nu se purta rău cu prietena mea. Era destul de sinceră încât să spună când cineva nu-i plăcea sau nu-i mirosea a bine. Poate doar despre soţul ei nu spunea nimic de rău, dar soţul ei era mort; oricum, nu exista bărbat să-l întreacă

în afecţiune, muncă şi onestitate, în maniere şi în ascuţimea spiritului. Părerea asta, după cum zicea unchiul Cosme, era postumă, căci cât timp fusese în viaţă se certau mult, iar ultimele şase luni le-au trăit despărţiţi. Cu atât mai bine pentru ea; lauda morţilor e un fel de a te ruga pentru ei. Îi plăcea şi de mama, sau, dacă a avut vreodată un gând rău la adresa ei, acesta a rămas închis în inima verişoarei. E de la sine înţeles că, cel puţin aparent, o trata cu respectul cuvenit. Nu cred că spera la vreo moştenire; oamenii cu astfel de aspiraţii îşi întrec atribuţiile normale, se prefac mai zâmbitori, mai sârguincioşi, sunt înzecit mai grijulii, ajung să întreacă servitorii. Dar toate astea erau împotriva firii verişoarei Justina, plămădită din acreală şi nemulţumire. Cum fusese primită în casă dintr-o favoare, e de înţeles că nu arăta lipsă de respect faţă de doamnă şi îşi înghiţea resentimentele, sau o vorbea de rău doar lui Dumnezeu şi diavolului.

Dacă ar fi urât-o pe mama, n-ar fi fost un motiv în plus s-o urască pe Capitu, nici n-avea nevoie de motive suplimentare. Cu toate astea, apropierea lui Capitu a făcut-o mai neplăcută pe ruda mea. Dacă la început nu se purta urât cu ea, cu timpul şi-a schimbat comportamentul şi a ajuns s-o ocolească. Capitu, plină de solicitudine, dacă n-o vedea, întreba de ea şi se ducea s-o caute. Verişoara Justina îi tolera această curtenie. Viaţa e plină de obligaţii pe care trebuie să le îndeplinim, oricât am vrea să le ignorăm cu neruşinare. De altfel, Capitu se folosea de o anume magie care te prinde; până la urmă, verişoara Justina i se arăta zâmbitoare, dar când rămânea singură cu mama, găsea câte un cuvânt neprietenos la adresa fetei.

Când mama s-a îmbolnăvit de o febră care aproape o răpuse, a dorit să-i fie Capitu infirmieră. Deşi asta o uşura pe verişoara Justina de îndatoriri grele, nu i-a iertat prietenei mele intervenţia. Într-o zi a întrebat-o dacă n-are

ce face acasă; altă dată, râzând, i-a ieşit epigrama asta: „Nu-i nevoie să alergi atât; cele ce ţi se vor cuveni te vor găsi”.

Capitolul LXVII

Un păcat

Dacă tot suntem aici, încă nu scol bolnava din pat fără să vă povestesc ce mi s-a întâmplat. După cinci zile, mama s-a trezit atât de răvăşită, încât a cerut să fiu adus de la seminar. În van a încercat unchiul Cosme:

— Glória, te sperii degeaba, febra o să treacă…

— Nu! Nu! Aduceţi-mi-l! Aş putea să mor, iar sufletul meu nu va fi mântuit dacă nu-l am pe Bentinho lângă mine.

— O să-l speriem.

— Nu-i spuneţi nimic, dar aduceţi-mi-l acum-acum, fără întârziere.

Au crezut că delirează; dar, cum nu-i costa nimic să mă aducă, José Dias a fost însărcinat să transmită mesajul. A intrat atât de tulburat, încât am încremenit. I-a povestit rectorului în particular ce se întâmplase şi am primit învoire să mă duc acasă. Mergeam tăcuţi pe stradă, el cu acelaşi pas ca de obicei – premisa înaintea consecinţei, consecinţa înaintea concluziei –, dar cu capul plecat şi oftând, eu – temându-mă să nu citesc pe chipul lui vreo veste dură şi definitivă. Îmi pomenise doar boala, ca şi cum n-ar fi fost nimic; dar chemarea, tăcerea, oftările ar fi putut să însemne altceva. Inima îmi bătea cu putere, picioarele îmi tremurau, era să cad de câteva ori…

Nerăbdarea de a afla adevărul se împletea cu teama de a-l afla. Era pentru prima dată când moartea îmi apărea atât de aproape, mă înconjura, mă privea cu ochi găunoşi şi întunecaţi. Cu cât înaintam pe Rua dos Barbonos, cu atât mai mult mă îngrozea ideea de a ajunge acasă, de a intra, de a auzi plânsete, de a vedea un corp fără viaţă… O! N-aş putea descrie niciodată aici tot ce am simţit în acele

teribile minute. Deşi José Dias mergea cu încetineală superlativă, strada parcă îmi fugea de sub picioare, casele zburau dintr-o parte şi din cealaltă, iar o goarnă care s-a auzit atunci de la sediul Gărzii Municipale mi-a răsunat în urechi asemenea trâmbiţei Judecăţii de Apoi.

Am plecat, am ajuns la Piaţa Arcos, am intrat pe Rua de Matacavalos. Casa nu era chiar acolo, ci mult mai departe de Rua dos Inválidos, aproape de Senat. Am vrut să-l întreb pe însoţitorul meu de vreo trei sau patru ori, dar n-am îndrăznit să deschid gura; iar apoi nici nu mai voiam. Mergeam înainte, acceptând ce putea fi mai rău ca pe un gest al destinului, ca pe o necesitate a înfăptuirii omeneşti şi, în acel moment, Speranţa, ca să combată Groaza, mi-a strecurat în inimă nu aceste cuvinte, căci n-a fost nimic articulat în cuvinte, ci o idee care s-ar fi putut traduce aşa: „Dacă moare mama, gata cu seminarul”.

Cititorule, a fost o străfulgerare. A luminat întunericul pe atât de repede pe cât s-a şi stins, iar noaptea mea s-a aşternut şi mai neagră, prin efectul remuşcării rămase. A fost glasul desfrânării şi al egoismului. Smerenia filială a pălit o clipă, în perspectiva libertăţii sigure, prin dispariţia datoriei şi a datornicului; a fost o clipă, mai puţin decât atât, o şutime dintr-o clipă, dar chiar şi aşa, suficient ca să-mi îngreuneze suferinţa cu o remuşcare.

José Dias ofta. La un moment dat m-a privit cu atâta milă, încât mi s-a părut că-mi ghicise gândul, iar eu am vrut să-i cer să nu spună nimic nimănui, că aveam să mă pedepsesc, şi aşa mai departe. Dar mila lui era atât de plină de iubire, că nu putea fi legată de păcatul meu; atunci mai rămânea doar moartea mamei… Am simţit o nelinişte atât de mare, un nod în gât, şi n-am mai putut să mă abţin, am izbucnit în plâns.

— Ce s-a întâmplat, Bentinho?

— Mama…?

— Nu! Nu! Ce idee! Starea ei e *gravisimă*, dar nu e o boală mortală, iar Dumnezeu poate orice. Şterge-ţi ochii, nu-i frumos ca un tânăr de vârsta ta să meargă plângând pe stradă. Nu-i nimic, doar o febră… Aşa e febra, loveşte rapid şi tot aşa de iute pleacă… Nu cu degetele, unde ţi-e batista?

Mi-am şters ochii, cu toate că din toate cuvintele lui José Dias unul singur îmi rămăsese în inimă; acel *gravisim*. Abia apoi mi-am dat seama că voia să spună „grav”, dar folosirea superlativului lungeşte cuvintele şi, de dragul emfazei, José mi-a sporit tristeţea. Dacă mai găseşti în cartea asta încă vreun exemplu de acelaşi gen, dă-mi de ştire, cititorule, să corectez în cea de-a doua ediţie; nu e nimic mai dizgraţios decât să dai picioare extrem de lungi unor idei extrem de scurte. Mi-am şters ochii, repet, şi am continuat drumul, nerăbdător să ajung acasă şi să-i cer iertare mamei pentru gândul meu oribil. În fine, am ajuns, am intrat, am urcat tremurând cele şase trepte ale scării şi, după câteva momente, aplecat peste patul ei, ascultam vorbele tandre ale mamei, care îmi strângea mâinile cu putere şi îmi repeta „fiul meu”. Ardea toată, ochii îi pârjoleau pe ai mei, părea mistuită de un vulcan interior. Am îngenuncheat lângă pat, dar, cum era înalt, am rămas departe de mângâierile ei.

— Nu, fiule, ridică-te, ridică-te!

Lui Capitu, care era în dormitor, i-a plăcut să vadă intrarea mea, gesturile, vorbele şi lacrimile mele, după cum mi-a mărturisit mai târziu; dar n-a bănuit, desigur, toate cauzele stării mele. Când am ajuns la mine în cameră, m-am gândit să-i spun mamei totul, îndată ce avea să se însănătoşească, dar nu era o idee fermă, ci doar un gând, ceva ce n-aş fi făcut niciodată, oricât de mult m-ar fi durut păcatul meu. Atunci, cuprins de remuşcare, m-am

folosit încă o dată de vechiul meu obicei al promisiunilor spirituale şi i-am cerut lui Dumnezeu să mă ierte şi să cruţe viaţa mamei; în schimb, eu aveam să spun două mii de *Tatăl nostru*. Dacă mă citeşte vreun preot, să-mi ierte metoda; a fost ultima dată când am folosit-o. Criza în care mă aflam, la fel ca obiceiul şi credinţa, explică tot. Erau încă două mii de rugăciuni; ce se întâmplase cu cele de dinainte? Nu le-am plătit nici pe unele, nici pe celelalte, dar, născute din suflete pure şi sincere, astfel de promisiuni sunt ca moneda fiduciară – deşi datornicul nu le plăteşte, valorează suma declarată.

Capitolul LXVIII

Să mai amânăm virtutea

Nu mulţi ar fi avut curajul să mărturisească gândul meu din Rua de Matacavalos. Eu voi mărturisi tot ce are relevanţă pentru povestea mea. Montaigne a scris despre el: *Ce ne sont pas mes gestes que escris*, *c'est moi*, *c'est mon* essence.[15] Or, există un singur fel în care îţi poţi scrie propria esenţă, şi anume s-o povesteşti pe toată, cu bune şi cu rele. Asta fac eu, pe măsură ce-mi aduc aminte, înlesnind construcţia sau reconstituirea mea. De exemplu, acum, că am povestit un păcat, cu plăcere aş istorisi şi ceva frumos ce am făcut recent, dacă mi-ar veni în minte, dar nu-mi aduc aminte de nimic; rămâne pentru altă ocazie.

Nu vei avea de pierdut dacă aştepţi, prietene; dimpotrivă, acum îmi vine în gând că… Gesturile frumoase nu sunt frumoase în orice împrejurare, ci şi posibile şi probabile, urmând teoria mea despre păcate şi virtuţi, pe cât de simplă, pe atât de clară. Pe scurt, fiecare dintre noi se naşte cu un anumit număr dintr-unele şi dintr-altele, unite în perechi ca într-o căsnicie, pentru a se compensa în

15 „Nu scriu despre gesturile mele, ci despre mine, despre propria-mi esenţă" (fr. în original).

viaţă. Când unul dintre parteneri e mai puternic decât celălalt, îndrumă singur individul, care, nepracticând o anume virtute sau un anume păcat, totuşi nu ar şti să zică dacă îi lipseşte una ori cealaltă; regula este să se aplice o practică simultană a celor două, spre avantajul purtătorului lor şi, câteodată, cu glorie îndoită pe pământ şi în cer. Păcat că nu pot fundamenta ideea cu unul sau mai multe cazuri de-ale altora; dar nu am timp.

În ceea ce mă priveşte, e evident că m-am născut cu unele din acele perechi de care vorbeam şi fireşte că încă le mai posed. Mi s-a întâmplat deja, aici, în Engenho Novo, să mă cuprindă într-o noapte o durere de cap atât de gravă, încât să-mi doresc ca trenul din Gara Centrală să hurducăie departe de urechile mele şi să-şi întrerupă mersul pentru multe ore, chiar dacă ar fi din cauza morţii cuiva; iar în ziua următoare am pierdut acelaşi tren, pentru că m-am dus să-i dau unui orb fără călăuză bastonul meu. *Voilà mes gestes*, *voilà mon essence*.

Capitolul LXIX

Slujba

Unul dintre gesturile care îmi exprimă cel mai bine esenţa a fost devoţiunea cu care am dat fuga în duminica următoare să ascult slujba de la biserica Santo Antônio dos Pobres. Secretarul a vrut să vină cu mine şi a început să se îmbrace, dar atât de încet îşi punea bretelele şi brâul, încât n-am mai stat după el. De altfel, voiam să fiu singur. Simţeam nevoia de a evita orice discuţie care mi-ar fi distras atenţia de la scopul cu care mă duceam, şi anume să mă împac cu Dumnezeu, după cele întâmplate în capitolul al LXVII-lea. Nu voiam doar să-i cer iertare pentru păcat, ci să-i şi mulţumesc pentru însănătoşirea mamei, iar dacă tot spun totul, mai doream şi să-l fac să renunţe la plata promisiunii mele. Deşi divin, sau poate tocmai de asta, Iehova e un Rothschild mult mai uman şi

nu face amânări de plată, ci şterge datoriile cu totul, atunci când datornicul vrea cu adevărat să-şi îndrepte viaţa şi să-şi reducă cheltuielile. Or, eu nu voiam altceva; de atunci înainte n-aveam să mai fac promisiuni pe care să nu le pot plăti, şi aveam să le plătesc de îndată ce le făceam.

Am ascultat slujba; venind momentul de laudă adusă Domnului, am mulţumit pentru viaţa şi sănătatea mamei; apoi am cerut iertare pentru păcatul săvârşit şi ştergerea datoriei şi am primit binecuvântarea de sfârşit a oficiantului ca pe un act solemn de reconciliere. La final, mi-am amintit că biserica a înfiinţat prin confesionar o arhivă sigură, iar prin spovedanie – cel mai inspirat instrument pentru reglarea de conturi morale dintre om şi Dumnezeu. Dar timiditatea mea incorigibilă mi-a închis acea uşă sigură; m-am temut că n-o să găsesc cuvinte cu care să-i spun duhovnicului secretul meu. Cât de schimbător e omul! Azi am ajuns să-l public.

Capitolul LXX

După slujbă

M-am mai rugat puţin, m-am închinat, am închis cartea de rugăciuni şi m-am îndreptat către uşă. Nu era multă lume, nici biserica nu e mare, dar n-am putut să ies imediat, a trebuit să mai aştept puţin. Erau acolo bărbaţi şi femei, bătrâni şi copii, mătăsuri şi ţesături, poate şi ochi urâţi şi frumoşi, dar eu n-am văzut nimic din toate astea. Mergeam spre uşă, laolaltă cu restul lumii, auzind saluturile şi şuşotelile. În curtea bisericii, unde mulţimea s-a mai rărit, m-am oprit şi m-am uitat la toţi. Am văzut o tânără şi un bărbat, iar bărbatul se uita la mine, ascultând-o pe fată. Şi i-am auzit vorbind:

— Dar ce vrei?

— Vreau să ştiu ce mai face ea; întreabă tu, tată.

Era domnişoara Sancha, colega de şcoală a lui

Capitu, care voia să afle veşti despre mama. Tatăl ei veni spre mine; îi spusei că îşi revenise. Apoi plecarăm cu toţii, îmi arătă unde stătea şi, cum ne îndreptam în aceeaşi direcţie, merserăm împreună. Gurgel era un bărbat de vreo patruzeci de ani sau puţin mai mult, cu predispoziţie spre îngrăşare; era foarte curtenitor; odată ajunşi la uşa casei lor, aproape mă obligă să iau prânzul cu ei.

— Mulţumesc, dar mă aşteaptă mama.

— Trimitem un negru să-i spună că rămâneţi la prânz şi vă duceţi mai târziu.

— Vin altă dată.

Domnişoara Sancha, întoarsă către tatăl ei, asculta şi aştepta. Nu era urâtă; numai nasul borcănat semăna cu al tatălui ei, însă unele trăsături îi urâţesc pe unii şi îi înnobilează pe alţii. Era îmbrăcată simplu. Gurgel era văduv şi îşi iubea fata ca pe ochii din cap. Cum refuzasem prânzul, a vrut să stau măcar să mă odihnesc câteva minute. N-am putut refuza şi am urcat. M-a întrebat ce vârstă am, ce studiez, ce credinţă urmez şi mi-a dat sfaturi în cazul în care aveam să mă fac preot; mi-a povestit despre magazinul lui de pe Rua da Quitanda. În sfârşit, mi-am luat rămas bun, a venit până la scări; fiica a trimis salutări pentru Capitu şi pentru mama. Când am ajuns în stradă, m-am uitat în sus; tatăl era la fereastră şi-mi făcea un gest larg de despărţire.

Capitolul LXXI

Vizita lui Escobar

Acasă, o minţiseră pe mama spunându-i că mă întorsesem şi mă dusesem să mă schimb.

„Slujba de ora opt trebuie să se fi terminat deja… Bentinho ar fi trebuit să se întoarcă… S-o fi întâmplat ceva, Cosme?… Ia vezi, te rog…” Numai asta zicea, dar când am intrat în casă, s-a liniştit.

Era ziua simţirilor bune. Escobar veni să mă viziteze

şi să afle de sănătatea mamei. Nu mai venise până acolo, nici relaţiile noastre nu erau într-atât de strânse cum aveau să devină mai apoi; dar cunoscând motivul plecării mele cu trei zile înainte, profită de ziua de duminică pentru a veni să mă vadă şi să întrebe dacă pericolul continuă sau nu. Când spusei că nu, răsuflă uşurat.

— Mi-a fost teamă, spuse el.

— Ceilalţi au aflat?

— Se pare că da: unii au aflat.

Unchiul Cosme şi José Dias fură încântaţi de prietenul meu; secretarul îi spuse că-l văzuse o dată pe tatăl lui în Rio de Janeiro. Escobar era foarte politicos; şi, deşi pe vremea aceea vorbea mai mult, nu le semăna băieţilor de vârsta noastră; în ziua aceea mi se păru puţin mai expansiv decât de obicei. Unchiul Cosme îl rugă să cineze cu noi. Escobar se gândi o clipă, dar apoi spuse că-l aşteaptă ruda lui din Rio. Eu, amintindu-mi cuvintele lui Gurgel, le repetai:

— Trimitem un negru să-i spună că rămâi la cină şi te duci mai târziu.

— Atâta deranj!

— Nu e niciun deranj, interveni unchiul Cosme.

Escobar se învoi şi rămase la cină. Observai că mişcările lui rapide, pe care şi le controla la ore, şi le controla şi acum, atât în sufragerie, cât şi la masă. Ora petrecută împreună fu de prietenie sinceră. Îi arătai puţinele cărţi pe care le aveam. Îi plăcu mult portretul tatălui meu; după ce-l privi câteva clipe, se întoarse către mine şi-mi spuse:

— Se vede că avea o inimă curată!

Ochii lui Escobar, deschişi la culoare, după cum am mai zis, erau *dulcisimi*; astfel îi definise José Dias, după ce el plecase, şi păstrez cuvântul ăsta, în ciuda celor patruzeci de ani pe care îi duce în spate. Nu exagerase ca

să facă pe plac. Faţa rasă a prietenului meu lăsa să se vadă o piele albă şi netedă. Fruntea era puţin cam îngustă, având cărarea pieptănăturii aproape deasupra sprâncenei stângi; păstra, totuşi, distanţa necesară ca să nu sluţească celelalte trăsături, şi nu le ciuntea delicateţea. Avea un chip cu adevărat interesant: gura subţire şi ghiduşă, nasul încovoiat şi zvelt. Îi stătea în obicei să-şi scuture umărul drept din când în când, dar mai târziu s-a descotorosit de gest, după ce unul dintre noi i l-a sesizat la seminar; a fost primul exemplu când am văzut că un om îşi poate corecta fără probleme micile defecte.

Am simţit întotdeauna o oarecare ambiţie a prietenilor mei de a fi pe plac tuturor. Cei din casă l-au plăcut mult pe Escobar; însăşi verişoara Justina a zis că e un băiat de apreciat, în ciuda… „În ciuda a ce?” a întrebat-o José Dias, văzând că nu duce fraza la capăt. N-a răspuns, nici nu putea răspunde; probabil că verişoara Justina nu văzuse niciun defect clar sau important la musafirul nostru; acel „în ciuda” era un fel de plan de rezervă în caz că avea să-i descopere vreunul vreodată; sau poate că obişnuinţa a determinat-o să pună o piedică acolo unde nu găsise niciuna.

Escobar a plecat imediat după cină; l-am condus până la poartă, unde am aşteptat să vină diligenţa. Mi-a spus că magazinul rudei lui se află pe Rua dos Pescadores şi e deschis până la ora nouă; aşa că nu voia să rămână prea mult pe-afară. Ne-am despărţit călduros: el mi-a mai mai făcut o dată semn de despărţire din omnibuz. Am rămas la poartă, să văd dacă se mai uită încă o dată înapoi, dar nu a făcut-o.

— Ce mare prietenie; cine e? întrebă cineva de la o fereastră din apropiere.

Nici nu mai trebuie să zic că era Capitu. Unele lucruri se ghicesc în viaţă, ca în cărţi, fie ele romane, fie

poveşti adevărate. Era Capitu, care ne spionase de ceva vreme, de după storuri, iar acum deschisese fereastra de-a binelea şi apăruse. Văzuse despărţirea noastră atât de afectuoasă şi voia să afle cine mă merită atât de mult.

— E Escobar, îi zisei eu ducându-mă sub fereastră şi privind în sus.

Capitolul LXXII

O reformă dramatică

Nici eu, nici tu, nici ea, nici altcineva din povestea asta n-ar fi putut răspunde altfel, dovadă că destinul, ca orice dramaturg, nu anunţă peripeţiile ce vor urma, nici deznodământul. Toate vin la timpul lor, până când cade cortina, se sting luminile, iar spectatorii se duc la culcare. Totuşi, ar exista ceva pe care eu aş propune să-l reformăm la genul dramatic: o încercare, şi anume ca piesele să înceapă cu sfârşitul. Othello s-ar omorî pe sine şi pe Desdemona în primul act, cele trei care ar urma fiind dedicate acţiunii lente şi descrescânde a geloziei, iar ultimul ar conţine doar scenele iniţiale cu ameninţările turcilor, explicaţiile lui Othello şi ale Desdemonei şi sfatul vicleanului Iago: „Bagă bani în buzunar”. Astfel, spectatorul ar regăsi în teatru pe de-o parte aceeaşi şaradă pe care i-o oferă ziarele, pentru că ultimele acte ar explica deznodământul din primul, un fel de concept, şi pe de altă parte s-ar duce la culcare cu o frumoasă senzaţie de tandreţe şi iubire:

Ea iubea ce mă rănea.

Eu – smerenia din ea.

Capitolul LXXIII

Maşinistul

Destinul nu e numai dramaturg, mai este şi propriul său maşinist, adică anunţă intrarea personajelor în scenă, le dă scrisori şi alte obiecte şi, în funcţie de semnalele corespondente dialogului, execută un tunet, sunetul unei

maşini, o împuşcătură. Când eram mic, s-a jucat în nu mai ştiu care teatru o dramă care se termina cu Judecata de Apoi. Personajul principal era Ashavérus[16], care în ultima scenă încheia un monolog cu exclamaţia: „Aud trâmbiţa arhanghelului!” Nu s-a auzit nicio trâmbiţă. Ashavérus, stingherit, a repetat replica, de data asta mai tare, să-l audă maşinistul, dar tot nimic. S-a dus înspre fundul scenei, pasămite cu pas tragic, şi a spus cu o voce surdă: „Pistonul! Pistonul! Pistonul!” Publicul l-a auzit şi a început să râdă, iar când în cele din urmă s-a auzit trâmbiţa şi Ashavérus a strigat pentru a treia oară că e a arhanghelului, un puştan din sală l-a corectat: „Ba nu, domnule, e pistonul arhanghelului!”

Cam aşa s-a întâmplat şi cu mine, care stăteam sub fereastra lui Capitu, când trecu un cavaler, un *dandy*, cum îi numeam pe atunci. Venea pe un roib frumos, proţăpit în şa, cu frâiele în mâna stângă, cu cea dreaptă la brâu, încălţat cu cizme de lac, trupeş şi zvelt: îl ştiam după figură. Mai trecuseră şi alţii şi încă aveau să mai treacă; se duceau toţi la iubitele lor. Cum zice Alencar: „Pentru că un student nu se poate lipsi de două lucruri: un cal şi o iubită”. 1 Cum povesteşte Álvares de Azevedo[17] într-una dintre poeziile lui, locuia în Catumbi şi, ca să-şi vadă iubita din Catete, închiria un cal pentru trei mii de reali… Trei mii de reali! Totul se pierde în negura timpului!

Revenind, *dandy-ul* călare pe roib n-a trecut la fel ca ceilalţi; era trâmbiţa Judecăţii de Apoi care a sunat la timp; aşa a vrut Destinul, care e propriul său maşinist. Cavalerul nu s-a mulţumit să-şi vadă de drum, ci a întors capul spre noi, spre Capitu, şi s-a uitat la ea, iar Capitu – la el; calul

16 Ashaverus, personaj din piesa Jidovul rătăcitor, de Edgar Quinet, publicată în 1833.

17 Referinţă la un citat din comedia O Crédito („Creditul"), de José de Alencar (1829-1877), autor reprezentativ al romantismului brazilian.

înainta, bărbatul stăruia cu privirea întoarsă către ea. Am simţit pentru a doua oară muşcătura geloziei. Privind la rece, era normal să admiri o figură frumoasă; dar individul obişnuia să treacă după-amiezile pe acolo; locuia în fostul Campo da Aclamação, şi apoi… şi apoi… Încercaţi să gândiţi cu inima pusă pe jar, cum era a mea! Nici nu i-am mai zis nimic lui Capitu; am plecat grăbit din stradă, am intrat în holul casei mele şi, până să-mi dau seama, am ajuns deja în salon.

Capitolul LXXIV

Breteaua

În salon, unchiul Cosme şi José Dias stăteau de vorbă, unul aşezat, celălalt când umblând, când oprindu-se. Cum l-am văzut pe José Dias, mi-am amintit ce-mi spusese la seminar: „Asta până o s-o ia vreun filfizon de prin vecini şi-o să se însoare cu ea…” Era negreşit o aluzie la călăreţ. Când mi-am adus aminte, impresia cu care rămăsesem de pe stradă s-a înrăutăţit; dar oare nu chiar vorbele acelea, păstrate în subconştient, m-au făcut să cred că schimbul lor de priviri avea ceva maliţios? Îmi venea să-l iau pe José Dias de guler, să-l duc pe hol şi să-l întreb dacă ce spusese era adevărat sau doar un scenariu de-al lui; dar José Dias, care se oprise când mă văzuse intrând, a continuat să umble şi să vorbească. Eu, nerăbdător, voiam să mă duc la casa de alături, îmi imaginam că prietena mea plecase speriată de la fereastră şi că avea să apară în orice clipă, ca să vadă ce se întâmplase şi să-mi explice… Dar cei doi au vorbit până când unchiul Cosme s-a ridicat să se ducă să vadă bolnava, iar José Dias a venit lângă mine, în dreptul celeilalte ferestre.

Cu o secundă în urmă voiam să-l întreb ce se petrece între Capitu şi filfizonii din cartier; acum, imaginându-mi că vine să-mi spună întocmai lucrul ăsta, mi-era teamă s-

aud ce avea de zis. Am vrut să-i pun mâna la gură. José Dias mi-a văzut probabil pe chip altceva decât expresia mea obişnuită şi m-a întrebat îngrijorat:

— Ce e, Bentinho?

Ca să nu mă uit la el, lăsai privirea în jos. Ochii, coborând, văzură că secretarul avea descheiată una din bretelele pantalonilor şi, cum tot insista să afle ce am, îi răspunsei, arătând cu degetul:

— Breteaua, încheie-ţi breteaua.

José Dias se uită în jos, iar eu o rupsei la fugă.

Capitolul LXXV

Disperarea

Am scăpat de secretar, am scăpat de mama, evitând să intru la ea în cameră, dar de mine însumi n-am reuşit să scap. Am alergat până în dormitor şi am intrat în urma mea. Eu îmi vorbeam, eu mă întărâtam, eu mă aruncam în pat şi mă zvârcoleam, şi plângeam, şi îmi astupam sughiţurile cu colţul cearşafului. Mi-am jurat să n-o mai văd pe Capitu toată ziua, niciodată, şi să mă fac preot o dată pentru totdeauna. Mă vedeam deja preot, stând în faţa ei, care plângea căindu-se şi îmi cerea iertare, dar eu, rece şi senin, n-aveam nimic altceva decât dispreţ faţă de ea, mult dispreţ; îi întorceam spatele. O numeam perversă. De două ori m-am trezit strângând din dinţi ca şi cum aş fi muşcat-o.

Stând în pat, i-am auzit vocea, venise să petreacă după-amiaza cu mama şi, desigur, şi cu mine, ca de fiecare dată; dar, oricât de mult m-a durut, n-am ieşit din cameră, iar Capitu râdea şi vorbea tare, ca şi cum m-ar fi atenţionat; eu am rămas surd, singur cu mine şi dispreţul meu. Îmi venea să-i înfig unghiile în beregată, să le afund bine, până aveam să văd viaţa şi sângele scurgându-se din ea…

Capitolul LXXVI

Lămurire

După o vreme m-am liniştit, dar eram abătut. Stând întins în pat, cu ochii în tavan, mi-am amintit că mama-mi spunea tot timpul să nu mă culc după cină, ca să nu fac vreo congestie. M-am ridicat de îndată, dar n-am ieşit din cameră. Capitu nu mai râdea aşa mult şi vorbea mai încet; poate o întristase retragerea mea, dar nici la gândul ăsta n-am cedat.

N-am mai mâncat seara şi am dormit prost. A doua zi de dimineaţă nu eram mai bine, eram altfel. Suferinţa mea se complica prin teama de a nu fi mers prea departe acum, că lăsasem deoparte gândurile despre cele întâmplate. Deşi chiar mă durea puţin capul, am acuzat o dispoziţie şi mai proastă, ca să nu mă duc la seminar şi să-i pot vorbi lui Capitu. Poate era supărată pe mine, poate nu mă mai voia pe mine şi îl prefera pe călăreţ. Am vrut să le rezolv pe toate, s-o ascult şi s-o judec; poate avea argumente să se apere şi să mă lămurească.

Le putea face pe amândouă. Când a aflat cauza izolării mele de cu seară, mi-a spus că se simte foarte jignită; după ce făcusem jurământul, cum puteam să o cred atât de uşuratică încât s-o bănuiesc că… Iar aici a izbucnit în lacrimi şi a schiţat un gest de despărţire; dar eu am sărit imediat, i-am luat mâinile şi i le-am sărutat cu atâta afecţiune şi căldură, încât i le-am simţit tremurând. Şi-a şters ochii cu degetele, iar eu le-am sărutat din nou, şi pe ele, şi lacrimile; apoi a oftat, pe urmă a clătinat din cap. Mi-a mărturisit că nu-l cunoaşte pe individ mai mult decât pe ceilalţi care treceau pe acolo în timpul zilei, călare sau pe jos. Dacă s-a uitat după el era tocmai o dovadă că nu era nicio legătură între ei doi; altfel, ar fi fost normal să se prefacă.

— Şi ce-ar fi putea fi, din moment ce se însoară în curând? conchise.

— Se însoară?

Avea să se însoare, mi-a spus şi cu cine, cu o tânără din Rua dos Barbonos. Motivul ăsta mi s-a părut cel mai convingător, iar ea şi-a dat seama de asta din starea mea; dar chiar şi aşa, mi-a zis că, pentru a evita o nouă confuzie, n-o să se mai ducă niciodată la fereastră.

— Nu! Nu! Nu! Nu-ţi cer aşa ceva!

A fost de acord să-şi retragă promisiunea, dar a făcut o alta, şi anume că, la prima mea bănuială, totul avea să se termine între noi. Am acceptat ameninţarea şi am jurat că nu se va întâmpla niciodată; fusese prima şi ultima bănuială.

Capitolul LXXVII

Plăcerea vechilor suferinţe

Povestind despre criza mea de amor adolescentin, am un sentiment pe care nu ştiu dacă voi reuşi să-l explic, şi anume că suferinţele de-atunci într-atât s-au spiritualizat cu timpul, încât au ajuns să se amestece cu plăcerea. Nu mi-e clar, dar nimic nu e clar în viaţă sau în cărţi. Adevărul e că simt o plăcere specială referindu-mă la o anumită supărare, când ştiu sigur că-mi va aminti de altele pe care n-aş vrea să mi le aduc aminte pentru nimic în lume.

Capitolul LXXVIII

Secret contra secret

Altfel, am simţit atunci nevoia de a povesti cuiva ce se petrecea între mine şi Capitu. N-am spus tot, doar o parte, iar Escobar a fost cel care a auzit-o. Când m-am întors miercuri la seminar, l-am găsit neliniştit; mi-a spus că avea de gând să vină să mă vadă, dacă aş mai fi rămas încă o zi acasă. Mă întreba îngrijorat ce mi se întâmplase, dacă eram bine.

— Sunt bine.

Mă asculta, iscodindu-mă cu privirea. După trei zile, mi-a zis că începea să se vadă că sunt cu mintea în altă

parte; ar fi fost mai bine să mă controlez pe cât posibil. Cât despre el, avea la rândul lui motive să fie distrat, dar încerca să fie atent.

— Deci ţi se pare că…?

— Da, câteodată parcă nu auzi nimic, rămâi cu privirea în gol; controlează-te, Santiago.

— Am motivele mele…

— Te cred; nimeni nu se zăpăceşte degeaba.

— Escobar…

Ezitai; el aşteptă.

— Ce e?

— Escobar, tu-mi eşti prieten, şi eu sunt prietenul tău; aici, la seminar, dintre toţi, tu mi-ai mers la inimă, iar acasă, în afară de familie, nu prea am un prieten.

— Dacă aş zice şi eu acelaşi lucru, îmi răspunse el zâmbind, n-ar mai avea niciun farmec; ar fi ca şi cum te-aş copia. Dar e adevărat că aici nu m-am împrietenit cu nimeni în afară de tine, şi cred că toată lumea a băgat de seamă; dar pe mine nu mă deranjează.

Înduioşat, simţii că-mi tremură vocea.

— Escobar, poţi să ţii un secret?

— Dacă întrebi, înseamnă că te îndoieşti, iar în cazul ăsta…

— Scuză-mă, era un fel de-a spune. Ştiu că eşti băiat serios şi îţi voi vorbi ca şi cum m-aş confesa unui preot.

— Dacă ai nevoie de absolvire, eşti absolvit.

— Escobar, eu nu pot fi preot. Mă aflu aici pentru că ai mei cred că pot şi au aşteptări, dar eu nu pot fi preot.

— Nici eu, Santiago.

— Nici tu?

— Secret contra secret: şi eu mă gândesc să nu termin cursul; aş vrea să mă lansez în afaceri, dar să nu spui nimic, absolut nimic; rămâne între noi. Şi nu pentru că nu aş fi religios; sunt religios, dar comerţul e prima mea

pasiune.

— Doar atât?

— Ce altceva ar mai putea fi?

Mi-am făcut de două ori ochii roată şi i-am şoptit primul cuvânt din confesiunea mea atât de plăpândă şi surdă, că nici eu n-am auzit-o; totuşi, ştiu că am zis „cineva…” cu reticenţă. Cineva…? N-a fost nevoie de mai mult ca să înţeleagă. „Cineva” trebuia să fie o fată. Să nu credeţi că a rămas uimit să mă vadă îndrăgostit; i s-a părut chiar normal şi m-a iscodit din nou cu privirea. Atunci i-am povestit câte ceva, ce puteam, dar fără grabă, ca să am plăcerea să toc din nou subiectul. Escobar mă asculta cu interes; la sfârşitul discuţiei noastre, mi-a zis că secretul e ca şi îngropat în cimitir. M-a sfătuit să nu mă fac preot. Nu puteam să mă dedic bisericii când inima mea nu aparţinea cerului, ci pământului; aş fi fost un preot ratat, de fapt nici n-aş fi fost preot. Or, Dumnezeu îi apără pe cei sinceri; din moment ce eu puteam să-i fiu de folos doar din lume, atunci asta aveam de făcut.

Nici nu ştiţi ce plăcere mi-a făcut să-i încredinţez taina mea. Era o bucurie în plus. Acea inimă tânără, care mă asculta şi-mi dădea dreptate, făcea lumea să pară nemaipomenită. Lumea era mare şi frumoasă, viaţa – o carieră excelentă. Iar eu, nici mai mult, nici mai puţin decât un răsfăţat al cerurilor; asta era senzaţia. Luaţi aminte că nu i-am spus nici toată povestea, nici părţile mai bune; nu i-am povestit capitolul cu pieptănătura, de exemplu, nici altele asemănătoare; dar îi povestisem mare parte.

E de la sine înţeles că am mai discutat despre asta. O dată şi de mai multe ori: eu o lăudam pe Capitu pentru calităţile ei morale, un subiect adecvat admiraţiei unui seminarist: simplitatea, modestia, dragostea pentru muncă şi obiceiurile religioase. Nu mă legam de frumuseţea fizică,

nici el nu mă întreba de aşa ceva; dar i-am dat de înţeles că va înţelege mai bine când o va vedea.

— Acum nu se poate, îl informai în prima săptămână, când după ce mă întorsesem de acasă; Capitu se duce câteva zile la o prietenă din Rua dos Inválidos. Când se întoarce, vii şi tu; dar poţi trece şi înainte, poţi trece oricând; de ce n-ai venit ieri să luăm cina împreună?

— Pentru că nu m-ai invitat.

— Mai e nevoie să te invit? Tuturor le-a plăcut mult de tine.

— Şi mie mi-a plăcut mult de toată lumea, dar s-ar putea să fiu părtinitor, mărturisesc că mama ta e o doamnă adorabilă.

— Nu-i aşa? răspunsei entuziasmat.

Capitolul LXXIX

Capitolul cu pricina

Într-adevăr, eram încântat să-l aud vorbind astfel. Ştiţi ce părere aveam despre mama. Chiar şi acum, după ce am întrerupt rândul ca să-i privesc portretul care atârnă pe perete, mi se pare că i se putea citi pe chip acea calitate. Altfel, nu se explică părerea lui Escobar, care nu schimbase cu ea decât câteva vorbe. Una singură era de-ajuns ca să-i pătrunzi esenţa lăuntrică; da, da, mama era adorabilă. Deşi mă obliga să urmez o carieră pe care n-o doream, nu puteam nega că era adorabilă, ca o sfântă.

Dar oare chiar mă obliga să urmez cariera ecleziastică? Aici ating o chestiune la care credeam că voi ajunge mai încolo şi chiar căutam momentul potrivit să-i acord un capitol special. Nu prea merge să spun de-acum ceea ce am descoperit abia mai târziu; dar, odată ce am adus vorba, e mai bine s-o duc până la capăt. E o chestiune gravă şi complexă, delicată şi subtilă, dintre acelea în care creatorul trebuie să plece urechea la opera lui, iar opera trebuie să-şi asculte creatorul, pentru ca şi unul, şi celălalt

să spună adevărul, numai adevărul, dar adevărul întreg. Trebuie adăugat că această chestiune o face pe sfântă şi mai adorabilă, fără a întina (ba dimpotrivă!) latura umană şi pământească ce sălăşluia în ea. Dar ajunge cu prefaţa, să purcedem la capitolul cu pricina.

Capitolul LXXX

Să începem capitolul

Să începem capitolul. Mama era o femeie cu frica lui Dumnezeu; ştiţi deja asta, ştiţi şi despre practicile ei religioase, şi despre credinţa pură care le însufleţea. Ştiţi, de asemenea, că profesiunea mea bisericească era obiectul promisiunii făcute pe când fusesem conceput. Am povestit toate astea la vremea lor. Ştiţi şi că, pentru a strânge laţul moral al obligaţiei, şi-a încredinţat proiectele şi motivele rudelor şi celor apropiaţi. Promisiunea, făcută cu ardoare, acceptată cu îndurare, a păstrat-o cu bucurie în străfundul inimii. Cred că i-am simţit gustul fericirii în laptele pe care l-am supt. Dacă ar mai fi trăit, poate că tata ar fi schimbat planurile şi, cum era înclinat spre politică, probabil m-ar fi îndrumat numai pe calea politicii, deşi cele două ocupaţii n-au fost, nici nu sunt incongruente, şi mulţi preoţi intră în lupta partidelor şi a guvernelor laice. Dar tatăl meu murise fără să afle nimic din toate acestea, iar ea a rămas cu contractul, figurând ca singura datornică.

Unul dintre aforismele lui Franklin spune că pentru cei care au termen de plată la Paşte, postul pare scurt. Postul nostru n-a fost mai lung decât altele, iar mama, deşi mă pusese să învăţ latina şi doctrina, a început să întârzie intrarea mea la seminar. În termeni comerciali, asta se cheamă amânare de plată. Creditorul era multimilionar, nu depindea de acea valoare ca să aibă ce mânca, şi a consimţit la amânarea plăţii, chiar şi fără să mărească dobânda. Dar, într-o zi, unul din apropiaţii care aveau rolul de giranţi ai poliţei a înştiinţat-o că trebuie să onoreze

înţelegerea; e unul dintre primele capitole. Mama a fost de acord şi eu am intrat la São José.

Tot în acelaşi capitol, vărsase nişte lacrimi pe care şi le-a şters apoi fără să le justifice şi pe care niciunul dintre cei prezenţi, nici unchiul Cosme, nici verişoara Justina, nici secretarul José Dias nu le-a înţeles pe deplin; eu, care mă aflam după uşă, nici atât. La o analiză mai atentă, în ciuda distanţei, se vedea că e vorba de suferinţe mai vechi, de durerea despărţirii – şi, de asemenea (şi de aici porneşte chestiunea), poate şi de regretul promisiunii. Catolică şi credincioasă, ştia prea bine că promisiunile trebuie îndeplinite; se punea întrebarea dacă este oportun şi adecvat să le îndeplineşti pe toate şi, firește, răspunsul tindea să fie negativ. De ce ar fi pedepsit-o Dumnezeu, refuzându-i un al doilea fiu? Poate că mi-aş fi dedicat viaţa divinităţii şi fără să fi fost promis *ab ovo*. Un raţionament tardiv; ar fi trebuit făcut în ziua în care am fost conceput. În orice caz, era o concluzie importantă; dar cum o concluzie nu e de ajuns pentru a distruge, totul a rămas cum fusese stabilit, iar eu am plecat la seminar.

O credinţă mai aţipită ar fi rezolvat problema în favoarea mea, dar credinţa mă veghea cu ochi mari şi puri. Mama ar fi schimbat promisiunea dacă ar fi putut, dându-şi ani din viaţă ca să mă mai ţină lângă ea, departe de cler, însurat şi tată; asta bănuiesc eu, după cum bănuiesc şi că a respins ideea, părându-i-se o lipsă de loialitate. Aşa am simţit mereu de-a lungul timpului.

Dar s-a întâmplat ca absenţa mea să fie temperată de stăruinţa lui Capitu. Fata îi devenise o prezenţă necesară. Puţin câte puţin, a ajuns să se convingă că micuţa m-ar face fericit. Şi atunci (aici intervine finalul chestiunii), speranţa că dragostea noastră, făcându-mă absolut incompatibil cu seminarul, m-ar determina să nu rămân acolo pentru nimic în lume, speranţa asta intimă şi secretă

a pătruns şi a pus stăpânire pe inima mamei mele.

Dacă s-ar fi întâmplat asta, eu aş fi rupt contractul fără ca ea să aibă vreo vină. Iar ea rămânea cu mine alături fără să fi făcut neapărat ceva pentru asta. Era ca şi cum, după ce ar fi încredinţat cuiva valoarea datoriei pentru a o duce creditorului, purtătorul ar fi păstrat banii şi n-ar fi dus nimic. În viaţa de zi cu zi, acţiunea unui terţ nu-l scuteşte pe contractant de obligaţii; dar avantajul de a face o învoială cu Cel de Sus este că intenţia valorează bani.

Sigur ai avut conflicte asemănătoare, iar dacă eşti religios, cu siguranţă că a existat o împrejurare în care, în acelaşi fel sau într-unul asemănător, ai vrut să împaci cerul cu pământul. Cerul şi pământul se împacă de obicei; sunt fraţi aproape gemeni, cerul fiind creat în a doua zi, iar pământul în a treia. Precum Avram, aşa şi mama mea şi-a dus fiul la muntele din viziune, împreună cu lemnul pentru holocaust, focul şi cuţitul. L-a legat pe Isaac deasupra stivei de lemne, a luat cuţitul şi l-a ridicat deasupra capului. Când să-l împlânte, a auzit vocea îngerului care-i poruncea în numele Domnului: „Să nu-ţi ridici mâna asupra copilului, nici să-i faci vreun rău, căci acum cunosc că te temi de Dumnezeu”. Cam asta ar fi fost speranţa secretă a mamei.

Capitu era, fireşte, îngerul din Scriptură. Adevărul e că acum mama nu se mai putea lipsi de ea. Afecţiunea crescândă ajunsese să se manifeste în gesturi ieşite din comun. Capitu devenise floarea casei, soarele dimineţii, răcoarea zilelor, luna nopţilor; petrecea acolo ore în şir, ascultând, vorbind şi cântând. Mama îi cerceta inima, îi iscodea privirea, iar între ele două, numele meu era parola pentru viitor.

Capitolul LXXXI

Ce mi-a spus mama

Dacă tot am povestit ce am descoperit abia mai târziu, pot transpune aici ce mi-a spus mama. Acum o să înţelegi de ce mi-a zis următoarele, în prima sâmbătă în care am ajuns acasă şi am aflat că prietena mea era pe Rua dos Inválidos, împreună cu domnişoara Gurgel:

— De ce nu te duci s-o vezi? Nu mi-ai zis tu că tatăl Sanchei te-a invitat să treci când vrei?

— Ba da.

— Şi atunci? Dar numai dacă vrei. Capitu ar fi trebuit să se întoarcă azi să terminăm o treabă; sigur prietena ei a rugat-o să doarmă acolo.

— Poate au câte un iubit, insinuă verişoara Justina.

Singurul motiv pentru care n-am omorât-o a fost că n-aveam la îndemână nici sabie, nici sfoară, nici pistol sau pumnal; dar, dacă privirea pe care i-am aruncat-o ar fi putut ucide, ar fi făcut-o. Una dintre greşelile Providenţei a fost să-i lase omului doar braţele şi dinţii ca arme de atac, iar picioarele, pentru fugă sau apărare. Ochii erau de ajuns pentru primul scop. Cu o singură mişcare ar fi pironit sau ar fi făcut să cadă jos un duşman ori un rival, ar fi îndeplinit o răzbunare promptă, cu adăugirea că, pentru a amăgi justiţia, aceiaşi ochi ucigaşi ar fi fost miloşi şi ar fi deplâns victima. Verişoara Justina a scăpat privirii mele; eu însă n-am scăpat de efectul insinuării ei, aşa că duminică, la ora unsprezece, am dat fuga la casa din Inválidos.

Tatăl Sanchei m-a primit răvăşit şi trist. Fiica lui era bolnavă; căzuse la pat cu o seară înainte din cauza unei febre care se înrăutăţea. Cum îşi iubea mult fiica, se temea că ar putea să moară şi m-a anunţat că s-ar omorî şi el dacă ar fi aşa. Dar ce capitol funebru ca un cimitir, cu morţi, sinucideri şi asasinate. Eu doream o rază de soare şi cer albastru. Mi le-a adus Capitu când a apărut în uşa camerei, să-i spună tatălui Sanchei că fiica lui vrea să-i vorbească.

— Îi e mai rău? întrebă Gurgel, speriat

— Nu domnule, dar vrea să vă vadă.

— Rămâi aici puţin, îi spuse el; şi adăugă, întorcându-se către mine: ea e infirmiera Sanchei, n-a vrut pe altcineva; vin imediat.

Capitu părea obosită şi mâhnită, dar, cum m-a văzut, s-a preschimbat de îndată, devenind fetişcana pe care o ştiam, energică şi veselă, deşi nu mai puţin mirată. Nu-i venea să creadă că sunt chiar eu. Mi-a vorbit, a vrut să-i povestesc şi eu despre mine, şi chiar am stat de vorbă câteva minute, dar atât de încet şi înăbuşit, încât nici măcar pereţii, care au urechi, n-au auzit. Oricum, dacă au auzit ceva, n-au înţeles nimic, nici ei şi nici mobilele, care erau la fel de triste ca stăpânul lor.

Capitolul LXXXII

Canapeaua

Dintre toate, numai canapeaua părea să fi înţeles situaţia noastră morală, întrucât ne-a oferit serviciile moliciunii ei cu atâta insistenţă, încât am acceptat şi ne-am aşezat. De atunci, am o părere aparte despre canapele. O canapea reuşeşte să îmbine intimitatea cu decorul şi defineşte toată casa fără a fi nevoie să părăseşti camera. Doi bărbaţi aşezaţi pe ea pot discuta despre destinul unui imperiu, iar două femei – despre eleganţa unei rochii; dar numai printr-o aberaţie a naturii un bărbat şi o femeie ar vorbi despre altceva decât despre ei doi. Asta am făcut şi noi, Capitu şi cu mine. Îmi amintesc vag că am întrebat-o dacă avea să rămână mult acolo…

— Nu ştiu; febra pare să cedeze… dar…

Îmi amintesc, la fel de vag, că i-am povestit adevărul despre vizita mea din Rua dos Inválidos, şi anume că fusese ideea mamei mele.

— A fost ideea ei? murmură Capitu şi adăugă, cu ochii strălucind intens: vom fi fericiţi!

Am repetat aceste vorbe doar cu degetele, care le strângeau pe ale ei. Canapeaua, fie că vedea, fie că nu, îşi presta în continuare serviciile pentru mâinile noastre strânse şi pentru capetele noastre lipite, sau aproape lipite unul de celălalt.

Capitolul LXXXIII

Portretul

Gurgel se întoarse în cameră şi îi spuse lui Capitu că acum fiica lui o cheamă pe ea. Eu mă ridicai degrabă şi nu-mi găseam locul; îmi proptisem privirea în scaune. Dar Capitu se ridică firesc şi-l întrebă dacă a mai crescut febra.

— Nu, spuse el.

Nicio tresărire, nimic, niciun aer misterios din partea lui Capitu; se întoarse către mine şi-mi spuse să le salut pe mama şi pe verişoara Justina, îşi luă rămas-bun; îmi întinse mâna şi apoi porni pe coridor. Invidia mea o urmă. Cum era cu putinţă să se controleze cu atâta uşurinţă, iar eu să fiu incapabil de aşa ceva?

— S-a făcut domnişoară, observă Gurgel, privind-o la rândul lui.

Am îngăimat că da. Într-adevăr, Capitu creştea văzând cu ochii, formele i se rotunjeau şi căpătau o vitalitate intensă; caracterul, de asemenea. Era femeie pe dinăuntru şi pe dinafară, femeie şi la stânga şi la dreapta, femeie pe toate părţile, din cap până-n picioare. Evoluţia ei părea mai rapidă acum, că o vedeam doar din când în când; de fiecare dată când veneam acasă, mi se părea mai înaltă şi mai plină; ochii păreau să-i lucească altfel, iar gura parcă avea altă expresie. Gurgel se întoarse către perete, unde era agăţat un portret de fată, şi mă întrebă dacă mi se pare că-i seamănă lui Capitu.

Unul dintre obiceiurile din viaţa mea a fost să fiu întotdeauna de acord cu părerea interlocutorului meu atunci când subiectul nu mă jigneşte, nu mă supără sau

nu-mi este impus. Înainte de a cerceta cu atenţie dacă într-adevăr Capitu semăna cu figura din portret, am răspuns că da. Atunci mi-a spus că e portretul nevestei lui şi că toţi cei care o cunoscuseră spuneau acelaşi lucru. Şi mie mi se părea că trăsăturile sunt asemănătoare, mai ales fruntea şi ochii. Cât despre expresie, era identică; păreau surori.

— În fine, până şi prietenia cu Sanchinha; mama ei îi era la fel de prietenă… Câteodată, în viaţă apar asemănări aşa de ciudate.

Capitolul LXXXIV

Chemare

Când am ieşit în pridvor şi apoi pe stradă, am stat să mă gândesc dacă o fi bănuit ceva, dar mi s-a părut că nu, şi am pornit la drum. Eram atât de mulţumit de vizită, de bucuria lui Capitu, de laudele lui Gurgel, încât n-am auzit din prima că mă cheamă cineva:

— Dom Bentinho! Dom Bentinho!

Abia după ce vocea se apropie şi cel care striga ajunse la poartă mă oprii şi văzui despre ce era vorba şi de unde venea. Eram deja pe Rua de Matacavalos. Casa era o prăvălie de veselă, puţină şi sărăcăcioasă; uşile stăteau pe jumătate închise, iar cel care mă chema era un biet om grizonant şi prost îmbrăcat.

— Dom Bentinho, îmi spuse el plângând; ştiţi că fiul meu, Manduca, a murit?

— A murit?

— A murit acum jumătate de oră, îl îngropăm mâine. I-am trimis vorbă chiar acum mamei dumneavoastră, iar ea a fost bună să-mi trimită nişte flori să-i pun pe sicriu. Sărmanul meu fiu! Ştiam c-o să moară şi e mai bine că s-a dus, săracul, dar chiar şi aşa, tot doare. Ce viaţă a avut!… Chiar zilele astea şi-a amintit de dumneavoastră şi a întrebat dacă sunteţi la seminar… Vreţi să-l vedeţi? Intraţi, haideţi să-l vedeţi…

Nu mi-e uşor să spun asta, dar mai degrabă să păcătuiesc spunând prea multe decât prea puţine. Am vrut să-i răspund că nu, nu vreau să-l văd pe Manduca, şi am schiţat chiar şi un gest de fugă. Nu din teamă; cu altă ocazie poate că aş fi intrat fără probleme şi curios, dar acum eram aşa de fericit! Să vezi un mort când te întorci de la o iubită… Unele lucruri nu se potrivesc deloc. Vestea în sine era deja o mare tulburare. Ideile mele aurite îşi pierduseră cu totul culoarea şi metalul şi se preschimbaseră în cenuşă întunecată şi urâtă, aşa încât n-am mai ales nimic din ele. Până la urmă, cred că am zis că mă grăbesc, dar probabil n-am spus-o în cuvinte clare, sau poate nici omeneşti, pentru că el, lipit de poartă, mi-a făcut loc cu un gest, iar eu, fără voinţă să intru sau să fug, am lăsat corpul să facă ce putea mai bine, iar corpul până la urmă a intrat.

Nu-l învinuiesc pe om; pentru el, în acea clipă, cel mai important era fiul lui. Dar nu mă învinuiţi nici pe mine; pentru mine, în acea clipă, cea mai importantă era Capitu. Dar cele două împrejurări picaseră prost, în aceeaşi după-amiază, aşa încât moartea unuia îşi băga nasul în viaţa altuia. Asta a fost nepotrivit. Dacă aş fi trecut înainte sau după, ori dacă Manduca ar mai fi aşteptat câteva ore să moară, nicio notă supărată n-ar fi întrerupt melodiile inimii mele. De ce murise taman acum jumătate de oră? Îţi poţi da duhul la orice oră; se moare la fel de bine şi la şase sau şapte seara.

Capitolul LXXXV

Defunctul

Cu acest sentiment confuz am intrat în magazinul de veselă. Prăvălia era întunecată, iar înăuntrul casei străbătea şi mai puţină lumină, acum că ferestrele stăteau închise. Într-un colţ al sufrageriei am văzut-o pe mama lui plângând; la uşa dormitorului, doi copii se uitau înăuntru

speriaţi, cu degetul în gură. Cadavrul zăcea pe pat; patul…

Să întrerupem chinul şi să mergem la fereastră, să-i abatem memoriei atenţia. Imaginea era într-adevăr urâtă, şi din cauza morţii, şi din cauza defunctului, care era îngrozitor… Acum, da, e altceva. Tot ce văd afară respiră viaţă, capra care rumegă lângă o căruţă, găina care scurmă în ţărâna de pe drum, trenul de pe Drumul Central care pufăie, şuieră, fumegă şi trece, palmierul care se întinde spre cer şi, în sfârşit, acel turn de biserică, deşi n-are nici muşchi, nici frunze. Un băiat, care înalţă acolo pe străduţă un zmeu de hârtie, n-a murit şi nici nu moare, deşi îl cheamă tot Manduca.

Adevărul e că celălalt Manduca era mai mare. Avea optsprezece sau nouăsprezece ani, dar puteai să-i dai la fel de bine cincisprezece sau douăzeci şi doi, figura nu lăsa să se vadă vârsta, mai degrabă o ascundea printre ridurile… Hai să spunem totul; e mort, rudele lui sunt moarte, dacă mai e vreuna în viaţă, nu cred c-o să se ruşineze sau o să sufere. Să spunem tot; Manduca suferea de o boală grea, nici mai mult nici mai puţin decât lepră. Cât a trăit, fusese urât; mort, îmi părea îngrozitor. Când am văzut corpul trist al vecinului meu întins în pat, m-am înspăimântat şi am întors privirea. Nu ştiu ce mână ocultă m-a făcut să mă uit din nou, deşi fugitiv; am cedat, m-am uitat, apoi m-am mai uitat o dată, până când m-am îndepărtat şi am ieşit din cameră.

— A suferit mult! spuse tatăl.

— Săracul Manduca! suspină mama.

Eu am dat să ies, le-am spus că mă aşteaptă acasă şi mi-am luat rămas-bun. Tatăl m-a întrebat dacă i-aş face favoarea de a merge la înmormântare; i-am spus adevărul, că nu ştiam, aveam să fac după voia mamei mele. Şi am ieşit repede, am traversat prăvălia şi, dintr-un salt, eram afară.

Capitolul LXXXVI

Iubiţi, băieţi!

Eram atât de aproape, încât după trei minute am ajuns acasă. M-am oprit pe hol, să-mi recapăt suflarea; încercam să-l uit pe defunct, palid şi diform, şi toate celelalte lucruri pe care nu le-am mai spus ca să nu dau acestor pagini un aspect respingător, dar să vi le puteţi imagina. Le-am îndepărtat pe toate din minte în câteva secunde; a fost de ajuns să mă gândesc la casa de alături şi mai ales la viaţa şi chipul energic şi vesel al lui Capitu… Iubiţi, băieţi! Şi, mai ales, iubiţi fete frumoase şi graţioase; ele au leac pentru rele, parfumează putreziciunea, schimbă moartea în viaţă… Iubiţi, băieţi!

Capitolul LXXXVII

Şareta

Ajunsesem la ultima treaptă, când o idee mi s-a înfiripat în minte, ca şi cum m-ar fi aşteptat acolo, printre gratiile porţii. Mi-au răsunat în cap vorbele tatălui lui Manduca, cerându-mi să mă duc la înmormântare în ziua următoare. M-am oprit pe treaptă. M-am gândit o clipă; da, aş putea să mă duc la înmormântare, aş ruga-o pe mama să-mi închirieze o trăsură…

Să nu credeţi că o făceam pentru că voiam să merg cu trăsura, deşi îmi plăcea mult să conduc. Când eram mic, îmi amintesc că mergeam des cu mama în vizite pe la prieteni sau la ocazii şi la slujbă, dacă ploua. Aveam o şaretă veche de-a tatii, pe care mama a încercat s-o păstreze cât de mult a putut. Vizitiul, un sclav de-al nostru, la fel de bătrân ca şareta, când mă vedea îmbrăcat la uşă îmi spunea râzând:

— Moş João îl duce pe conaşu’!

Şi nu era dată să nu-i cer:

— João, să struneşti bine animalele; să mergi încet.

— Doamnei Glória nu-i place.

— Hai, struneşte-le!

Se înţelege că voiam să mă bucur de şaretă, nu-i ceream din înfumurare, întrucât nu se vedea cine era înăuntrul ei. Era o şaretă veche şi demodată, pe două roţi, îngustă şi scurtă, cu două perdele de piele în faţă, care se trăgeau în lateral ca să intri sau să ieşi. Fiecare perdea avea un ochi de sticlă, prin care îmi plăcea să spionez afară.

— Stai jos, Bentinho!

— Lasă-mă să spionez, mama!

Şi, stând în picioare, când eram mai mic, puneam faţa la geam şi îl vedeam pe vizitiu, cu cizmele lui mari, încălecând catârul din stânga în timp ce-l ţinea pe celălalt de frâu; în mână ducea biciul gros şi lung. Toate erau incomode, cizmele, biciul şi catârii, dar lui îi plăceau, şi mie la fel. În părţi vedeam trecând casele, cu magazine sau fără, deschise sau închise, cu lume sau pustii, iar pe stradă, oamenii care mergeau în sus şi-n jos sau traversau prin faţa şaretei, cu pas întins ori mărunt. Când se întâmpla să nu putem trece din cauza aglomeraţiei sau a animalelor, şareta se oprea şi atunci spectacolul era şi mai interesant; oamenii de pe trotuar sau din uşile caselor se uitau la trăsură şi vorbeau între ei, fireşte, dându-şi cu părerea despre cine ar putea fi înăuntru. Când am mai crescut, mă gândeam că ghiceau şi spuneau: „E doamna de pe Matacavalos cu fiul ei, Bentinho…”

Şareta se potrivea atât de bine cu viaţa retrasă a mamei, încât chiar şi atunci când n-a mai existat nicio altă şaretă, am mai mers o vreme cu ea, iar pe stradă şi în cartier era cunoscută drept „şareta veche”. Până la urmă, mama a fost de acord să renunţe la ea, însă fără s-o vândă numaidecât; a făcut-o doar pentru că o obligau cheltuielile cu grajdul. A păstrat-o doar din motive sentimentale; era o amintire de la soţul ei. Tot ce îi aparţinuse tatii era păstrat

ca şi cum ar fi fost o bucată din el, un rest al omului care fusese, cu acelaşi suflet desăvârşit şi pur. Iar întrebuinţarea acesteia era o consecinţă a conservatorismului pe care îl mărturisea prietenilor. Mama îşi manifesta susţinut loialitatea faţă de vechile obiceiuri, vechile metode, vechile idei, vechile mode. Avea muzeul ei de relicve, piepteni pe care nu-i mai folosea, un petic de pelerină, nişte monede de aramă din 1824 şi 1825 şi, ca totul să fie vechi, voia să se îmbătrânească şi pe sine; dar, după cum am mai spus, nu tot ce îşi propunea îi şi reuşea.

Capitolul LXXXVIII

Un pretext cinstit

Nu, ideea de a merge la înmormântare nu venise de la amintirile înduioşătoare despre şaretă. Originea ei era în altă parte: dacă aş fi mers la înmormântare a doua zi, nu mă mai duceam la seminar, şi atunci i-aş fi putut face o vizită lui Capitu, una puţin mai îndelungată. Iată dorinţa mea. Poate că amintirile despre trăsură ar fi apărut întâmplător mai apoi, dar motivul principal şi imediat a fost acela. M-aş fi întors pe Rua dos Inválidos, sub pretextul că venisem să văd ce mai face domnişoara Gurgel. Aş fi vrut să se întâmple toate la fel ca în ziua aceea: Gurgel supărat, Capitu cu mine pe canapea, mâinile înlănţuite, pieptănătura…

— O să-i cer voie mamei.

Am deschis poarta. Înainte de a intra, aşa cum îmi amintisem de rugămintea tatălui defunctului, mi-am adus aminte de cuvintele mamei sale şi le-am repetat, cu glas scăzut:

— Săracul Manduca!

Capitolul LXXXIX

Refuzul

Mama a rămas uluită când i-am cerut voie să mă duc la înmormântare.

— Să pierzi o zi de seminar…

I-am dat drept motiv prietenia pe care mi-o nutrea Manduca, şi apoi erau oameni săraci… Am zis tot ce mi s-a părut necesar. Verişoara Justina s-a împotrivit.

— Crezi că n-ar trebui să se ducă? o întrebă mama.

— Cred că nu. Ce prietenie e şi asta, de eu n-am văzut-o niciodată?

Verişoara Justina a avut câştig de cauză. Când i-am povestit secretarului, a zâmbit şi mi-a spus că motivul ascuns al verişoarei era probabil să nu stânjenesc înmormântarea prin „ilustra mea prezenţă”. Oricare ar fi fost motivul, m-am supărat; a doua zi, meditând la motiv, nu mi-a displăcut; iar mai târziu i-am descoperit un gust special.

Capitolul XC

Polemica

Ziua următoare am trecut prin faţa casei defunctului, fără să intru sau să mă opresc – sau, dacă m-am oprit, a fost pentru o clipă mai scurtă decât aceasta în care vă povestesc. Dacă nu mă-nşel, am mers chiar mai repede, de frică să nu mă cheme iar ca în seara de dinainte. Din moment ce nu mă duceam la înmormântare, mai bine stăteam mai departe decât mai aproape. Mi-am văzut de drum, gândindu-mă la sărmanul năpăstuit.

Nu eram prieteni, nici nu ne ştiam de mult. Apropiaţi? Ce apropiere s-ar fi putut găsi între boala lui şi sănătatea mea? Am avut contacte scurte şi distante. M-am gândit la ele, amintindu-mi de unele întâlniri anume. Toate se reduceau la o polemică dintre noi, din urmă cu doi ani, apropo de… Nici n-o să vă vină să credeţi care era subiectul. Apropo de războiul Crimeei.

Manduca trăia numai în casă, întins în pat, citind ca să alunge plictiseala. Duminica, spre sfârşitul după-amiezii, taică-său îi punea o bluză neagră şi-l aducea în

fundul prăvăliei, de unde privea şi el o palmă de stradă şi lumea care trecea. Asta era toată distracţia lui. Acolo l-am văzut o dată şi nu mică mi-a fost înfiorarea; boala îi mânca din carne, degetele i se încovoiau; aspectul lui nu era deloc atrăgător, asta era sigur. Aveam treisprezece spre paisprezece ani. A doua oară când l-am văzut acolo, vorbiserăm de războiul Crimeei, care pe atunci izbucnise şi apărea prin toate ziarele, Manduca a spus că aliaţii or să învingă, iar eu i-am zis că nu.

— Mai vedem noi, răspunse. Doar dacă dreptatea nu are să învingă pe lume, ceea ce e imposibil, iar dreptatea e de partea aliaţilor.

— Ba nu, dreptatea e a ruşilor.

Desigur, preluam ce ne ziceau ziarele, transpunând totul în conversaţie, dar poate că fiecare îşi urma opinia propriului temperament. Am fost mereu puţin moscovit în idei. Am apărat dreptul Rusiei, Manduca a făcut acelaşi lucru pentru aliaţi, iar în a treia sau a patra duminică în care am intrat în prăvălie, am deschis din nou subiectul. Atunci Manduca a propus să ne confruntăm argumentele în scris, iar în acea marţi sau miercuri am primit două pagini prezentând şi apărarând dreptul aliaţilor, expunând integritatea Turciei şi încheind cu următoarea frază profetică: „Ruşii nu vor intra în Constantinopol!”

Am citit şi m-am apucat s-o combat. Nu-mi amintesc nici măcar un argument folosit şi nici nu mă mai interesează să le aflu acum, la sfârşit de secol; dar rămăsesem cu ideea că erau de neclintit. M-am dus eu însumi să-i dau hârtia. M-au pus să intru în dormitor, unde zăcea întins pe pat, abia învelit cu o pătură făcută din petice. Ori plăcerea polemicii, ori alt motiv pe care nu-l desluşesc nu m-au lăsat să simt toată sila emanată de pat şi de bolnav, iar plăcerea cu care i-am dat hârtia a fost sinceră. Cât despre Manduca, oricât de respingător îi era

chipul, zâmbetul care l-a luminat a răzbătut dincolo de răul fizic. Convingerea cu care mi-a primit scrisoarea şi mi-a zis că o va citi şi că-i va răspunde nu îşi găseşte cuvinte în limba noastră, nici în alta, care s-o definească total şi cu adevărat; nu era înflăcărată, nu era ostentativă, nu era însoţită de niciun gest, dar nici boala nu i-ar fi permis; era simplă, mare, profundă, o savurare infinită a victoriei, înainte de a-mi afla argumentele. Avea deja hârtie, pană şi cerneală lângă pat. După câteva zile am primit replica; nu-mi amintesc dacă aducea ceva nou sau nu; dar era mai aprinsă, iar finalul era acelaşi: „Ruşii nu vor intra în Constantinopol!”

Am dat din nou replică şi de-atunci a continuat pentru o vreme o polemică înfocată, în care niciunul dintre noi nu ceda, apărându-ne fiecare clienţii cu forţă şi vervă. Manduca scria mai mult şi mai prompt decât mine. Firește, eu aveam o grămadă de lucruri care îmi distrăgeau atenţia: studiile, joaca, familia şi propria-mi sănătate, care îmi impunea alte exerciţii. Manduca, în afară de palma de stradă de duminică după-amiaza, avea doar acest război, un subiect de-al oraşului şi de-al lumii, dar pe care nimeni nu-l ducea cu el. Întâmplarea a făcut să-şi găsească în mine un adversar; el, înclinat spre scriitură, s-a năpustit asupra dezbaterii ca şi cum ar fi fost un leac nou şi radical. Orele triste şi îndelungi erau acum scurte şi vesele; ochii nu mai plângeau, dacă înainte plânseseră cumva. Am simţit această schimbare şi în comportamentul tatălui şi al mamei lui.

— Nici nu vă imaginaţi cum se simte acum, de când îi scrieţi hârtiile acelea, îmi spuse într-o zi patronul prăvăliei, la poartă. Vorbeşte şi râde mult. Cum trimit vânzătorul cu hârtiile lui, vine repede să întrebe de răspuns, dacă o să dureze mult, şi mă pune să-l întreb când mai vine. Cât aşteaptă, reciteşte ziarele şi ia notiţe. Dar şi când primeşte

scrisoarea dumneavoastră, se apucă imediat s-o citească şi numaidecât începe să scrie răspuns. Câteodată nu mănâncă sau mănâncă prost; de aia voiam să vă rog ceva, să nu trimiteţi la ora de prânz sau de cină…

Eu m-am plictisit primul. Am început să trimit răspunsuri mai rar, până când n-am mai trimis deloc; el a mai insistat de vreo două sau trei ori după tăcerea mea, dar cum n-a primit nicio contestare, ostenit sau poate ca să nu supere, a pus capăt discursurilor. Ultimul, la fel ca primul şi ca toate celelalte, susţinea aceeaşi eternă prevestire: „Ruşii nu vor intra în Constantinopol!”

Şi chiar n-au intrat, nici atunci, nici mai târziu, nici până acum. Dar să fie oare prevestirea lui eternă? N-o să intre poate într-o zi? Complicată problemă. Manduca însuşi, ca să intre în mormânt, şi-a petrecut trei ani dezintegrându-se: cert e că natura, ca şi istoria, nu se face în joacă. Viaţa lui a rezistat precum Turcia; dacă până la urmă a cedat, s-a întâmplat pentru că i-a lipsit o alianţă precum cea anglo-franceză, simplul acord dintre medicină şi farmacie nu se poate lua în considerare. A murit, până la urmă, aşa cum mor Statele; în cazul nostru, chestiunea care ne interesează nu este să aflăm dacă Turcia va muri, pentru că moartea nu cruţă pe nimeni, ci dacă ruşii vor intra vreodată în Constantinopol; asta era întrebarea pentru vecinul meu lepros, sub trista, ponosita şi infecta pătură din petice…

Capitolul XCI

Descoperirea care consolează

Sigur că gândurile pe care le-am scris mai sus n-au apărut atunci, în drum spre seminar, ci acum, în biroul meu din Engenho Novo. Atunci n-am avut niciun gând, cu excepţia celui că i-am uşurat pentru o zi suferinţa vecinului meu Manduca. Azi, gândindu-mă mai bine, cred că nu i-am uşurat doar suferinţa, ci l-am făcut chiar fericit. Iar

descoperirea mă consolează; acum nu voi mai uita niciodată că i-am dat vreo două, trei luni de bucurie unui biet sărman, făcându-l să uite de cele rele şi de restul. O păstrez pentru momentul lichidării vieţii mele. Dacă pe lumea cealaltă există vreun premiu pentru virtuţile neintenţionate, gestul meu va plăti unul sau două din multele mele păcate. Cât despre Manduca, nu cred că a păcătuit proclamându-se împotriva Rusiei, dar dacă a făcut-o, înseamnă că de patruzeci de ani plăteşte bucuria simţită vreme de două sau trei luni – de unde va trage concluzia (deja prea târziu) că mai bine s-ar fi mulţumit să geamă, fără să mai exprime vreo altă părere.

Capitolul XCII

Dracul nu-i atât de negru

Manduca a fost înmormântat fără mine. S-a mai întâmplat şi în cazul altora, fără ca eu să simt nimic, dar cazul lui m-a afectat în mod special din motivul pe care vi l-am spus deja. Am mai simţit şi o anumită melancolie amintindu-mi prima polemică din viaţă, plăcerea cu care primea scrisorile mele şi se apuca să le contrazică, să nu mai vorbim de plăcerea de a merge cu trăsura… Dar timpul a şters repede toate melancoliile şi reînsufleţirile. Şi nu numai el; l-au mai ajutat încă două persoane, Capitu, a cărei imagine a dormit cu mine în acea noapte, şi încă una, pe care o voi dezvălui în capitolul următor. Restul capitolului e doar rugămintea, către cei care vor citi cartea mea cu ceva mai multă atenţie decât impune preţul exemplarului, de a trage concluzia că, până la urmă, dracul nu e atât de negru. Adică…

Adică vecinul meu din Matacavalos, domolindu-şi boala cu opinia antirusească, dădea putreziciunii din carnea lui o alură spirituală care o mai alina. Există şi consolări mai mari, desigur, iar una dintre cele mai bune e să nu suferi deloc de aşa ceva, sau de niciun alt rău, dar

natura e atât de divină, încât se distrează cu asemenea contraste şi îi mai mângâie cu câte o floare pe cei mai respingători sau mai năpăstuiţi. Poate aşa floarea iese mai frumoasă; grădinarul meu susţine că violetele, ca să aibă un miros mai bun, au nevoie de excremente de porc. N-am cercetat, dar trebuie că e adevărat.

Capitolul XCIII

Un prieten pentru un răposat

Cât despre cealaltă persoană cu putere covârşitoare, e vorba despre colegul meu Escobar, care duminică, înainte de miezul zilei, a venit să mă vadă la Matacavalos. Un prieten lua locul unui răposat, şi încă un prieten care timp de cinci minute mi-a ţinut mâna într-a lui, ca şi cum nu m-ar fi văzut de luni bune.

— Rămâi la cină, Escobar?

— Pentru asta am şi venit.

Mama i-a mulţumit pentru prietenia pe care mi-o purta, iar el i-a răspuns cu foarte mare politeţe, deşi cam poticnit, ca şi cum i-ar fi fugit cuvintele. Aţi văzut că nu era aşa, vorbele îi dădeau ascultare, dar omul nu e mereu acelaşi în toate împrejurările. Pe scurt, a spus că mă preţuieşte pentru bunele mele calităţi şi educaţia aleasă; la seminar, toată lumea mă plăcea, nici nu putea fi altfel. A pus accent pe educaţie, pe exemplele bune pe care le-am avut, pe „mama dulce şi preţioasă” pe care mi-o dăduse cerul… Toate cu o voce gâtuită şi tremurată.

Toţi l-au plăcut de îndată. Eram aşa de fericit, de parcă eu l-aş fi inventat pe Escobar. José Dias i-a acordat două superlative, unchiul Cosme două marţuri, iar verişoara Justina nu i-a găsit nicio pată; doar mai apoi, în a doua sau a treia duminică, a venit să ne mărturisească despre prietenul meu Escobar că e puţin cam băgăcios şi are nişte ochi iscoditori, care nu lasă nimic să-i scape.

— Aşa sunt ochii lui, îi explicai eu.

— Nici n-am zis c-ar fi ai altuia.

— Sunt ochi meditativi, fu de părere unchiul Cosme.

— Cu siguranţă, încuviinţă José Dias; cu toate astea, poate că Doña Justina are dreptate. Adevărul e că una n-o exclude pe cealaltă, iar starea meditativă se potriveşte bine cu curiozitatea înnăscută. Pare ciudat, asta da, dar…

— Mie mi se pare un băiat foarte serios, spuse mama.

— Întocmai! încuviinţă José Dias, ca să nu fie în dezacord cu ea.

Când i-am povestit lui Escobar părerea mamei mele (fără să i le mai povestesc şi pe celelalte, desigur), am văzut că i-a făcut infinită plăcere. A mulţumit, spunând că erau vorbe amabile şi a lăudat-o şi el pe mama, o doamnă serioasă, distinsă şi tânără, foarte tânără… Ce vârstă să aibă?

— A făcut patruzeci, răspunsei eu indiferent, din îngâmfare.

— Nu se poate! exclamă Escobar. Patruzeci de ani! Nu pare nici de treizeci; e aşa de tânără şi frumoasă. Trebuia să semeni tu cu cineva, cu ce ochi ţi-a dat Domnul, sunt leiţi cu ai ei. A rămas văduvă de mult?

I-am povestit ce ştiam despre viaţa ei şi despre tata. Escobar asculta cu atenţie, întrebând mai multe, cerând explicaţii pentru părţile trecute cu vederea sau mai neclare. Când i-am spus că nu-mi aminteam nimic de la ţară, atât de mic eram când venisem, mi-a povestit vreo două sau trei amintiri de când avea el trei ani, şi acum la fel de proaspete. Şi nu voiam să ne întoarcem la ţară?

— Nu, acum nu ne mai întoarcem. Uite, negrul care trece acum e de-acolo. Tomás!

— Conaşule!

Noi stăteam în grădină, iar negrul era cu treabă; veni lângă noi şi aşteptă.

— E căsătorit, îi spusei eu lui Escobar. Maria unde e?

— Macină porumb, domnule.

— Îţi mai aminteşti de casa de la ţară, Tomás?

— Mi-amintesc, da, domnule.

— Bine, du-te acum.

Îi arătai altul, încă un altul şi încă un altul, ăsta de aici e Pedro, ăla de colo e José, celălalt Damião…

— Toate literele din alfabet, mă întrerupse Escobar.

Într-adevăr, aveau iniţiale diferite, nu observasem până atunci; îi mai arătai şi alţi sclavi, unii cu acelaşi nume, diferenţiaţi prin numele de familie, ori prin caracteristici personale, ca João Roşcatul, Maria Grasa, ori prin naţionalitate, ca Pedro Benguela, Antônio Mozambic…

— Şi stau toţi aici în casă? mă întrebă el.

— Nu, unii îşi câştigă traiul pe stradă, alţii sunt închiriaţi. N-am fi avut cum să-i ţinem pe toţi în casă. Nici nu sunt toţi de la ţară: cei mai mulţi au rămas acolo.

— Mă miră că Doña Glória s-a obişnuit aşa repede să trăiască în casa de la oraş, unde totul e mai strâmt; cea de la ţară sigur e mai mare.

— Nu ştiu, parcă da. Mama are şi case mai mari decât asta; dar ea zice că aici vrea să moară. Celelalte sunt închiriate. Unele sunt foarte mari, cum e cea din strada Quitanda…

— Da, o ştiu, e frumoasă.

— Mai are şi în Rio Comprido, în Cidade-Nova, una în Catete…

— Adăposturi berechet, trase el concluzia, zâmbind cu simpatie.

Ne-am plimbat spre fundul grădinii. Am trecut pe lângă spălător; el s-a oprit o clipă, privind piatra de bătut rufe, şi a făcut remarci despre curăţenie; apoi am pornit din nou. Nu mai ştiu care au fost remarcile, dar îmi amintesc că mi s-au părut isteţe şi că am râs, şi a râs şi el. Bucuria mea a trezit-o şi pe a lui, cerul era aşa de albastru,

aerul atât de limpede, încât natura însăşi părea să râdă cu noi. Aşa sunt clipele bune pe lumea asta. Escobar mărturisi şi el armonia dintre cele simţite în interior şi cele din exterior, folosind cuvinte atât de graţioase şi alese, încât mă înduioşa; apoi, apropo de frumuseţea morală care se pune de acord cu cea fizică, vorbi din nou despre mama mea, „un înger viguros”, după cum o numi el.

Capitolul XCIV

Idei aritmetice

Mai multe nu mai spun, să nu se facă prea multe. Dar Escobar nu ştia doar să laude şi să gândească, ştia să calculeze rapid şi corect. Avea o minte aritmetică, precum Holmes (2 + 2 = 4). Nici nu vă puteţi închipui cu câtă uşurinţă aduna sau înmulţea în gând. Împărţirea, care pentru mine a fost dintotdeauna printre cele mai grele operaţii, era o nimica toată pentru el; strângea puţin din ochi, privind în sus, şi murmura cifrele: gata. Asta cu şapte, treisprezece, douăzeci de cifre. Aplecarea lui către acest domeniu era atât de mare, încât iubea până şi semnele numerelor, şi era de părere că cifrele, fiind puţine, sunt mult mai ingenioase decât cele douăzeci şi cinci de litere ale alfabetului.

— Există litere inutile şi dispensabile, îmi spunea el. Care e diferenţa dintre utilitatea lui ci şi a lui t? Au aproape acelaşi sunet. La fel şi pentru *b* şi p, la fel pentru *'s*, *e* şi z, la fel pentru *k* şi *g*, şi aşa mai departe. Sunt trucuri caligrafice. Pe când la numere: nu sunt două să fie folosite la fel; patru e patru, iar şapte e şapte. Şi uite numai frumuseţea cu care un patru şi un şapte alcătuiesc lucrul ăsta exprimat prin 11. Acum dublează-l pe 11 şi o să ai 22; înmulţeşte-l tot cu atât, face 484, şi tot aşa. Dar perfecţiunea cea mai mare e la folosirea lui *zero*. Valoarea lui *zero* este, prin ea însăşi, nulă; dar treaba acestei cifre negative este tocmai să mărească. Un cinci singur e cinci;

pune-i încă două zerouri şi devine 500. Astfel, ceea ce nu valorează nimic dă multă valoare, iar asta nu pot face literele dublate, întrucât eu nu pot fi mai de *acord* cu doi de „e” decât cu un „e”.

Crescut cu ortografia părinţilor mei, îmi era greu să ascult asemenea blasfemii, dar nu îndrăzneam să-l contrazic. Cu toate astea, într-o zi am spus câteva cuvinte în apărarea literelor, la care Escobar a răspuns că sunt idei preconcepute şi a adăugat că ideile aritmetice pot merge la infinit, cu avantajul că sunt mai uşor de mânuit. Astfel, eu nu eram în stare să rezolv pe moment o problemă filosofică sau lingvistică, pe când el putea aduna, în trei minute, orice valori.

— De exemplu… dă-mi un caz, dă-mi nişte numere pe care să nu le ştiu, nici să nu le pot afla dinainte… uite, spune-mi câte case are mama ta şi chiria pentru fiecare, iar dacă nu-ţi aflu suma totală în două minute sau într-un minut, poţi să mă spânzuri!

Acceptai propunerea şi săptămâna următoare adusei pe o hârtie cifrele pentru case şi chirii. Escobar luă hârtia, o trecu prin faţa ochilor, cât să le ţină minte, şi până mă uitai eu la ceas, el ridică pupilele, strânse din pleoape şi murmură… O! Nici vântul nu e mai iute! Zis şi făcut; peste jumătate de minut îmi spuse mândru:

— Fac 1070 de scuzi pe lună.

Am rămas uluit. Gândiţi-vă că erau nu mai puţin de nouă case, iar chiriile variau de la una la alta, între 70 şi 180 de scuzi. Şi toate astea, pentru care eu aş fi stat vreo trei, patru minute – şi ar fi trebuit să calculez pe hârtie – Escobar le-a făcut în gând, în joacă. M-a privit triumfător şi m-a întrebat dacă are dreptate. Eu, doar ca să-i arăt că da, am scos din buzunar hârtiuţa pe care scrisesem suma totală şi i-am arătat-o; exact aşa era, fără nicio greşeală: 1070 de scuzi.

— Asta dovedeşte că ideile aritmetice sunt mai simple, deci mai naturale. Natura e simplă. Arta e încâlcită.

Am fost atât de încântat de uşurinţa cu care judeca prietenul meu, încât nu m-am putut abţine să-l îmbrăţişez.

Eram în curte; au observat şi alţi seminarişti efuziunea noastră; un preot care îi însoţea nu a apreciat gestul nostru.

— Modestia, ne spuse, nu admite asemenea gesturi excesive; vă puteţi îndrăgi unul pe altul cu moderaţie.

Escobar îmi atrase atenţia că ceilalţi şi preotul vorbesc aşa din invidie şi-mi spuse că poate e mai bine să nu mai petrecem atâta timp împreună. Îl întrerupsei spunându-i că nu; dacă era vorba de invidie, cu atât mai rău pentru ei.

— Să le râdem în nas!

— Dar…

— O să fim prieteni şi mai buni de acum înainte.

Escobar îmi strânse mâna pe ascuns, cu atâta putere că încă şi acum mă mai dor degetele. E doar în închipuirea mea, desigur, dacă nu cumva o fi efectul orelor îndelungate petrecute scriind fără oprire. Să întrerupem suferinţa pentru câteva clipe…

Capitolul XCV

Papa

Prietenia lui Escobar crescu şi se adânci; cea a lui José Dias nu vru să rămână mai prejos. În prima săptămână, pe când eram acasă, îmi spuse:

— Acum e sigur c-o să ieşi repede de la seminar.

— Cum?

— Aşteaptă până mâine. Acum mă duc să joc cărţi, că m-au chemat; mâine, în cameră, în grădină sau pe stradă, în drum spre slujbă, îţi povestesc despre ce e vorba. Ideea e atât de sfântă, încât se potriveşte unui loc sfânt. Mâine,

Bentinho.

— Dar e ceva sigur?

— Mai mult ca sigur!

În ziua următoare mi-a dezvăluit misterul. În primă fază, recunosc că am fost impresionat. Avea o notă de măreţie şi de spiritualitate pe placul ochilor mei de seminarist. Ideea era, nici mai mult, nici mai puţin, decât după cum urmează. Mama, după părerea lui, îşi regreta fapta şi ar fi vrut să mă vadă ieşit de acolo, dar ştia că obligaţia morală a promisiunii n-o lăsa cu niciun chip să dea înapoi. Trebuia să rupă înţelegerea, iar asta, dacă citeai în Biblie, stătea în puterea apostolilor. Aşa că el şi cu mine aveam să mergem la Roma, să cerem absolvire de la papă… Ce părere aveam?

— E o idee bună, răspunsei, după câteva secunde de gândire. Ar putea fi o soluţie bună.

— E singura, Bentinho, singura! Chiar azi o să stau de vorbă cu Doña Glória, să-i explic totul şi să putem pleca în două luni sau chiar mai devreme…

— Mai bine vorbeşti cu ea duminica următoare; lasă-mă să mă gândesc mai întâi…

— O, Bentinho! mă întrerupse secretarul. La ce să te gândeşti? Tu de fapt vrei… Să spun? Nu te superi pe moşu' tău? Tu de fapt vrei să te mai consulţi cu cineva.

Mai precis, cu încă două persoane, Capitu şi Escobar, dar eu am jurat pe tot ce aveam că nu voiam să mă consult cu nimeni. Cu cine aş fi putut s-o fac, cu rectorul? N-ar fi fost normal să-i încredinţez un asemenea subiect. Nu, nu era vorba nici de rector, nici de vreun profesor, nimeni; aveam nevoie doar de ceva timp să mă gândesc, o săptămână, iar duminică aveam să-i dau răspunsul, şi oricum, îl anunţam de pe acum că nu mi se părea o idee rea.

— Nu?

— Nu.

— Atunci, hai să rezolvăm de azi.

— Un drum până la Roma nu-i de glumă.

— Cine are gură să vorbească, ajunge la Roma, iar vorbele în cazul nostru sunt moneda necesară. Acum, în ce te priveşte, n-ai decât să cheltuieşti cât vrei… Pentru mine, nu; o pereche de pantaloni, trei cămăşi şi pâinea zilnică, n-am nevoie de mai mult. Voi fi ca Apostolul Pavel, care trăia din lucrul mâinii sale în timp ce propovăduia cuvântul sfânt. Eu nu merg să-l propovăduiesc, ci să-l aduc. Vom aduce cu noi scrisori de la reprezentantul Papei şi de la episcop, scrisori pentru preotul nostru, scrisori de la capucini… Ştiu care va fi reacţia la ideea mea; vor spune că se poate cere scutirea şi de aici, de la distanţă; dar pe lângă multe altele pe care nici nu are rost să le mai spun, e de ajuns să te gândeşti cât e de solemn şi frumos să vezi cum intră în Vatican să se arunce la picioarele papei însuşi subiectul favorii în cauză, preotul promis, care vine să ceară pentru preaiubitoarea şi *dulcisima* lui mamă dispensa lui Dumnezeu. Imaginează-ţi tabloul; tu, sărutând picioarele prinţului apostolilor; Sfinţia Sa, cu un surâs evanghelic, se apleacă, întreabă, ascultă, absolvă şi binecuvântează. Îngerii îl contemplă, Sfânta Fecioară îl sfătuieşte pe *sanctisimul* său fiu ca toate dorinţele tale, Bentinho, să fie îndeplinite, iar ce iubeşti tu pe pământ va fi iubit şi în ceruri…

Nu mai continui, pentru că trebuie să termin capitolul, iar el n-a sfârşit discursul. S-a adresat tuturor sentimentelor mele de catolic şi de îndrăgostit. Mi-am imaginat inima uşurată a mamei, pe cea fericită a lui Capitu, amândouă acasă, iar eu cu ele, şi el cu noi, toate astea printr-o mică incursiune la Roma, despre care eu ştiam unde se afla doar geografic şi spiritual; dar nu cunoşteam distanţa faţă de voinţa lui Capitu. Iată punctul

esenţial. Dacă lui Capitu avea să i se pară departe, nu mă mai duceam; dar trebuia s-o aud de la ea, ca şi de la Escobar, care avea să-mi dea un sfat bun.

Capitolul XCVI

Un înlocuitor

I-am povestit lui Capitu ideea lui José Dias. M-a ascultat cu atenţie şi s-a întristat.

— Dacă te duci, o să mă uiţi de tot.

— Niciodată!

— Ba da. Se spune că Europa e aşa de frumoasă, mai ales Italia. Nu de acolo vin cântăreţele? O să mă uiţi, Bentinho. Altă soluţie nu e? Doña Glória ar face orice să ieşi de la seminar.

— Da, dar are impresia că nu poate, din cauza promisiunii.

Capitu nu găsea altă idee, nici nu era de acord cu asta. Pe drum, îmi ceru să-i jur că, dacă ajungeam la Roma, după şase luni aveam să mă întorc.

— Îţi jur.

— Pe Dumnezeu?

— Pe Dumnezeu, pe orice. Jur că după şase luni mă întorc.

— Şi dacă papa nu-ţi dă drumul imediat?

— Îţi trimit vorbă.

— Şi dacă o să minţi?

Vorbele ei mă dureau mult şi nu găsii imediat un răspuns. Capitu mai zgândări ideea, râzând şi numindu-mă prefăcut. Apoi declară că mă crede că o să îndeplinesc jurământul, dar chiar şi aşa, nu fu de acord imediat; mai aştepta să vadă dacă nu apare altă soluţie şi voia să mă mai gândesc şi eu la asta.

Când m-am întors la seminar, i-am povestit totul prietenului meu Escobar, care m-a ascultat cu aceeaşi atenţie şi a sfârşit la fel de trist ca şi ea. Ochii, de obicei

neastâmpăraţi, aproape m-au topit contemplându-mă. Deodată, am văzut o strălucire pe chipul lui, semn că îi venise o idee, şi l-am auzit spunând vioi:

— Nu, Bentinho, nu e nevoie de aşa ceva. Se poate şi mai bine – sau nu spun mai bine, pentru că Sfântul Părinte valorează în orice împrejurare mai mult decât toate –, dar mai e ceva care ar produce acelaşi efect.

— Ce anume?

— Mama ta i-a promis lui Dumnezeu că o să-i dea un preot, nu? Foarte bine, să-i dea un preot, dar să nu fii tu. Poate la fel de bine să ia un băiat orfan, să-l facă preot pe banii ei, şi aşa a rezolvat şi cu un popă la altar, iar tu…

— Înţeleg, înţeleg, aşa e.

— Nu-i aşa? continuă el. Cere şi părerea protonotarului; el o să-ţi spună dacă e sau nu acelaşi lucru, sau îl întreb chiar eu, dacă vrei; iar dacă nu e sigur, vorbim cu episcopul.

Eu mă gândii:

— Da, asta e; într-adevăr, promisiunea e îndeplinită, fără să se irosească preotul.

Escobar fu de părere că, din punct de vedere economic, chestiunea era uşoară; mama ar fi cheltuit la fel de mult ca şi cu mine, iar un orfan nu avea nevoie de cine ştie ce confort. Îmi aduse aminte de suma chiriilor caselor, 1070 de scuzi, pe lângă sclavi…

— Altceva nu mai avem, îi zisei.

— Şi plecăm amândoi.

— Şi tu?

— Şi eu. Îmi mai perfecţionez latina şi plec de aici; nici nu mai dau teologia. De fapt, nici latina nu-mi trebuie; pentru ce, în comerţ?

— *In hoc signo vinces*[18], spusei eu râzând.

---

18 „Cu acest semn vei cuceri“ (lat. în original). Moto adoptat de împăratul Constantin I după viziunea sa cu monograma lui Hristos pe

Aveam chef de glume. O! Cum aduce speranţa bucurie peste toate. Escobar a zâmbit, părând să-i placă răspunsul. Apoi ne-am văzut de-ale noastre, probabil fiecare cu ochii pierduţi în zare. Ai lui aşa erau când mi-am revenit şi i-am mulţumit din nou pentru planul pe care îl găsise; mai bine nici că se putea. Escobar mă ascultă plin de mulţumire.

— Din nou, spuse el cu seriozitate, religia şi libertatea fac casă bună.

Capitolul XCVII

Plecarea

De aici a pornit totul. Mama a ezitat puţin, dar până la urmă a cedat, după ce părintele Cabral, consultându-se în prealabil cu episcopul, i-a spus că e posibil. Am plecat de la seminar la sfârşitul anului.

Aveam puţin peste şaptesprezece ani… Aici ar fi trebuit să fie jumătatea cărţii, dar lipsa de experienţă a lăsat pana să meargă în voie şi aşa am terminat aproape toată hârtia, fără să fi ajuns la cea mai interesantă parte a povestirii. Acum nu-mi rămâne altceva de făcut decât să grăbesc pasul, capitol după capitol, fără prea multă corectură, fără prea multă gândire, totul pe scurt. Până şi pagina asta valorează câteva luni, altele vor valora ani şi aşa vom ajunge la final. Unul dintre sacrificiile pe care le fac din această nemiloasă necesitate e analiza emoţiilor mele de la şaptesprezece ani. Nu ştiu dacă ai avut vreodată această vârstă. Dacă da, atunci probabil ştii că e vârsta la care jumătate de bărbat şi jumătate de băiat alcătuiesc un întreg curios. Eu eram unul *curiozisim*, cum ar spune secretarul meu José Dias, şi n-ar greşi. N-aş avea cum să spun vreodată aici ce anume mi-a adus atributul acesta superlativ fără să comit greşeala pe care tocmai am condamnat-o; plănuiam o analiză a emoţiilor mele din

---

cer, înainte de bătălia împotriva lui Maxenţiu, în anul 312 d. H.

vremea aceea. Deşi eram băiat de seminar şi de fusta mamei, începeam să simt dedesubtul sfielii mele caste nişte zvâcniri de obrăznicie şi îndrăzneală; era învolburarea sângelui, dar şi fetele care, de la ferestre sau pe stradă, nu mă lăsau în pace. Mă găseau frumos şi mi-o spuneau; unele voiau să-mi admire frumuseţea mai de aproape, iar vanitatea e un început de depravare.

Capitolul XCVIII

Cinci ani

Raţiunea a învins; am plecat la studii. Acolo mi-am petrecut cei optsprezece ani, nouăsprezece, douăzeci, douăzeci şi unu; la douăzeci şi doi eram licenţiat în drept.

Toate se schimbau în jurul meu. Mama s-a hotărât să îmbătrânească; chiar şi aşa, părul alb se încăpăţâna să nu se arate, apărea rar şi doar pe ici-colo; boneta, rochiile, pantofii joşi şi moi erau aceiaşi dintotdeauna. Nu mai umbla atât de mult dintr-o parte într-alta. Unchiul Cosme suferea de inimă şi era la odihnă. Verişoara Justina era doar mai în vârstă. José Dias la fel, dar nu într-atât încât să nu aibă delicateţea de a veni la ceremonia mea de absolvire şi să coboare în oraş cu mine, fâşneţ şi voinic, de parcă licenţiatul ar fi fost el. Mama lui Capitu s-a stins, tatăl ei s-a pensionat din acelaşi post care îl adusese în pragul sinuciderii.

Escobar se lansase în afacerile cu cafea după ce lucrase timp de patru ani într-una dintre companiile de frunte din Rio de Janeiro. Verişoara Justina susţinea că ar fi cochetat cu ideea de a-i propune mamei o a doua căsătorie; dar, dacă a nutrit într-adevăr o asemenea idee, nu putem trece cu vederea diferenţa de vârstă. Probabil că el voia să o ia drept asociat pentru primele lui încercări comerciale şi, la rugămintea mea, mama chiar îi împrumutase nişte bani, pe care el i-a înapoiat de îndată ce a putut, nu fără o mică tachinare: „Doña Glória e fricoasă

şi n-are ambiţie”.

Depărtarea n-a răcit relaţiile dintre noi. El a fost intermediarul în schimbul de scrisori dintre mine şi Capitu. De când a văzut-o, m-a încurajat mult în iubirea noastră. Relaţiile pe care le-a legat cu tatăl Sanchei le-au strâns pe cele avute deja cu Capitu şi ne-a devenit amândurora un prieten de folos. La început, ei i-a fost greu să-l accepte, l-ar fi preferat pe José Dias, dar José Dias nu-mi convenea mie, dintr-o rămăşiţă de respect păstrat din copilărie. Escobar a avut câştig de cauză; deşi ruşinată, Capitu i-a înmânat prima scrisoare, care a fost mama şi bunica celor care au urmat. Nici după ce s-a însurat nu a contenit cu favorurile... Căci s-a însurat – ghiciţi cu cine – cu buna Sancha, prietena lui Capitu, care îi era aproape ca o soră, într-atât încât, la un moment dat, într-o scrisoare către mine, a numit-o pe aceasta din urmă „cumnăţica lui”. Astfel prind contur apropierile şi înrudirile, aventurile şi cărţile.

Capitolul XCIX

Fiul are chipul tatălui

Când m-am întors licenţiat, mama aproape a leşinat de fericire. Încă îi mai aud vocea lui José Dias, evocând Evanghelia lui Ioan şi spunând, văzându-ne îmbrăţişaţi:

— Femeie, iată fiul tău! Fiule, iată mama ta!

Mama, printre lacrimi:

— Cosme, nu-i aşa că are chipul tatălui lui?

— Aduce, da, la ochi, la alcătuirea feţei. E taică-său, dar puţin mai modern, încheie Cosme glumind. Dar ia zi, Glória, n-a fost mai bine să se facă popă? Zi şi tu dacă n-ar fi ieşit un preot capabil din filfizonul ăsta.

— Ce mai face înlocuitorul meu?

— Bine, se preoţeşte la anul, răspunse unchiul Cosme. Să te duci să vezi ceremonia; o să vin şi eu, dacă mă lasă doamna inimă. E bine să simţi cu sufletul altuia, e

ca şi cum ai primi tu însuţi sfinţirea.

— Întocmai! exclamă mama. Dar zi tu, Cosme, zi tu dacă nu are chipul răposatului meu. Uită-te la mine, Bentinho, uită-te bine. Mi s-a părut dintotdeauna că îi semeni, dar acum, mai mult decât oricând. Mustaţa cam strică…

— Da, Glória, mustaţa aia chiar că… dar seamănă foarte mult.

Şi mama mă săruta cu o tandreţe pe care nu ştiu să o aştern în cuvinte. Unchiul Cosme, ca să o înveselească, îmi spunea „domnule avocat”, José Dias la fel, şi toţi cei din casă, verişoara, sclavii, musafirii, Pádua, fiica lui, şi până şi ea, toţi îmi repetau titulatura.

Capitolul C

„*Tu vei fi fericit, Bentinho*”.

Ajuns în cameră, după ce am deschis valiza şi-am scos diploma de licenţiat din cutia ei, m-am cufundat în gânduri despre fericire şi glorie. Îmi prevedeam căsătoria şi cariera ilustră, în timp ce José Dias mă ajuta, supus şi zelos. O zână invizibilă coborî lângă mine şi-mi spuse cu voce catifelată şi caldă: „Tu vei fi fericit, Bentinho; tu o să fii fericit”.

— Şi de ce n-ai fi fericit? făcu José Dias, îndreptându-se de şale şi privindu-mă.

— Ai auzit şi tu? întrebai eu ridicându-mă, surprins.

— Ce s-aud?

— Ai auzit o voce care spunea că o să fiu fericit?

— Asta-i bună! Tu singur ai spus-o…

Până în ziua de azi aş fi în stare să jur că vocea fusese a unei zâne; normal că zânele, alungate din poveşti şi din versuri, s-au strecurat în inimile oamenilor şi ne vorbesc de dinăuntru înspre afară. Pe aceasta, de exemplu, am auzit-o de multe ori, clar şi distinct. Probabil e verişoară cu vrăjitoarele din Scoţia: „Tu vei fi rege,

Macbeth!” – „Tu vei fi fericit, Bentinho!” La urma urmei, e aceeaşi prorocire, cu aceeaşi intonaţie universală şi eternă. Când mi-am revenit din uimire, am auzit şi restul discursului lui José Dias:

— …O să fii fericit, aşa cum meriţi, aşa cum ai meritat şi diploma asta de aici, nu ţi-a dat-o nimeni cadou. Stau dovadă rezultatele pe care le-ai avut la toate materiile; ţi-am mai povestit că am auzit chiar din gura profesorilor, în particular, cele mai alese laude. De altfel, fericirea nu înseamnă doar glorie, mai e şi altceva… Ah! Nu i-ai spus tot bătrânului José Dias! Sărmanul José Dias a rămas uitat într-un colţ, e ponosit, nu mai valorează nimic; acum au apărut alţii, Escobarii… Nu neg că e un tânăr distins şi muncitor şi un soţ excelent; dar, în fine, şi ăi bătrâni ştiu să iubească…

— Dar ce?

— Ce să fie? Cine n-a aflat deja?… Apropierea ca de la vecin la vecin avea să sfârşească prin aşa ceva, şi e cu adevărat o binecuvântare din ceruri, pentru că ea e un înger *îngerisim*… Iartă-mi folosirea greşită, Bentinho, am vrut doar să accentuez perfecţiunea fetei. Altă dată am crezut opusul; am confundat copilăriile cu manifestări ale caracterului şi n-am văzut că micuţa neastâmpărată şi cu privirea meditativă era floarea capricioasă a unui fruct sănătos şi dulce… De ce nu mi-ai povestit şi mie ceea ce alţii ştiu deja, iar în casă toată lumea a ghicit şi a acceptat?

— Mama chiar e de acord?

— Cum altfel? Am tot vorbit despre asta, iar ea mi-a făcut onoarea de a-mi cere părerea. Întreab-o ce i-am zis eu cu vorbe clare şi aprobatoare; întreab-o numai. I-am zis că nu-i puteam dori o noră mai potrivită pentru tine, bună, discretă, înzestrată, prietenă de familie… şi o stăpână a casei, nici nu mai zic. De la moartea mamei sale, ea se ocupă de tot. Acum, că s-a pensionat, Pádua nu face

altceva decât să-şi aştepte banii şi să-i dea fiică-sii. Ea îi împarte, plăteşte facturile, ţine evidenţa cheltuielilor, are grijă de tot, întreţinere, haine, lumină; ai văzut-o anul trecut. Cât despre frumuseţea ei, tu ştii mai bine decât oricine…

— Dar mama chiar a discutat cu dumneata despre căsătoria noastră?

— Explicit, nu; mi-a făcut favoarea de a mă întreba dacă mi s-ar părea Capitu o soţie bună; eu, răspunzându-i, am numit-o noră. Doña Glória nu s-a împotrivit şi chiar a părut amuzată.

— Mama îmi vorbea mereu despre Capitu, de fiecare dată când îmi scria.

— Ştii că se înţeleg foarte bine şi tocmai de asta verişoara ta e din ce în ce mai supărată. Poate acum se mărită mai repede.

— Verişoara Justina?

— Nu ştii? Sunt zvonuri, desigur; dar, mă rog, João da Costa a rămas văduv de câteva luni şi se spune (nu ştiu, protonotarul mi-a povestit) că cei doi sunt tentaţi să pună capăt văduviei, căsătorindu-se. O să vezi că n-o să iasă nimic, dar n-ar fi deplasat, deşi ea crede că el e un mănunchi de oase… Doar dacă ea ar fi un cimitir, comentă râzând; şi apoi, redevenind serios dintr-odată: o spun în glumă…

N-am mai auzit restul. Auzeam doar vocea zânei mele lăuntrice, care îmi repeta, dar acum fără cuvinte: „Tu vei fi fericit, Bentinho”. Şi vocea lui Capitu îmi spusese acelaşi lucru, cu alte vorbe, la fel şi cea a lui Escobar, căci amândoi mi-au confirmat vestea lui José Dias prin propria părere. În sfârşit, mama, după câteva săptămâni, când i-am cerut voie să mă însor, pe lângă consimţământ, mi-a propovăduit acelaşi lucru, doar că a spus-o aşa cum îi şade bine unei mame: „Tu vei fi fericit, fiule!”

Capitolul CI

În cer

Dar să fim fericiţi odată, înainte ca cititorul să moară de plictiseală şi să plece în altă parte; ne-am căsătorit. S-a întâmplat în 1865, într-o zi de martie, probabil ploua. Când am ajuns sus în Tijuca, unde era cuibul nostru de însurăţei, cerul a strâns ploaia şi a aprins stelele, nu doar pe cele cunoscute, dar şi pe cele care vor fi descoperite abia peste multe secole. A fost un gest foarte fin şi nu singurul. Sfântul Petru, care are cheile cerului, ne-a deschis uşile, ne-a dus înăuntru şi, după ce ne-a binecuvântat cu cârja pastorală, ne-a recitat câteva versuri din prima lui epistolă: „Femeilor, supuneţi-vă bărbaţilor voştri… Podoaba voastră să nu fie cea din afară: împletirea părului, podoabele de aur şi îmbrăcarea hainelor scumpe, ci să fie omul cel tainic al inimii… Voi, bărbaţilor, de asemenea, trăiţi înţelepţeşte cu femeile voastre, ca fiind făpturi mai slabe, şi faceţi-le parte de cinste, ca unora care, împreună cu voi, sunt moştenitoare ale harului vieţii…” Apoi, la un semn de-al lui, îngerii intonară un fragment din Cântare, atât de armonios, încât ar fi dezminţit ipoteza tenorului italian, dacă execuţia ar fi fost pământească; dar era cerească. Muzica se îmbina cu textul de parcă ar fi fost născute împreună, ca o operă de Wagner. Apoi, am vizitat puţin din locul acela infinit. Staţi liniştiţi, nu voi face nicio descriere, nici limbajul omenesc nu are cuvinte potrivite pentru aşa ceva.

Până la urmă, poate n-a fost decât un vis, nimic mai normal pentru un fost seminarist decât să audă în toate părţile vorbindu-se latineşte şi din Scriptură.

Într-adevăr, Capitu, care nu ştia nici Scriptura, nici latina, învăţase pe de rost câteva fraze, ca aceasta: „M-am aşezat la umbra celui pe care îndelung l-am dorit”. Cât despre cele ale Sfântului Petru, mi-a spus a doua zi că e de

acord cu toate, că eu eram singura dantelă şi bijuterie pe care avea s-o poarte. La care eu am răspuns că soţia mea va avea întotdeauna cele mai fine dantele din lume.

Capitolul CII

De femeie măritată

Imaginaţi-vă un ceas doar cu pendulă, fără cadran, astfel încât orele scrise nu se văd. Pendula se leagănă dintr-o parte într-alta, dar fără vreun semn care să arate în afară mersul timpului. Aşa a fost acea săptămână petrecută în Tijuca.

Din când în când, ne întorceam în trecut şi ne distram amintindu-ne tristeţile şi disperările noastre, dar era un mod de a nu ieşi din noi înşine. Aşa am retrăit îndelunga noastră aşteptare de îndrăgostiţi, anii adolescenţei, denunţul care apare în primele capitole, şi râdeam de José Dias, care conspirase să ne despartă, dar a sfârşit prin a sărbători alături de noi uniunea noastră. De câteva ori am vorbit să coborâm în oraş, dar dimineţile pe care le alegeam erau ori cu ploaie, ori cu soare, iar noi aşteptam o zi cu ceaţă, care se încăpăţâna să nu se arate.

Şi cu toate astea, Capitu mi se părea puţin nerăbdătoare să ne întoarcem. Spunea că vrea să mai rămână, dar vorbea numai de tatăl ei sau de mama mea, de lipsa de veşti, de una şi de alta, până când ne-am ciondănit puţin. Am întrebat-o dacă se plictisise de mine.

Eu?

— Aşa pare.

— Tu tot copil o să fii, îmi spuse ea prinzându-mi faţa în mâini şi apropiindu-şi ochii de ai mei. Adică am aşteptat atâţia ani, ca acum să mă plictisesc în şapte zile? Nu, Bentinho; spun aşa pentru că într-adevăr aşa este, cred că poate sunt nerăbdători să ne vadă şi ar putea să-şi imagineze că ne-om fi îmbolnăvit şi, recunosc, în ce mă priveşte, aş vrea să-l văd pe tata.

— Atunci mergem mâine.

— Nu; trebuie să fie pe ceaţă, mă corectă, râzând.

Am crezut în râsul şi în vorbele ei, dar nerăbdarea a persistat, aşa că am coborât în oraş pe soare.

Bucuria cu care şi-a pus pălăria de femeie măritată, aerul de femeie măritată cu care îmi dădea mâna ca să suie şi să coboare din trăsură, şi-mi întindea braţul ca să mergem pe stradă, toate mi-au dovedit că motivele nerăbdării lui Capitu erau manifestările exterioare ale noului ei statut. Nu-i era de ajuns să fie căsătorită între patru pereţi şi câţiva copaci; avea nevoie şi de restul lumii. Iar eu, când m-am văzut în centru, umblând cu ea pe străzi, oprindu-ne, privind, vorbind, am simţit acelaşi lucru. Inventam motive de plimbare ca să fim văzuţi, recunoscuţi şi invidiaţi. Pe stradă, mulţi întorceau capul curioşi, alţii se opreau, unii întrebau: „Cine sunt?” şi vreunul mai cunoscător explica: „E domnul avocat Santiago, care s-a însurat acum câteva zile cu fata aceea, Doña Capitolina, se iubeau încă din copilărie; locuiesc în cartierul Glória, familiile lor stau pe Matacavalos”. Şi amândoi izbucneau deodată: „Ce fată straşnică!”

Capitolul CIII

Fericirea are suflet bun

„Straşnică” e un cuvânt vulgar; José Dias a găsit cuvinte mai nimerite. Doar el a venit din oraş să ne viziteze în Tijuca, aducându-ne îmbrăţişări din partea alor noştri şi vorbe de-ale lui, dar vorbe care erau cu-adevărat muzică; nu le mai scriu aici, ca să mai economisesc hârtie, dar au fost deosebite. Într-o zi ne-a comparat cu păsările crescute sub streşini de acoperişuri alăturate. Vă imaginaţi restul: păsările au învăţat să zboare şi au pornit spre cer, iar cerul acum era mai încăpător ca să le primească pe amândouă. Niciunul dintre noi n-a râs; l-am ascultat înduioşaţi şi cuceriţi, uitând totul, încă de la acea după-amiază din

1858… Fericirea are suflet bun.

Capitolul CIV

Piramidele

José Dias se împărţea acum între mine şi mama, alternând cinele din Glória cu prânzurile în Matacavalos. Toate mergeau bine. După doi ani de căsnicie, în afară de marea tristeţe de a nu avea un fiu, toate mergeau bine. Socrul îmi murise, e adevărat, iar unchiul Cosme nu părea s-o mai ducă nici el mult, dar sănătatea mamei era bună; a noastră, excelentă.

Eu eram avocatul câtorva firme bogate, iar procesele nu-mi lipseau. Escobar contribuise substanţial la intrarea mea în breaslă. Vorbise cu un avocat celebru să mă primească în cabinetul lui şi îmi făcuse rost de nişte cazuri, numaidecât.

În rest, relaţiile noastre de familie erau cele de dinainte; Sancha şi Capitu şi-au continuat prietenia din şcoală şi după ce s-au măritat, Escobar şi cu mine, pe cea din seminar. Ei locuiau în Andaraí, unde ne chemau de multe ori şi, cum nu puteam ajunge pe cât de des ne-am fi dorit, câteodată mai cinam duminicile cu ei sau mai veneau ei la noi. „Cină” e puţin spus, soseam de fiecare dată foarte devreme, imediat după prânz, ca să profităm de întreaga zi, şi ne despărţeam abia pe la nouă, zece, unsprezece, când chiar nu mai puteam sta. Acum, când mă gândesc la zilele acelea din Andaraí şi din Glória, îmi pare rău că viaţa şi altele nu sunt la fel de trainice ca Piramidele.

Escobar şi nevasta lui trăiau fericiţi, aveau o fetiţă. La un moment dat, s-a zvonit că soţul ar fi avut o aventură, ceva pe la un teatru, cu un ştiu care actriţă sau dansatoare, dar, dacă a fost adevărat, nu s-a lăsat cu scandal.

Sancha era modestă, bărbatul ei – muncitor. Într-o zi i-am spus lui Escobar că-mi pare rău că n-am un copil, iar

el mi-a răspuns:

— Omule, n-are nimic. Dumnezeu îţi va da când va voi, iar dacă n-o s-o facă, înseamnă că i-a vrut pentru el, mai bine să rămână în ceruri.

— Un copil, un fiu e întregirea firească a vieţii.

— Va veni, dacă va fi nevoie.

Nu venea. Capitu o cerea în rugăciunile ei, eu m-am surprins nu o dată rugându-mă şi cerând la rândul meu. Nu mai făceam ca în copilărie; acum plăteam în avans, ca la chiriile caselor.

Capitolul CV

Braţele

În afară de asta, totul mergea bine. Lui Capitu îi plăcea să râdă şi să se distreze, iar la început, când ieşeam la plimbare sau la spectacole, era ca o pasăre ieşită din colivie. Se aranja cu graţie şi modestie. Deşi îi plăceau bijuteriile, nu voia să-i cumpăr multe, nici scumpe, iar într-o zi s-a necăjit atât de mult, încât am promis să nu-i mai cumpăr niciuna; dar n-a durat mult.

Duceam o viaţă destul de liniştită. Când nu eram cu familia sau cu prietenii, sau dacă nu mergeam la vreun spectacol ori la vreo serată privată (asta se întâmpla rar), ne petreceam serile la fereastra noastră din Glória, privind oceanul şi cerul, umbra munţilor şi a navelor, sau lumea care trecea pe plajă. Câteodată îi mai povesteam lui Capitu despre istoria oraşului, alteori îi vorbeam de astronomie; erau informaţii de amator, pe care ea le asculta atentă şi curioasă, dar nu într-atât încât să nu picotească puţin. Cum nu ştia să cânte la pian, a învăţat după ce s-a măritat, fără mare greutate, şi în scurt timp cânta pe la casele prietenilor. În Glória, asta era una dintre desfătările noastre; cânta şi din gură, dar puţin şi rar, căci nu avea voce; într-o zi, i s-a dat de înţeles că era mai bine să nu mai cânte deloc cu vocea şi a urmat sfatul. Îi plăcea şi să

danseze şi se împodobea cu drag când mergea la un bal; braţele ei… Braţele ei merită o atenţie specială.

Erau frumoase, iar în prima seară când le-a lăsat goale la un bal, nu cred că mai erau altele asemenea în oraş, nici măcar ale tale, dragă cititoare, care pe atunci erau poate de fetiţă, dacă se născuseră deja, dar probabil că erau încă ascunse în blocul de marmură de unde s-au ivit sau în mâinile divinului sculptor. Erau cele mai frumoase din seara aceea, m-au umplut de mândrie. Abia puteam să stau de vorbă cu ceilalţi, pentru că mă uitam numai după ele, cum se înlănţuiau cu cele îmbrăcate în fracurile altora. Dar n-a mai fost la fel şi la al doilea bal; atunci, când am văzut că bărbaţii nu se mai săturau să le privească, să le caute, aproape să le ceară, şi că se frecau de ele cu mâneci negre, m-am simţit jignit şi enervat. La al treilea n-am mai fost, iar aici am avut sprijinul lui Escobar, căruia i-am încredinţat candid supărările mele, iar el a fost de îndată de acord cu mine.

— Nici Sanchinha nu se duce decât dacă poartă mânecă lungă; altfel, mi se pare indecent.

— Nu-i aşa? Dar să nu le zici de ce; o să ne facă seminarişti. Capitu m-a mai numit astfel.

Chiar şi aşa, i-am povestit lui Capitu aprobarea lui Escobar. Ea a zâmbit şi mi-a răspuns că braţele Sanchinhei nu erau bine făcute, dar a cedat rapid şi nu s-a dus la balul cu pricina; la celelalte a mers, dar cu braţele pe jumătate acoperite cu un voal sau cu nu ştiu ce stofă, care nici nu le îmbrăca, nici nu le dezbrăca, precum vălul lui Camões[19].

Capitolul CU

Zece lire sterline

Am mai spus că era cumpătată cu banii; dacă nu, o spun acum; şi nu doar cu banii, ci şi cu lucrurile uzate, pe

19 Aluzie la câteva versuri din poemul Lusiada, scris de Camões, poetul naţional al Portugaliei, în care o nimfa o reprezenta pe Venus.

care le păstrezi din tradiţie, ca amintire sau din nostalgie. Nişte pantofi, de exemplu, nişte pantofiori joşi cu panglici negre care se încrucişau pe laba piciorului şi pe gleznă, ultimii pe care i-a folosit înainte de a încălţa botine – i-a adus acasă şi îi mai scotea din când în când din sertarul comodei, împreună cu alte vechituri, spunându-mi că erau bucăţele de copil. Mamei, care avea aceleaşi obiceiuri, îi plăcea s-o audă vorbind şi făcând aşa.

Cât despre economii, voi relata un caz şi atât. Se întâmpla chiar la o lecţie de astronomie, la plaja din Glória. V-am mai zis că alte dăţi o cam făcusem să picotească. Într-o noapte, se pierdu cu privirea în mare cu o asemenea forţă şi concentrre, încât m-a făcut gelos.

— Tu nu mă auzi, Capitu.

— Eu? Ba te aud perfect.

— Şi ce spuneam?

— Vorbeai… vorbeai de Sirius.

— Care Sirius, Capitu? Asta era acum douăzeci de minute.

— Spuneai… spuneai de Marte, se corectă ea grăbită.

Într-adevăr, despre Marte era vorba, dar era evident că prinsese doar numele din zbor, nu şi restul explicaţiei. M-am încruntat şi-mi venea să plec din cameră; Capitu, înţelegând că m-am supărat, s-a preschimbat în cea mai tandră făptură, m-a luat de mână, mi-a mărturisit că număra, adică aduna în gând nişte bani ca să afle ce s-a întâmplat cu o parte din ei, pe care nu o găsea. Era vorba de o conversie de bancnote în aur. La început am crezut că e doar un pretext ca să mă facă să-mi treacă supărarea, dar în scurt timp ajunsesem şi eu să calculez, cu creion şi hârtie, pe genunchi, şi vedeam diferenţa pe care o căuta.

— Dar ce lire sunt astea? întrebai în cele din urmă. Capitu mă privi râzând şi-mi răspunse că din vina mea trebuia să dezvăluie secretul. Se ridică, se duse în

dormitor şi reveni cu zece lire sterline în mână; erau resturi de la banii pe care i-i dădeam lunar pentru cheltuieli.

— Toate astea?

— Nu e mult, doar zece lire; atât a reuşit să strângă zgârcita de nevastă-ta în câteva luni, încheie, făcând să sune aurul în mână.

— Cine ţi-a schimbat banii?

— Prietenul tău, Escobar.

— Cum de nu mi-a zis nimic?

— Azi s-a întâmplat.

— A fost pe aici?

— Cu puţin înainte să ajungi tu acasă; nu ţi-am zis ca să nu intri la bănuieli.

Îmi venea să cheltui dublul sumei în aur pe un cadou care să o răsfeţe, dar Capitu mă opri. Ba mai mult, mă întrebă ce să facem cu lirele.

— Sunt ale tale, îi răspunsei.

— Sunt ale noastre, mă corectă.

— Păstrează-le tu, atunci.

Ziua următoare m-am dus să-l întâlnesc pe Escobar la depozitul lui şi m-am amuzat de secretul lor. Escobar a zâmbit şi mi-a zis că voia să vină la mine la cabinet, să-mi povestească tot. Cumnăţica (o numea tot aşa pe Capitu) îi vorbise despre treaba asta când fuseserăm ultima dată în vizită la Andaraí şi îi spusese că e un secret.

— Când i-am povestit Sanchinhei, încheie el, s-a mirat: „Cum reuşeşte Capitu să economisească acum, când toate sunt aşa de scumpe?” „Nu ştiu, draga mea; ştiu doar că acum are zece lire”.

— Poate învaţă şi ea.

— Nu cred; Sanchinha nu e mână-spartă, dar nici cumpătată nu e; ce-i dau eu îi ajunge, însă doar atât.

Iar eu, după câteva momente de cugetare:

— Capitu e un înger!

Escobar încuviinţă din cap, dar fără entuziasm, ca şi cum i-ar fi părut rău că nu poate spune acelaşi lucru despre nevasta lui. Aşa ai gândi şi tu, atât e de neîndoielnic că virtuţile celor care ne sunt apropiaţi ne umplu de o anumită vanitate, mândrie sau consolare.

Capitolul CVII

Gelos pe mare

Dacă n-ar fi fost astronomia, n-aş fi descoperit atât de curând cele zece lire ale lui Capitu; dar nu de asta am revenit la ea, ci ca să nu crezi că vanitatea de profesor m-a făcut să sufăr din cauza lipsei de atenţie a lui Capitu şi să fiu gelos pe mare. Nu, prietene. Îţi explic acum că am fost gelos pe ce ar fi putut fi în capul nevestei mele, nu în afara sau deasupra lui. Se ştie că neatenţia cuiva poate fi vinovată pe de-a-ntregul, pe jumătate, o treime, o cincime, pe o zecime, căci în materie de vină, gradaţiile sunt infinite. Amintirea unei simple priviri e de ajuns pentru a fixa o alta care s-o evoce şi să se delecteze, imaginându-şi-o. Practic, nu e niciun păcat efectiv şi mortal, nu e un schimb de bani, un simplu cuvânt, un gest, un oftat sau un semn chiar şi mai imperceptibil. Un necunoscut sau o necunoscută care trec la colţul străzii ne fac să punem Sirius în locul lui Marte, iar tu ştii, cititorule, ce diferenţă e între una şi cealaltă când vine vorba de distanţă şi mărime, dar astronomia mai face şi confuzii ca acestea. Asta m-a făcut să-mi piară sângele din obraji, să-mi înghit cuvintele şi să vreau să fug din cameră ca să mă întorc Dumnezeu ştie când; probabil după zece minute. După zece minute aş fi intrat din nou în cameră, lângă pian sau la fereastră, continuând lecţia întreruptă:

— Marte e la o distanţă de…

Doar atât? Da, doar atât, zece minute. Gelozia mea era intensă, dar de scurtă durată; îi trebuia puţin ca să

distrugă tot, dar acelaşi puţin ar fi putut pune la loc cerul, pământul şi stelele.

Adevărul e că am devenit şi mai apropiat de Capitu, dacă aşa ceva era cu putinţă, iar ea – şi mai drăgăstoasă, cu un aer mai blând; nopţile au fost mai senine, iar Dumnezeu a devenit mai Dumnezeu. Şi nu cele zece lire sterline au împlinit asta, nici simţul cumpătării pe care l-au scos la iveală şi pe care eu îl cunoşteam, ci toate precauţiile pe care le-a luat Capitu ca să-mi dezvăluie într-o zi grija ei pentru traiul nostru. Escobar mi-a fost şi el mai drag. Vizitele noastre s-au înmulţit, iar conversaţiile au devenit mai intime.

Capitolul CVIII

Un fiu

Dar nici măcar toate acestea nu-mi ostoiau dorinţa de a avea un copil, un copil oricât de amărât, gălbejit şi slab, dar să fie un copil, un copil al meu. Când mergeam la Andaraí şi o vedeam pe fata lui Escobar şi a Sanchei, alintată Capituzinha, ca să o deosebim de nevasta mea, întrucât pe micuţă o botezaseră la fel, ne umpleam de invidie. Fetiţa era amuzantă şi dolofană, vorbăreaţă şi curioasă. Părinţii, aşa cum fac toţi părinţii, povesteau năzbâtiile şi şireteniile fetei, iar noi, când ne întorceam seara în Glória, ne vărsam invidia oftând şi rugând cerul în gând să o răpună…

…Invidiile sunt răpuse, speranţele nasc, iar fructul lor n-a întârziat s-apară. Nu era nici pişpiriu, nici urât, cum cerusem eu, ci un băiat zdravăn şi frumos.

Nu-mi pot descrie bucuria când fiul meu s-a născut; n-am mai cunoscut alta la fel, nici nu cred c-aş putea avea alta identică sau care să-i semene în vreun fel. A fost o ameţeală şi o nebunie. De ruşine, nu cântam pe străzi şi nici acasă, ca să n-o deranjez pe Capitu, aflată încă în convalescenţă. Nici nu cădeam pe jos, pentru că există un

Dumnezeu al proaspeţilor tătici. Cât eram plecat, gândul îmi stătea numai la băiat; cât eram acasă, numai cu ochii la el, observându-l, întrebându-l de unde vine şi de ce eram atât de absorbit de el şi câte şi mai câte alte nerozii nepuse în cuvinte, dar gândite sau delirate una după alta. Cred că am şi pierdut câteva procese din cauza lipsei de atenţie.

Capitu era deopotrivă drăgăstoasă şi cu el, şi cu mine. Stăteam mână-n mână şi când nu ne uitam la fiul nostru vorbeam despre noi, despre trecutul şi viitorul nostru. Cele mai încântătoare şi mai misterioase momente erau la alăptare. Când îmi vedeam fiul sugând laptele mamei şi legătura aceea naturală pentru hrana şi viaţa unei fiinţe care nu existase mai înainte, dar pe care destinul nostru a creat-o, pe care stăruinţa şi dragostea noastră au făcut-o, rămâneam într-o stare pe care nu ştiu să v-o descriu şi nici n-o voi face; nici nu-mi amintesc desluşit şi mi-e teamă că vorbele mele ar ieşi neclare.

Vă voi scuti de amănunte. Astfel, nu e nevoie să povestesc dăruirea mamei şi pe cea a Sanchei, care a venit să stea primele zile şi nopţi cu Capitu. Am vrut să-i refuz îngrijirile; mi-a răspuns că n-am eu treabă; şi Capitu, pe când era nemăritată, venise să aibă grijă de ea în casa de pe rua dos Inválidos.

— Nu-ţi aduci aminte că ai venit s-o vezi acolo?

— Ba da; dar Escobar…

— Eu vin la voi la cină, iar peste noapte mă duc în Andaraí; opt zile şi gata. Se vede că eşti tată de prima rundă.

— Şi tu la fel; pe când a doua rundă?

Pe atunci obişnuiam să facem glume din acestea în familie. Acum, că m-am retras în ursuzenia mea, nu mai ştiu dacă se mai vorbeşte aşa, dar probabil că da. Escobar a făcut precum a zis; stătea la cină la noi şi pleca noaptea. După-amiezile coboram pe plajă sau ieşeam în Grădina

Publică, el făcându-şi calculele, eu – visele mele. Eu îmi vedeam fiul medic, avocat, neguţător, îl aşezasem în felurite universităţi şi bănci, acceptasem până şi posibilitatea de a fi poet. Opţiunea de politician a fost analizată şi cred că mi-a ieşit orator, şi încă unul mare.

— Tot ce se poate, răspunse Escobar; nici despre Demostene n-ar fi zis nimeni că va ajunge unde a ajuns.

Escobar cânta de multe ori în struna copilăriilor mele; şi el se gândea la viitor. A vorbit chiar despre posibilitatea de a-l însura pe băiat cu fata lui. Prietenia exista; se adunase toată în mâinile cu care i le-am strâns pe ale lui Escobar când i-am auzit ideea şi în lipsa cuvintelor cu care am semnat atunci pactul; mi le-am recăpătat mai apoi, emoţionate, din inimă, care bătea cu forţă. Am acceptat scenariul şi am propus să-i îndrumăm spre acest deznodământ, prin educaţia egală şi comună, lăsându-i să copilărească împreună, aşa cum trebuie.

A fost ideea mea ca Escobar să fie naşul micuţului; naşa trebuia şi avea să fie mama mea. Dar cel dintâi a fost înlocuit prin intervenţia unchiului Cosme, care, văzând copilul, i-a spus, printre alte drăgălăşenii:

— Hai, vino-ncoace, hoţomanule, să-ţi dea naşul tău binecuvântarea. Şi, întorcându-se către mine: te-aş ruga să-mi acorzi favoarea asta; şi ar trebui să faceţi botezul cât mai curând, înainte să mă ia de tot boala asta.

I-am povestit cu discreţie întâmplarea lui Escobar, ca să mă înţeleagă şi să mă ierte; a râs şi nu s-a supărat. Ba a făcut mai mult decât atât, a vrut ca masa botezului să fie la conacul lui, şi aşa a şi fost. Eu am încercat să mai amân puţin ceremonia, ca să văd dacă nu cumva unchiul Cosme ceda bolii, dar se pare că boala voia mai degrabă să-l chinuiască decât să-l omoare. N-am avut încotro decât să-l las să-l ducă pe cel mic la cristelniţă, unde i s-a dat numele Ezequiel; era numele lui Escobar şi astfel am vrut să mă

revanşez pentru cumetria ratată.

Capitolul CIX

Singur la părinţi

Când am început capitolul trecut, Ezequiel nici măcar nu fusese conceput; când l-am teriminat, era deja creştin şi catolic. Capitolul de acum e menit să-l aducă pe Ezequiel al meu la vârsta de cinci ani, un băiat zdravăn şi frumos, cu ochi de culoare deschisă, deja fugind în toate părţile, ca şi cum ar fi vrut să cucerească toate fetele din vecini, sau aproape pe toate.

Acum, dacă luaţi în considerare că a fost singur la părinţi, n-a mai venit niciun altul, sigur sau nesigur, mort sau viu, fiul singur şi unic, vă imaginaţi ce griji ne-a provocat, de câte nopţi de somn ne-a lipsit şi ce ne-au mai speriat crizele de dinţi şi altele, cea mai mică febră, toate cele normale din viaţa copiilor. De toate ne-am îngrijit, după cum era nevoie sau după cât de mare era graba, un lucru pe care nici nu mai era nevoie să-l spun, dar unii cititori atât de greu pricep, că nu înţeleg nimic dacă nu li se povesteşte totul şi încă ceva în plus. Să mergem la ce era în plus.

Capitolul CX

Frânturi de copilărie

Ce era în plus îmi mai mănâncă destule capitole; vieţile unora nici măcar atâtea nu au, dar chiar şi aşa, se completează şi se întregesc.

Pe la cinci-şase ani, Ezequiel nu părea să-mi dezmintă visele de pe plaja din Glória; dimpotrivă, se întrezăreau în el toate vocaţiile posibile, de la vagabond la apostol. Vagabond în sensul bun al cuvântului, în sensul de om care gândeşte şi tace; câteodată se închidea în el, iar prin asta amintea de mama lui, pe când era mică. Tot aşa, se agita şi ţinea cu tot dinadinsul să le convingă pe vecine că dulciurile pe care i le aduceam eu erau adevărate; n-o

făcea până nu se sătura el mai întâi de ele, dar nici apostolii nu dau mai departe învăţăturile cele bune înainte de a le avea cu totul în suflet. Escobar, ca un bun neguţător, era de părere că motivul principal al eforturilor lui ar fi fost să le invite implicit pe vecine să practice acelaşi apostolat atunci când părinţii lor le-ar fi adus dulciuri; râdea de propria glumă şi mă anunţa că-l va face asociat.

Îi plăcea şi muzica, nu mai puţin decât dulciurile, iar eu i-am spus lui Capitu să-i cânte la pian strigătura negrului care vindea şerbet de cocos în Matacavalos…

— Nu-mi amintesc.

— Nu spune asta; nu-ţi aminteşti de negrul care vindea şerbet, după-amiezile…

— Îmi amintesc de un negru care vindea şerbet, dar nu mai ţin minte strigătura.

— Nici cuvintele?

— Nici cuvintele.

Cititorii mei, care încă mai ţin minte cuvintele, dacă m-au citit cu atenţie, se vor mira de asemenea uitare, cu atât mai mult cu cât acele vorbe aduc cu ele alte voci din copilăria şi adolescenţa lor; poate au mai uitat câte unele, dar nu se ţin minte toate pe lume. Aşa mi-a spus Capitu şi n-am mai avut ce să-i zic. Dar am făcut ceva la care nu se aştepta; am dat fuga la hârtiie mele vechi. În São Paulo, pe când eram student, am rugat un profesor de muzică să-mi transcrie melodia strigăturii; a acceptat cu plăcere (a fost de ajuns să i-o repet din memorie), iar eu am păstrat hârtiuţa; m-am dus după ea. La puţin timp, i-am întrerupt romanţa pe care tocmai o cânta şi m-am dus cu hârtiuţa în mână. I-am explicat despre ce era vorba; a interpretat cele şaisprezece note.

Capitu fu de părere că melodia avea un farmec aparte, aproape delicios; îi povesti băiatului despre

strigătură şi i-o cântă la pian şi din voce. Ezequiel profită de cântec ca să-mi ceară să dezmint textul, dându-i nişte bani.

Se juca de-a doctorul, de-a militarul, de-a actorul şi de-a dansatorul. Nu i-am făcut niciodată un oratoriu; dar căluţii de lemn şi sabia la brâu îi erau nelipsite. Nu mai vorbesc de batalioanele care treceau pe stradă şi pe care alerga să le vadă; toţi copii fac aşa. Dar nu toţi se uită cu aşa nişte ochi. N-am mai văzut la alt copil asemenea plăcere înfocată cu care asista la trecerea trupelor şi asculta marşul tobelor.

— Uite, tati! Uite!

— Văd, fiule!

— Ia uite comandantul! Uită-te la calul comandantului! Uite şi soldaţii!

Într-o dimineaţă s-a trezit ţinându-şi mâna în chip de goarnă; i-am dat un corn mic de metal. I-am cumpărat soldăţei de plumb, gravuri ale unor lupte, pe care le privea îndelung, cerându-mi să-i explic câte o piesă de artilerie, un soldat căzut, altul cu spada ridicată, şi toată admiraţia lui se revărsa asupra celui cu spada înălţată. Într-o zi (vârstă neprihănită!), m-a întrebat nerăbdător:

— Dar de ce nu lasă odată spada să-i cadă, tati?

— Dragul meu, pentru că e pictat.

— Dar de ce s-a pictat?

Am râs de nedumerirea copilului şi i-am explicat că nu soldatul se pictase pe hârtie, ci gravorul, şi a trebuit să-i explic ce era un gravor şi ce era o gravură; curiozităţile lui Capitu, pe scurt.

Cam astea sunt cele mai importante frânturi de copilărie: încă una şi închei capitolul. Într-o zi, la conacul lui Escobar, a dat peste o pisică purtând un şoarece în gură. Pisica nici nu lăsa prada, nici nu-şi dădea seama pe unde să fugă. Ezequiel n-a zis nimic, a rămas pe loc, s-a

ghemuit şi s-a uitat în continuare. Când l-am văzut aşa atent, l-am întrebat de la depărtare ce se întâmplă; ne-a făcut semn să tăcem. Escobar a conchis:

— Pisica a mai prins probabil vreun şoarece. Şoarecii încă îmi mai infestează casa, e un iad. Hai să vedem.

Capitu a vrut să-şi vadă şi ea fiul; am mers cu ea. Într-adevăr, erau o pisică şi un şoarece, ceva normal, fără interes sau haz. Singurul lucru ciudat era că şoarecele încă trăia, dând din labe, iar micuţul meu rămăsese fascinat. În rest, scena a fost scurtă. Pisica, îndată ce a simţit lume înjur, a luat-o la fugă; băiatul meu, fără să-şi ia ochii de la ea, ne-a făcut din nou semn să tăcem; şi liniştea n-ar fi putut fi mai mare. Era să scriu „religioasă”, am tăiat cuvântul, dar acum îl pun din nou, nu doar pentru că trimite cu gândul la o linişte absolută, ci şi pentru că interacţiunea dintre pisică şi şoarece avea ceva ce aducea a ritual. Singurul zgomot erau ultimele scâncete ale şoarecelui, de altfel foarte slabe; labele abia i se mai mişcau, necontrolat. Puţin enervat, am bătut din palme să alung pisica, iar animalul a fugit. Ceilalţi nici n-au avut timp să mă oprească, iar Ezequiel s-a întristat.

— Hai, măi tati!

— Ce s-a întâmplat? În clipa asta, şoarecele e deja mâncat.

— Da, dar eu voiam să văd cum l-a mâncat.

Cei doi au râs; şi mie mi s-a părut amuzant.

Capitolul CXI

Povestind rapid

Mi s-a părut amuzant şi nu o neg nici acum, în ciuda timpului care a trecut, a întâmplărilor de mai târziu şi a unei doze de simpatie pentru şoarece, în care mă regăsesc; a fost amuzant. Nu mi-e greu să recunosc; cei care iubesc natura aşa cum vrea ea să fie iubită, fără dezgust parţial sau excluderi nedrepte, nu găsesc nimic inferior în ea. Îmi

place şoarecele, nu-mi displace pisica. M-am gândit să-i pun să trăiască împreună, dar am văzut că sunt incompatibili. Într-adevăr, unul îmi roade cărţile, cealaltă brânza; dar nu-i mare pagubă, îi iert, dacă am iertat până şi un căţel care mi-a tulburat liniştea, în împrejurări mai grele. O să vă povestesc rapid.

S-a întâmplat când s-a născut Ezequiel; mama lui avea febră, Sancha stătea tot timpul lângă ea, iar trei câini lătrau cât era noaptea de lungă. Am căutat gardianul, dar a fost ca şi cum te-aş fi căutat pe tine, cititorule, care abia acum afli că s-a întâmplat. Atunci m-am hotărât să-i omor; am cumpărat otravă, am cerut să se facă trei chiftele de carne şi am băgat cu mâna mea substanţa în ele. Noaptea, am ieşit afară; era ora unu; nici bolnava, nici infirmiera ei nu puteau să doarmă în gălăgia câinilor. Când m-au văzut, s-au îndepărtat, doi dintre ei au coborât spre plaja Flamengo, unul a rămas la mică distanţă de mine, ca şi cum ar fi aşteptat. M-am dus spre el, fluierând şi pocnind din degete. Dracul ăla de câine încă lătra, dar, încrezându-se în semnele de prietenie, a lătrat din ce în ce mai puţin, până a tăcut de tot. Cum eu stăruiam, a venit la mine încet, dând din coadă, care e felul lor de a zâmbi; eu aveam deja în mână chiftelele otrăvite şi tocmai voiam să-i arunc una, când zâmbetul acela special, de drăgălăşenie, încredere sau ce-o fi fost, mi-a curmat intenţia; am rămas aşa, nu ştiu cum, cuprins de milă, şi am băgat chiftelele la loc în buzunar. Cititorul ar putea crede că mirosul de carne a liniştit câinele. Nu zic nu; eu cred că n-a vrut să ia gestul meu drept o perfidie şi mi s-a predat. În concluzie, s-a salvat.

Capitolul CXII

Imitările lui Ezequiel

Ezequiel n-ar fi făcut aşa. N-ar fi pregătit chiftele otrăvite, bănuiesc, dar nici nu le-ar fi refuzat. Cu siguranţă

i-ar fi alergat, aruncând cu pietre după ei, până unde l-ar fi ţinut picioarele. Şi dacă ar fi avut un băţ, ar fi dat cu băţul. Capitu nu mai putea după războinicul care se anunţa a fi băiatul.

— Nu seamănă cu noi, noi suntem mai paşnici, îmi spuse ea într-o zi, dar şi tata, când era mic, făcea la fel; îmi povestea mama.

— Da, n-o să fie un pămpălău, îi răspunsei; eu îi găsesc doar un mic defect, îi place să-i imite pe alţii.

— Cum adică să-i imite?

— Să imite gesturi, stări, atitudini; îi imită pe verişoara Justina, pe José Dias; am văzut că are ceva din felul lui Escobar de a-şi mişca picioarele şi ochii…

Capitu rămase puţin pe gânduri, uitându-se la mine, şi spuse că trebuie să-l corectăm. Acum observa şi ea că, într-adevăr, era un cusur de-al băiatului, dar i se părea că imită doar de dragul de a imita, cum li se întâmplă şi multor oameni mari, care preiau deprinderile altora; şi, ca să nu se agraveze…

— Dar nici n-o să-l chinuim acum. Avem timp să-l corectăm.

— Avem, o să văd. Nici tu nu erai aşa, când te supărai pe cineva…

— Când mă supăram, da, aşa e; aveam răzbunări de copil.

— Da, dar mie nu-mi place să văd imitaţii în casă.

— Şi pe atunci nu-ţi plăcea de mine? spusei eu, bătându-i uşor obrazul.

Răspunsul lui Capitu fu un râs dulce, zeflemitor, un râs dintre acelea care nu se descriu, ci pot fi doar pictate; apoi îşi întinse braţele şi mi le petrecu peste umeri, atât de pline de graţie, de parcă erau (ce imagine de demult!) o ghirlandă de flori. Braţele mele făcură acelaşi lucru şi-mi părea rău că nu e lângă noi un sculptor care să transpună

poziţia noastră într-o bucată de marmură. Artistul ar fi fost cel mai lăudat, cu siguranţă. Când unul sau mai mulţi oameni ies bine într-o operă de artă, nimeni nu vrea s-audă de model, ci de lucrare, şi lucrarea e cea care rămâne. Nu contează; eu şi Capitu am fi ştiut că suntem noi.

Capitolul CXIII

Sechestrul

Dacă tot suntem aici, ar fi normal să mă întrebaţi, din moment ce înainte eram atât de ros de gelozie când venea vorba de ea, dacă n-am fost în continuare gelos, în ciuda copilului nostru şi a anilor. Ba da, am fost. Am fost într-atât de gelos, încât orice mic gest mă afecta, cea mai neînsemnată vorbă, orice insistenţă; de multe ori era de ajuns indiferenţa. Am sfârşit prin a fi gelos pe tot şi pe toţi. Un vecin, un partener de vals, orice bărbat, tânăr sau adult, mă umpleau de groază sau de neîncredere. E adevărat că lui Capitu îi plăcea să fie văzută, şi cum să reuşeşti asta mai bine (îmi spunea cândva o doamnă) decât să te uiţi şi tu, şi nu poţi să te uiţi fără să arăţi că poţi fi văzut.

Cred că doamna care mi-a spus asta mă plăcea şi, probabil, când n-a găsit la mine răspuns pentru afecţiunea ei, mi-a explicat astfel privirea ei insistentă. Mă mai căutau şi alte priviri, nu multe, şi nu voi comenta nimic despre ele; oricum, am mărturisit la început aventurile mele care aveau să vină, iar la momentul acela încă nu începuseră. Pe atunci, oricâte femei frumoase aş fi văzut, nu i-aş fi dat niciuneia nici cea mai mică parte din dragostea pe care i-o purtam lui Capitu. Nici pentru propria-mi mamă nu aveam mai mult de jumătate din afecţiunea dăruită nevestei mele. Capitu era totul şi mai mult decât atât; trăiam şi munceam gândindu-mă numai la ea. La teatru mergeam împreună; doar de două ori m-am dus fără ea, la invitaţia unui actor şi la o premieră a unei opere, la care ea nu m-a însoţit pentru

că nu se simţea bine, dar a insistat ca eu să mă duc. Era deja târziu să-i cedez loja lui Escobar; am plecat, dar m-am întors după primul act. L-am găsit pe Escobar la uşa holului.

— Tocmai veneam să-ţi vorbesc.

I-am explicat că fusesem plecat la teatru, de unde mă întorsesem cu grija lui Capitu, care rămăsese acasă, bolnavă.

— Ce-a păţit? întrebă Escobar.

— Se plângea de dureri de cap şi de stomac.

— Atunci, nu stau. Venisem pentru afacerea aia cu încredinţarea bunurilor…

Era vorba de un sechestru; avusese loc un incident important şi, cum luase cina în oraş, n-a vrut să se ducă acasă fără să-mi povestească ce se întâmplase, dar acum era mai bine să vorbim altă dată…

— Nu, vorbim acum. Urcă; poate se simte mai bine. Dacă îi e mai rău, atunci rămâne pe altă dată.

Capitu se simţea mai bine, chiar bine de tot. Mi-a spus că fusese o uşoară durere de cap, dar exagerase ca să mă duc eu să mă distrez. Nu era bine dispusă, ceea ce m-a făcut să bănuiesc că a minţit ca să nu mă sperii, dar mi-a jurat că e purul adevăr. Escobar zâmbi şi spuse:

— Cumnăţica e la fel de bolnavă ca tine sau ca mine. Hai să vorbim de sechestru.

Capitolul CXIV

În care se explică ce s-a *mai explicat*

Înainte să ajungem la sechestre, să mai zăbovim cu explicaţiile asupra unui punct care a mai fost explicat o dată, dar nu bine. Aţi văzut (în capitolul CX) că îi cerusem unui profesor de muzică din São Paulo să-mi scrie melodia strigăturii vânzătorului de şerbet din Matacavalos. În sine, subiectul n-are nicio însemnătate şi n-ar fi meritat nici măcar un capitol, darămite două; dar unele lucruri aduc cu

sine învăţături interesante, dacă nu chiar plăcute. Să explicăm ce s-a mai explicat.

Capitu şi cu mine ne-am jurat să nu mai uităm de strigătura cu pricina; s-a întâmplat într-un moment foarte duios, iar grefierul divin ştie că jurămintele din asemenea momente rămân înregistrate în arhivele eterne.

— Juri?

— Jur, spuse ea, întinzându-şi dramatic braţul.

Am profitat de gestul ei ca să-i sărut mâna; eram încă la seminar. Pe când eram la São Paulo, vrând într-o zi să-mi amintesc melodia, am văzut că aproape o uitasem pe toată; am reuşit să mi-o amintesc şi am mers degrabă la profesor, care mi-a făcut favoarea de-a o scrie pe o bucăţică de hârtie. Am făcut-o ca să fiu sigur că-mi voi îndeplini jurământul. Dar vă vine să credeţi că atunci când am dat fuga să caut printre hârtiile mele vechi, în seara aceea din Glória, nu-mi mai aminteam nici eu melodia şi nici textul? M-am prefăcut însă că îmi ţinusem partea mea de jurământ şi ăsta a fost păcatul meu; de uitat, e firesc să uiţi.

De fapt, nimeni nu ştie dacă un jurământ trebuie ţinut până la capăt sau nu. Sunt lucruri care ţin de viitor! Aşadar, constituţia noastră politică, transpunând jurământul într-o afirmaţie simplă, e profund morală. A pus capăt unui păcat teribil. Să nu respecţi compromisul făcut se consideră tot o infidelitate, dar cuiva care se teme mai mult de Dumnezeu decât de oameni nu-i va fi greu să mintă, o dată sau de două ori, atâta vreme cât nu-şi încredinţează sufletul purgatoriului. Nu confundaţi purgatoriul cu infernul, care este distrugerea totală. Purgatoriul este o casă de amanet care împrumută pentru toate virtuţile, cu dobândă mare şi pe termen scurt. Dar termenele se înnoiesc până când, într-o zi, una sau două virtuţi mediocre plătesc toate păcatele mari şi mici.

Capitolul CXV

Îndoieli peste îndoieli

Să vedem acum problema sechestrelor… Şi de ce să vorbim despre sechestre? Dumnezeu ştie că mi-e greu să le documentez, darămite să le povestesc. Din noua situaţie pe care mi-o prezenta Escobar o să vă spun doar ce i-am zis lui atunci, şi anume că nu valora nimic.

— Nimic?

— Aproape nimic.

— Atunci, tot valorează ceva.

— Ca să întărim argumentele pe care le avem acum, valorează mai puţin decât ceaiul pe care o să-l bei cu mine.

— E cam târziu pentru ceai.

— Îl bem repede.

L-am băut repede. În timpul ăsta, Escobar mă privea iscoditor, ca şi cum m-ar fi bănuit că refuzam noua situaţie ca să nu am de scris; dar o asemenea bănuială nu se potrivea cu prietenia noastră.

După ce a plecat, i-am destăinuit lui Capitu îndoielile mele; ea le-a destrămat cu arta ei subtilă, cu o îndemânare, cu o lejeritate a ei, în stare să alunge şi tristeţile lui Olympio[20].

— Dacă e despre afacerea cu sechestrele, încheie ea, iar el a venit până aici la ora asta, înseamnă că e impresionat de solicitare.

— Ai dreptate.

Dintr-una-ntr-alta, am ajuns să-i vorbesc şi despre alte îndoieli. Pe atunci mă năpădeau; orăcăiau înăuntrul meu, ca nişte adevărate broaşte, iar câteodată nu mă lăsau să dorm. I-am spus că mi se părea că mama e cam rece şi distantă cu ea în ultimul timp. Abia aici s-a văzut arta subtilă a lui Capitu!

— Ţi-am mai spus eu despre ce e vorba; treburi de soacră. Mămica ta e geloasă pe tine; îndată ce o să-i treacă

20 Aluzie la Tristeţea lui Olympio, poezie de Victor Hugo.

şi o să-i crească dorul, o să fie iar aşa cum o ştii. Cât îi lipseşte nepoţelul…

— Dar mi s-a părut că e mai rece şi cu Ezequiel. Când vine cu mine în vizită, mama nu-l mai alintă la fel de mult.

— Poate o fi bolnavă?

— Mergem să cinăm la ea mâine seară?

— Mergem… Sau nu… Ba hai să mergem.

Am fost să luăm masa cu bătrâna mea. Deja puteam să-i spun aşa, deşi părul ei nu era încă alb de tot, iar faţa îi era destul de tânără; un fel de tinereţe cvincvagenară sau un fel de bătrâneţe viguroasă, cum preferaţi… Dar să nu ne lăsăm pradă melancoliei; nu vreau să vorbesc despre ochii umezi, când am ajuns şi când am plecat. N-a participat mult la conversaţie. Nu era nici foarte schimbată faţă de felul ei obişnuit. José Dias a vorbit despre căsătorie şi frumuseţile ei, despre politică, despre Europa şi homeopatie, unchiul Cosme despre bolile lui, verişoara Justina – despre vecini sau despre José Dias, când acesta ieşea din încăpere.

Seara, la întoarcere, am venit pe jos, vorbind despre îndoielile mele. Capitu m-a sfătuit din nou să avem răbdare. Aşa erau toate soacrele; într-o zi, se schimbau din senin. Pe măsură ce-mi vorbea, era din ce în ce mai drăgăstoasă. De atunci, s-a purtat faţă de mine cu o dulceaţă înzecită; nu mă aştepta la fereastră, ca să nu-mi sporească gelozia, dar când urcam, vedeam în capul scării, printre gratiile porţii, figura încântătoare a prietenei şi soţiei mele, zâmbitoare cum fusese toată copilăria noastră. Uneori o însoţea şi Ezequiel; îl obişnuiserăm să ne vadă sărutându-ne la despărţire şi la sosire, aşa că venea şi el să-mi umple faţa de sărutări.

Capitolul CXVI

Fiul omului

L-am iscodit pe José Dias despre noul comportament

al mamei; a rămas mirat. Nu era nimic, nici n-ar fi putut fi, atât de multe erau laudele nesfârşite pe care le auzea despre „frumoasa şi virtuoasa Capitu”.

— Acum, când le aud, mă alătur şi eu corului; la început eram teribil de ruşinat. Pentru cineva care a renegat căsătoria asta, cum am făcut eu, era greu să recunosc că a fost o adevărată binecuvântare din cer. Ce doamnă respectabilă a ieşit din fetiţa neastâmpărată din Matacavalos! Taică-său ne-a îndepărtat puţin, când nu ne cunoşteam, dar toate s-au sfârşit cu bine. Deci, cum îţi spun, când Doña Glória se apucă s-o laude pe nora şi mama nepoţelului ei…

— Deci, mama?…

— Întocmai!

— Dar de ce nu ne mai vizitează de atâta vreme?

— Cred că au mai ajuns-o durerile reumatismului. Anul ăsta a fost foarte frig… Imaginează-ţi numai cât de supărată e ea, care mergea toată ziua; acum e obligată să stea cuminte, lângă fratele ei, care are şi el suferinţele lui…

Am vrut să-i atrag atenţia că motivul ăsta explica întreruperea vizitele, nu şi răceala ei atunci când veneam noi în Matacavalos; dar n-am mai prelungit intimitatea cu secretarul. José Dias a vrut să-l vadă pe „profeţelul” nostru (aşa-l numea pe Ezequiel) şi s-a apucat să-l alinte, ca de obicei. De data asta îi vorbea biblic (cu o seară înainte răsfoise Cartea lui Ezequiel, după cum am aflat mai târziu), îl întreba: „Ce mai faci, fiul omului?”, „Ia zi-mi, fiul omului, unde-ţi sunt jucăriile?”, „Vrei ceva dulce, fiul omului?”

— Dar ce fiu al omului mai e şi ăsta? întrebă Capitu, contrariată.

— Aşa se vorbeşte în Biblie.

— Ei bine, mie nu-mi place, îi răspunse cu asprime.

— Ai dreptate, Capitu, încuviinţă secretarul. Nici nu-ţi imaginezi câte expresii crude şi necioplite sunt în Biblie. Îi spuneam şi eu aşa, ca să mai schimb... Ce mai faci, îngeraşul meu? Ia zi, îngeraşul meu, cum merg eu pe stradă?

— Nu, i-o reteză Capitu; încerc să-l dezbăr de obiceiul ăsta de a-i imita pe alţii.

— Dar e aşa hazliu; când îmi copiază gesturile, îmi pare că sunt chiar eu, când eram mic. Zilele trecute a imitat o expresie de-a Doñei Glória atât de bine, încât a primit un pupic drept răsplată. Haide, arată-mi, cum merg eu?

— Nu, Ezequiel, spusei, mama ta nu vrea.

Şi mie mi se părea urâtă apucătura. Unele gesturi deja erau mult mai dese, ca cel al mâinilor şi picioarelor lui Escobar; în ultimul timp, când vorbea, învăţase să-şi întoarcă într-o parte capul, asemenea lui, şi să-l lase în jos când râdea. Capitu îl certa. Dar micuţul era neastâmpărat ca un drac; nici n-am apucat să vorbim despre altceva, când a sărit în mijlocul încăperii, spunându-i lui José Dias:

— Uite aşa mergeţi.

Nu ne-am putut abţine să râdem, eu mai abitir decât ceilalţi. Dar prima care s-a încruntat apoi şi l-a dojenit, chemându-l la ea, a fost Capitu.

— Nu vreau să mai faci aşa ceva, ai auzit?

Capitolul CXVII

Prieteni apropiaţi

Pe atunci, Escobar plecase din Andaraí şi cumpărase o casă în Flamengo, o casă pe care chiar am văzut-o acum câteva zile, când am vrut să testez dacă senzaţiile de atunci erau moarte sau doar adormite; nu-mi dau seama prea bine, pentru că, atunci când oamenii sunt cufundaţi într-un somn greu, nu mai ştii care e viu şi care e mort, poate doar după respiraţie. Eu respiram puţin, dar poate

că ceea ce se simţea era de fapt oceanul, destul de neliniştit în ziua aceea. În fine, am trecut, mi-am aprins un trabuc şi m-am trezit că ajunsesem în Catete; urcasem pe Rua da Princesa, o stradă veche… O, bătrâne străzi! O, bătrâne case! O, picioare bătrâne! Toţi eram bătrâni şi nu mai e nevoie să adaug că în sensul rău al cuvântului, în sensul de învechiţi şi sfârşiţi.

Casa e veche, dar deloc schimbată. Nu ştiu dacă nu cumva are şi acelaşi număr. Nu spun ce număr, ca să nu vă duceţi să verificaţi şi să răscoliţi povestea. Nu că Escobar ar mai trăi acolo, nici măcar nu mai trăieşte; a murit la puţin timp după aceea, o să vă povestesc cum. Cât a trăit, din moment ce eram atât de apropiaţi, aveam, ca să zic aşa, o singură casă: eu trăiam într-a lui, iar el într-a mea, iar bucata de plajă dintre Glória şi Flamengo era un fel drum pe care-l foloseam doar noi, ca şi când ar fi fost al nostru. Îmi aducea aminte de cele două case din Matacavalos, cu zidul de trecere.

Un istoric de-al nostru, cred că João de Barros, atribuie unui rege barbar nişte vorbe blânde, drept răspuns la propunerea portughezilor de a construi o fortăreaţă în apropiere; regele spunea că prietenii buni trebuie să stea departe unii de alţii, nu aproape, ca să nu se certe precum apele oceanului, care se izbeau furioase de stâncile pe care ei le vedeau de acolo. Să mă ierte umbra scriitorului dacă pun la îndoială că regele ar fi spus aşa ceva sau că povestea ar fi adevărată. Probabil chiar scriitorul a născocit-o ca să înfrumuseţeze textul, şi n-a făcut rău, pentru că vorbele sunt frumoase; sunt chiar frumoase. Cred că oceanul izbea pietrele, cum îi e obiceiul, încă de pe vremea lui Ulise, şi chiar mai dinainte. Dar nu cred că e adevărată comparaţia. Sigur că lângă tine există duşmani, dar există şi prieteni, aproape şi apropiaţi. Iar scriitorul uită zicala (poate doar dacă încă nu se inventase

pe atunci) „ochii care nu se văd, se uită”. Mai apropiaţi de atât nici că puteam fi pe atunci. Nevestele noastre stăteau una acasă la cealaltă, noi ne petreceam serile ori aici, ori acolo, stând de vorbă, la jocuri sau privind oceanul. Cei doi copii îşi petreceau zile întregi ori în Flamengo, ori în Glória.

Remarcaserăm că s-ar putea întâmpla cele petrecute între mine şi Capitu, toţi erau de părere că aşa este, iar Sancha a adăugat că parcă începeau să şi semene. Îi explicai:

— Nu; ţi se pare, pentru că Ezequiel imită gesturile celorlalţi.

Escobar fu de acord cu mine şi insinuă că se mai întâmplă ca, atunci când petrec mult timp împreună, copiii să ajungă să semene unii cu alţii. Dădui din cap, cum făceam de obicei în faţa unor subiecte pe care nu le stăpâneam. Era posibil. Cert e că se iubeau mult unul pe celălalt şi ar fi putut să se căsătorească, dar n-au făcut-o.

Capitolul CXVIII

Mâna Sanchei

Toate se sfârşesc, cititorule; e un vechi truism, căruia i s-ar putea adăuga acela că nu totul dăinuieşte mult timp. Partea aceasta din urmă nu găseşte lesne adepţi; dimpotrivă, cu greu îţi iese din cap ideea că un castel clădit din vânt durează mai mult decât însuşi vântul din care e făcut şi e mai bine să fie aşa, ca să nu se piardă obiceiul unor construcţii aproape eterne.

Castelul nostru era solid, dar, într-o duminică… Cu o seară înainte rămăseserăm în Flamengo nu doar noi, cele două familii inseparabile, ci şi secretarul, împreună cu verişoara Justina. Escobar, cu care stăteam de vorbă la fereastră, mă îndemnă să mergem să luăm cina la ei în ziua următoare; trebuia să vorbim despre un proiect în familie, un proiect pentru toţi patru.

— Toţi patru? Un cadril.

— Nu. N-o să reuşeşti să ghiceşti, nici eu nu-ţi spun. Vino mâine.

Sancha nu şi-a luat ochii de la noi cât am stat de vorbă, lângă fereastră. Când soţul ei a plecat, a venit lângă mine. M-a întrebat despre ce vorbiserăm; i-am spus că e vorba de un proiect despre care nu ştiam nimic; ea m-a rugat să ţin secretul şi mi-a dezvăluit despre ce era vorba: o călătorie în Europa, peste doi ani. Când mi-a vorbit, era cu spatele la restul lumii, aproape că suspina. Marea năvălea cu putere pe plajă; era la resac.

— Mergem toţi? întrebai într-un sfârşit.

— Da.

Sancha ridică privirea şi se uită la mine cu atâta încântare, încât eu, date fiind relaţiile dintre ea şi Capitu, eram gata s-o sărut pe frunte. Cu toate astea, ochii Sanchei nu invitau la efuziuni frăţeşti, păreau fierbinţi şi cu subînţeles, spuneau altceva şi n-au întârziat să se îndepărteze de fereastră, unde eu am rămas privind oceanul, gânditor. Era o seară senină.

Tot de acolo am căutat privirea Sanchei, care rămăsese lângă pian; am găsit-o la jumătatea distanţei. Ochii ni s-au oprit faţă în faţă, unii aşteptând ca ceilalţi să treacă, dar nu treceau niciunii. Aşa se mai întâmplă pe stradă, între doi încăpăţânaţi. Din precauţie, ne-am desprins privirile; eu m-am întors din nou cu faţa spre afară. Şi, stând aşa, am început să cotrobăi prin memorie dacă mă mai uitasem vreodată la ea cu aceeaşi expresie, şi nu mi-a fost clar. Ştiam un singur lucru, că într-o zi m-am gândit la ea aşa cum te gândeşti la frumoasa necunoscută aflată în trecere; iar dacă s-ar fi întâmplat să ghicească… Poate că simplul gând mi se citise pe faţă şi la momentul respectiv fugise de mine, enervată sau stânjenită, iar acum, printr-o mişcare de neînvins… De neînvins;

cuvintele astea au fost ca binecuvântarea preotului la slujbă, pe care o primeşti şi o repeţi în sinea ta.

— Oceanul va fi o provocare mâine, auzii lângă mine vocea lui Escobar.

— Vrei să intri mâine în apă?

— Am intrat şi în ape mai mari, mult mai mari. Nici nu-ţi închipui ce bună e apa când e agitată. Trebuie să ştii să înoţi bine, ca mine, şi să ai plămâni ca ăştia, spuse bătându-se pe piept, şi asemenea braţe; pune mâna, să vezi.

I-am pipăit braţele, ca şi cum ar fi fost ale Sanchei. Nu mi-e uşor să recunosc, dar nici nu mă pot ascunde; ar însemna să mutilez adevărul. Nu doar le-am pipăit cu această idee în minte, dar am mai simţit şi altceva: erau mai groase şi mai puternice decât ale mele şi le-am invidiat; unde mai pui că ştiau şi să înoate.

Când am plecat, am întors din nou o privire grăitoare către stăpâna casei. Mi-a strâns mâna cu putere şi mai îndelung ca de obicei.

Modestia cerea şi atunci, ca şi acum, să interpretez gestul Sanchei ca pe o aprobare a planului soţului ei şi ca pe o mulţumire. Aşa ar fi trebuit să fie, dar fiorul aparte care îmi străbătuse întreg corpul a îndepărtat de mine concluzia pe care o las acum scrisă. Mai simţeam încă degetele Sanchei într-ale mele, strângându-se unele pe altele. Fusese o clipă de dezechilibru şi păcat. A trecut repede pe ceasul timpului; când am dus ceasul la ureche, se auzeau ticăind doar minutele virtuţii şi ale raţiunii.

— …O doamnă prea delicioasă… încheie José Dias un discurs pe care-l ţinuse pe drum.

— Prea delicioasă! repetai cu oarecare înfocare pe care o domolii rapid, redresându-mă: cu adevărat o seară frumoasă!

— Cum probabil sunt toate la ei acasă, continuă

secretarul. Dar afară nu prea e aşa; afară, oceanul e supărat; ascultă.

Se auzea oceanul puternic – cum se auzea şi din casă –, mareea era înaltă şi, din depărtare, valurile se vedeau crescând. Capitu şi verişoara Justina, care mergeau mai în faţă, s-au oprit la una dintre curbele plajei şi am pornit apoi toţi patru, stând de vorbă; dar eu nu prea eram atent la ce se vorbea. Nu puteam alunga cu totul din gând mâna Sanchei, nici privirile pe care le schimbaserăm. Acum mi se păreau într-un fel, apoi în alt fel. Clipele diavolului se intercalau cu minutele lui Dumnezeu, şi uite aşa a însemnat ceasul: când pierzania, când mântuirea mea. José Dias şi-a luat rămas-bun la uşa noastră. Verişoara Justina a dormit la noi; avea să plece a doua zi, după prânz şi slujbă. Eu m-am retras în biroul meu, unde am rămas mai mult decât de obicei.

Portretul lui Escobar, pe care îl aveam acolo, alături de cel al mamei, îmi vorbea de parcă ar fi fost chiar el, în carne şi oase. M-am împotrivit sincer imboldurilor cu care venisem din Flamengo; am alungat imaginea nevestei prietenului meu şi mi-am spus că sunt neloial. De altfel, cine spunea că ar fi existat vreo intenţie de acel fel în gestul ei de despărţire sau în celelalte? Toate ar fi putut fi legate de călătoria noastră. Sancha şi Capitu erau atât de apropiate, încât pentru ele ar fi fost o bucurie în plus să meargă împreună. Dacă ar fi existat vreo intenţie sexuală, cine mi-ar fi putut dovedi că nu era altceva decât o senzaţie trecătoare, care avea să se sfârşească odată cu noaptea şi somnul? Există remuşcări care apar din asemenea păcate şi durează la fel de mult. M-am agăţat de ipoteza asta, care se potrivea cu mâna Sanchei, pe care o simţeam încă în mâna mea, caldă şi stăruitoare, fină, dar fermă…

Sincer, nu mă simţeam bine, prins la mijloc între un

prieten şi o atracţie. Poate că o altă cauză a acelei tensiuni a fost şi timiditatea; nu numai cerul ne dă virtuţile, ci şi sfiala, ca să nu mai punem la socoteală hazardul, dar acesta e un simplu accident; e cel mai bine când virtuţile sunt dăruite de sus. Dar, cum timiditatea vine din acelaşi cer care ne dă şi caracterul, virtutea, fiica lui, se trage din acelaşi sânge ceresc. Aşa aş fi gândit, dacă aş fi reuşit; dar la început am divagat fără ţintă. Nu era nici pasiune, nici înclinaţie. Să fi fost un capriciu sau ce anume? După douăzeci de minute nu mai era nimic, absolut nimic. Portretul lui Escobar părea să-mi vorbească; m-am uitat la atitudinea lui sinceră şi simplă, am scuturat din cap şi m-am dus la culcare.

Capitolul CXIX

Să nu faci asta, draga mea!

Cititoarea care îmi e prietenă şi a deschis cartea asta ca să se odihnească între cavatina de ieri şi valsul de astăzi ar vrea s-o închidă cât mai degrabă, văzând că ne apropiem de o prăpastie. Să nu faci asta, draga mea; voi schimba direcţia.

Capitolul CXX

Dosarele

A doua zi de dimineaţă m-am trezit eliberat de nelegiuirile de cu seară; mi-am spus că fuseseră halucinaţii, am băut cafea, am citit ziarele şi m-am dus să studiez nişte dosare. Capitu şi verişoara Justina plecaseră la slujba de ora nouă, în Lapa. Figura Sanchei a dispărut cu totul printre declaraţiile părţii adverse, pe care le citeam în dosare, declaraţii false, inadmisibile, fără nicio bază în legi sau reguli. Am văzut că era un proces uşor de câştigat; am consultat Dalloz, Pereira e Sousa…

O singură dată m-am uitat la poza lui Escobar. Era o fotografie frumoasă, făcută cu un an înainte. Stătea în picioare, cu sacoul încheiat, cu mâna stângă pe spătarul

unui scaun, cu dreapta băgată la piept, privirea aţintită în depărtare, spre stânga privitorului. Era elegant şi natural. Rama pe care i-o pusesem nu acoperea şi dedicaţia, scrisă în partea de jos, nu pe spatele fotografiei: „Pentru dragul meu Bentinho, de la prietenul lui, Escobar, 20 – 04 – 70”. Cuvintele lui îmi întăriră gândurile din dimineaţa aceea şi risipiră de tot amintirile din seara de dinainte. Pe atunci aveam vedere bună; puteam s-o citesc din locul în care stăteam aşezat. M-am întors la dosare.

Capitolul CXXI

Catastrofa

În timp *ce* îl studiam pe cel mai bun dintre ele, auzii paşi grăbiţi pe scară, clopoţelul sună, se auziră palme, lovituri în poartă, voci, toată lumea se duse să vadă ce era, mă dusei şi eu. Era un sclav de la Sancha de acasă, care mă chemă:

— Să mergeţi acolo… domnul înoată, domnul moare.

N-a mai zis nimic sau n-am mai auzit restul. M-am îmbrăcat, i-am lăsat vorbă lui Capitu şi am fugit la Flamengo.

Pe drum, mi-am dat seama ce se întâmplase. Escobar se dusese să înoate, cum îi era obiceiul, s-a îndepărtat puţin mai mult decât obişnuia, fără să ţină seama de marea agitată, fusese luat de valuri şi murise. Bărcile care s-au dus după el abia au reuşit să-i aducă la mal cadavrul.

Capitolul CXXII

Înmormântarea

Văduva… Vă voi scuti de lacrimile văduvei, de ale mele, de ale celorlalţi. Am plecat de acolo pe la unsprezece; Capitu şi verişoara Justina mă aşteptau, una cu un aer abătut şi buimac, cealaltă doar supărată.

— Mergeţi să staţi cu sărmana Sanchinha; eu o să mă ocup de înmormântare.

Aşa am făcut. Am vrut să fie o înmormântare

pompoasă şi au venit mulţi prieteni. Pe plajă, pe străzi, în piaţa Glória, peste tot erau maşini, multe dintre ele particulare. Casă, care nu era mare, devenise neîncăpătoare pentru toţi; mulţi rămăseseră pe plajă, discutând despre nenorocire, arătând locul în care murise Escobar, vorbind despre recuperarea cadavrului. José Dias a auzit vorbidu-se şi despre afacerile defunctului, unii dezbătând în privinţa evaluării bunurilor, dar punându-se de acord că nu avea mari datorii. Lăudau calităţile lui Escobar. Câte unii mai discutau despre proaspătul Cabinet Rio Branco; se întâmpla în martie 1871. N-am uitat niciodată luna şi anul.

Cum mă hotărâsem să vorbesc la cimitir, scrisesem câteva rânduri şi i le arătasem acasă lui José Dias, care le-a găsit cu adevărat demne de cel decedat şi de mine. Mi-a cerut hârtia, a recitat lent discursul, cântărind cuvintele, şi mi-a confirmat opinia dintâi; în Flamengo, vestea se răspândise. Câţiva cunoscuţi veniră să mă întrebe:

— O să te auzim vorbind?

— Doar câteva cuvinte.

Nu erau mai multe de atât. Le scrisesem de teamă că emoţia mă va împiedica să improvizez. În şareta cu care am mers o oră sau două n-am făcut altceva decât să-mi amintesc vremurile din seminar, relaţia cu Escobar, simpatia noastră, prietenia noastră începută, continuată şi niciodată întreruptă, până când mâna destinului a despărţit pentru totdeauna două fiinţe care promiteau să rămână unite mult timp. Din când în când, îmi mai ştergeam ochii. Vizitiul şi-a încercat norocul cu vreo două, trei întrebări despre starea mea morală; nereuşind să smulgă nimic de la mine, şi-a văzut mai departe de treabă. Când am ajuns acasă, am vărsat toate acele simţăminte pe hârtie; acela avea să fie discursul.

Capitolul CXXIII

Ochii de resac

În sfârşit, veni timpul ultimei slujbe şi apoi al plecării. Sancha dori să-şi ia rămas-bun de la soţul ei, iar disperarea cu care se aruncă asupra lui îi consternă pe toţi. Plângeau şi mulţi bărbaţi, femeile – toate. Numai Capitu, sprijinind-o pe văduvă, parcă se dovedise pe ea însăşi. O consola pe cealaltă, voia s-o ia de acolo. Era o zăpăceală generală. În mijlocul ei, Capitu privi pentru câteva clipe cadavrul, atât de fix, încât nu-i de mirare că din ochi îi izvorâră câteva lacrimi tăcute…

Ale mele secară pe dată. Le privii pe ale ei; Capitu îşi şterse ochii degrabă, uitându-se pe furiş la cei din încăpere. Îşi copleşi prietena cu şi mai multe mângâieri şi vru s-o ia de acolo; dar corpul neînsufleţit parcă o ţinea şi pe ea locului. A fost un moment în care Capitu îl privi pe defunct asemenea văduvei, fără plânsetele şi vorbele ei, dar cu ochi mari şi deschişi, ca valurile oceanului de afară, ca şi cum ar fi vrut să-l soarbă şi ei pe înotătorul dimineţii.

Capitolul CXXIV

Discursul

— Haide, e timpul…

Era José Dias, care mă chema să închid sicriul. L-am închis şi am apucat de un inel, să-l ridic; au izbucnit bocetele din urmă. Vă dau cuvântul că, atunci când am ajuns la uşă şi am văzut soarele strălucitor, lume şi maşini peste tot, capetele descoperite, am avut unul dintre acele imbolduri de-ale mele care nu ajungeau niciodată să fie înfăptuite: să las în stradă sicriul, defunctul şi totul. În trăsură, i-am spus lui José Dias să tacă din gură. La cimitir a trebuit să repet ritualul de acasă, să dezleg curelele şi să cobor sicriul în groapă. Vă închipuiţi ce greu mi-a fost. După ce cadavrul a fost coborât în groapă, au adus varul şi lopata; ştii şi tu, sigur ai fost la cel puţin o înmormântare, dar ce nu ştii şi nu-şi poate imagina niciunul din prietenii

tăi, cititorule, sau oricine altcineva, e spaima care m-a cuprins atunci când am văzut toţi ochii asupra mea, picioarele nemişcate, urechile atente şi, după câteva clipe de linişte totală, un murmur vag, câteva voci întrebătoare, semne, şi cineva, José Dias, care îmi spunea la ureche:

— Haide, vorbeşte.

Despre discurs era vorba. Voiau discursul. Erau îndreptăţiţi la discursul anunţat. Am dus mecanic mâna la buzunar, am scos hârtia şi l-am citit poticnindu-mă, nu până la capăt, nici cursiv, nici clar; vocea parcă intra în mine, în loc să iasă, mâinile îmi tremurau. Nu doar emoţia cea nouă mă făcea aşa, ci textul în sine, amintirile despre prietenul meu, regretul mărturisit, laudele la adresa lui, meritele lui; tot ce eram obligat să spun şi n-o spuneam bine. În acelaşi timp, temându-mă că vor ghici adevărata mea stare, mă chinuiam s-o ascund bine. Cred că m-au auzit foarte puţini, dar atitudinea generală a fost de înţelegere şi aprobare. Mâinile le-au strâns pe ale mele cu gesturi pline de solidaritate; unii mi-au spus: „Foarte frumos! Foarte bine! Magnific!” José Dias a fost de părere că elocvenţa se ridicase la înălţimea regretului. Un bărbat, care cred că era ziarist, mi-a cerut voie să ia foaia scrisă ca să o publice. Numai tulburarea mea de nedescris ar fi refuzat o favoare atât de simplă.

Capitolul CXXV

O comparaţie

Priam se considera cel mai nefericit dintre oameni, silit fiind să-i sărute mâna celui care i-a ucis fiul. Homer ne povesteşte asta, şi e un scriitor bun, deşi povesteşte în versuri, dar există şi poveşti adevărate puse în versuri, unele chiar în versuri proaste. Compară tu situaţia lui Priam cu a mea; eu tocmai lăudasem virtuţile celui pe care îl vedeam mort, iar acei ochi… E imposibil ca vreun Homer să nu poată scoate din situaţia mea ceva mult mai de efect,

sau măcar la fel de mişcător. Să nu spui nici că ne lipsesc Homerii, din cauza pe care o menţionează Camões; nu, domnule, ne lipsesc, asta cu siguranţă, dar numai pentru că Priamii caută umbra şi tăcerea. Lacrimile, dacă le au, sunt şterse în spatele uşii, ca să poată apărea cu chipurile curate şi senine; discursurile sunt mai degrabă de bucurie decât de melancolie şi totul trece ca şi cum Ahile nu l-ar fi omorât pe Hector.

Capitolul CXXVI

Adâncit în gânduri

La scurt timp după ce am plecat de la dmitr, am rupt discursul în bucăţele şi l-am aruncat pe portieră afară, fără să ţin cont de împotrivirile insistente ale lui José Dias.

— N-are nicio valoare, îi spusei eu şi, cum m-ar putea tenta să-l dau spre publicare, mai bine îl distrug o dată pentru totdeauna. Nu e bun de nimic, n-are nicio valoare.

José Dias susţinu îndelung contrariul, apoi lăudă înmormântarea şi, în încheiere, făcu apologia defunctului, un suflet mare, un spirit activ, o inimă cinstită, loială, prieten bun, demn de soţia iubitoare pe care i-o dăduse Dumnezeu…

Când a ajuns la punctul ăsta al discursului, l-am lăsat să vorbească singur şi m-am adâncit în gândurile mele. Am dat de atâta întuneric şi confuzie, încât n-am atins fundul. Când am ajuns în Catete, am oprit trăsura şi i-am spus lui José Dias să se ducă să le ia pe doamne din Flamengo şi să le ducă la mine acasă; eu aveam să vin pe jos.

— Dar…

— Am de făcut o vizită.

De fapt, voiam să-mi duc gândurile până la capăt şi să aleg o hotărâre adecvată momentului. Trăsura mergea mai repede decât picioarele; acestea din urmă aveau ritmul lor de mers, puteam să încetinesc pasul, să mă opresc, să mă întorc şi să las mintea să gândească în voie.

Mi-am urmat drumul, adâncit în gânduri. Comparasem gestul Sanchei din seara de dinainte cu disperarea din ziua aceea; erau ireconciliabile. Văduva era cu adevărat iubitoare. Astfel s-a destrămat de tot iluzia vanităţii mele. Dar oare nu se aplică şi în cazul lui Capitu? Am încercat să-i recompun privirea, poziţia în care stătea, aglomeraţia de persoane care probabil ar fi obligat-o să disimuleze, dacă era ceva de disimulat. Ceea ce se compunea acum în ordine logică şi deductivă fusese înainte o hărmălaie de idei şi sentimente, în hurducăielile trăsurii şi întreruperile lui José Dias. Dar acum raţionam şi reconstituiam clar şi bine. Am tras concluzia că de vină era vechea mea patimă care încă mă mai indigna şi mă făcea să-mi pierd capul, ca de obicei.

Când am ajuns la rezultatul final, am sosit şi la uşa casei, dar m-am întors şi am urcat din nou pe Rua de Catete. Mă chinuiau îndoielile sau dorinţa de a o necăji pe Capitu cu întârzierea mea îndelungată? Să spunem că amândouă; am dat un ocol mare, până am simţit că m-am liniştit, şi m-am îndreptat spre casă. Dintr-o brutărie, ceasul bătea ora opt.

Capitolul CXXVII

Bărbierul

Aproape de casă aveam un bărbier care mă ştia din vedere, îi plăcea să cânte la vioară şi n-o făcea chiar rău. Pe când treceam, interpreta nu ştiu ce melodie. M-am oprit pe trotuar să-l ascult (orice pretext e bun pentru o inimă zbuciumată), el m-a văzut şi a continuat să cânte. Nu s-a oprit ca să se ocupe de primul client, nici de următorul, care trecuseră pe acolo să-şi lase obrazul la priceperea briciului, deşi era o oră târzie şi duminică pe deasupra. A pierdut clienţii fără să piardă nicio notă; cânta pentru mine. Gândul ăsta m-a făcut să mă apropii intenţionat de uşa lui, uitându-mă la el. Dând la o parte perdeaua de

pânză care despărţea frizeria de restul casei, a apărut o tânără brunetă, într-o rochie deschisă la culoare, cu o floare în păr. Era soţia lui; cred că mă văzuse de dinăuntru şi venise să-mi mulţumească prin prezenţa ei pentru favoarea pe care i-o făceam soţului. Dacă nu mă înşel, mi-a spus-o din priviri. Cât despre soţ, cânta acum cu şi mai multă căldură; fără să se uite la nevastă, la clienţi, îşi lipea obrazul de instrument, îşi punea sufletul pe arcuş şi cânta, cânta…

Divină artă! Se adunase mai multă lume, am plecat de lângă uşa frizeriei şi am venit spre casă; am luat-o pe coridor şi am urcat scările fără zgomot. N-am uitat niciodată întâmplarea cu bărbierul, ori pentru că s-a legat de un moment trist din viaţa mea, ori pentru maxima aceasta, pe care culegătorii o pot scoate de aici şi introduce în manualele de şcoală. Maxima este că oamenii nu uită uşor faptele frumoase pe care le fac, de fapt nu le uită niciodată. Sărman bărbier! A pierdut două bărbi în seara aceea, pâinea lui de a doua zi, doar ca să fie ascultat de un trecător. Imaginaţi-vă că acesta din urmă, în loc să plece, cum am făcut eu, ar fi rămas la uşă să-l asculte şi să-i facă ochi dulci nevestei; atunci, trup şi suflet cu arcuşul şi vioara lui, ar fi cântat din toate puterile. Divină artă!

Capitolul CXXVIII

Câteva întâmplări

După cum spuneam, am urcat scările fără zgomot, am împins poarta, abia întredeschisă, şi am dat peste verişoara Justina şi José Dias jucând cărţi în săliţa alăturată. Capitu s-a ridicat de pe canapea şi a venit la mine. Chipul ei era acum senin şi pur. Ceilalţi şi-au curmat jocul şi am stat cu toţii de vorbă despre dezastru şi despre văduvă. Capitu mustra imprudenţa lui Escobar şi nu şi-a ascuns tristeţea pe care i-o provoca durerea prietenei ei. Am întrebat-o de ce nu rămăsese cu Sancha în noaptea

aceea.

— E multă lume acolo; chiar şi aşa, m-am oferit, dar n-a vrut. I-am zis şi că e mai bine să vină încoace să stea câteva zile cu noi.

— Nici asta n-a vrut?

— Nu.

— Până una-alta, cred că-i e greu să vadă oceanul în fiecare dimineaţă, se gândi José Dias, şi nu ştiu cum va putea...

— Dar o să treacă; ce nu trece pe lumea asta? îl întrerupse verişoara Justina.

Cum începusem să stăm de vorbă pornind de la ideea asta, Capitu se duse să vadă dacă cel mic dormea. Trecând pe lângă oglindă, stătu atâta să-şi aranjeze părul, încât ar fi părut vanitate, dacă n-aş fi ştiut că nu urmăreşte să impresioneze. Când se întoarse, avea ochii roşii; ne spuse că, privindu-l pe fiul ei dormind, se gândise la fetiţa Sanchei şi la durerea văduvei. Şi, fără să-i pese de musafiri, sau să se uite dacă e vreun servitor prin preajmă, mă îmbrăţişă şi-mi spuse că, dacă voiam să mă gândesc la ea, trebuia să mă gândesc mai întâi la viaţa mea. Lui José Dias fraza i se păru *belisimă* şi o întrebă pe Capitu de ce nu scria versuri. Încercai să schimb subiectul şi aşa se termină seara.

În ziua următoare, mi-a părut rău că rupsesem discursul, nu pentru că aş fi vrut să-l dau spre publicare, dar era o amintire despre defunct. M-am gândit să-l compun din nou, dar mi-am amintit doar fraze desperecheate care, odată ce le puneam una lângă alta, nu mai aveau niciun înţeles. M-am gândit inclusiv să compun altul, dar era prea greu acum, şi aş fi putut fi prins cu mâţa-n sac de cei care mă auziseră la cimitir. Nici nu mai puteam să culeg bucăţelele de pe stradă, fuseseră deja măturate.

Am făcut inventarul amintirilor lăsate de Escobar: cărţi, o călimară de bronz, un baston de fildeş, o pasăre, albumul lui Capitu, două peisaje din Paraná şi altele. Şi el avea, la rândul lui, unele oferite de mine. Atât de mult facem schimb de amintiri şi cadouri de-a lungul vieţii… Au sosit ziarele zilei: anunţau nenorocirea şi moartea lui Escobar, studiile şi afacerile lui, calităţile personale, afinităţile comerciale şi vorbeau, de asemenea, despre bunurile lăsate, despre soţie şi copil. Toate astea s-au întâmplat luni. Marţi a fost deschis testamentul, care mă numea al doilea executor; primul loc îi revenea soţiei. Nu mi-a lăsat nimic, dar cuvintele pe care mi le-a scris într-o scrisoare separată erau sublime prin prietenie şi respect. Capitu a plâns mult de data asta, dar şi-a revenit repede.

Testamentul, inventarul, toate au trecut aproape la fel de repede precum le povestesc aici, iar după puţină vreme, Sancha s-a retras la casa unor rude, în Paraná.

Capitolul CXXIX

Doñei *Sancha*

Doña Sancha, te rog să nu citeşti cartea asta; sau, dacă ai citit până acum, lasă restul. Trebuie doar s-o închizi; mai bine ai arde-o, ca să nu te ispitească s-o mai deschizi o dată. Dacă, în pofida avertizării, vrei să mergi până la capăt, vina îţi aparţine; nu răspund pentru răul care va veni de aici. Ce ţi-am făcut povestind gestul din acea sâmbătă a trecut deja, din moment ce întâmplările, şi eu odată cu ele, au dezminţit iluzia mea; dar nu mai pot lua înapoi ce va ajunge la tine acum. Nu, draga mea prietenă, nu mai citi mai departe. Vezi-ţi de bătrâneţe, fără fiică, fără soţ, căci şi eu fac acelaşi lucru, şi n-am găsit ceva mai bun de făcut după tinereţe. Într-o zi, vom pleca de aici la porţile cerului, unde ne vom întâlni întineriţi, ca plantele nou-născute, *come pliante novelle*.

Rinovelate di novelle fronde[21].

Restul e Dante.

Capitolul CXXX

Într-o zi…

Aşadar, într-o zi, Capitu a vrut să afle de ce eram aşa de tăcut şi de supărat. Mi-a propus călătorii în Europa, Minas Gerais, Petrópolis, tot felul de baluri, nenumărate leacuri care se prescriu melancolicilor. Eu nu ştiam ce să-i răspund; am refuzat toate distracţiile. Pentru că insista, i-am spus că-mi merg prost afacerile. Capitu mi-a zâmbit ca să mă însufleţească. Şi ce dacă mergeau prost? Aveau să meargă iar bine şi până atunci puteam vinde toate bijuteriile, obiectele de valoare, noi ne-am fi putut muta într-o fundătură. Am fi trăit acolo liniştiţi şi uitaţi de lume; apoi am fi revenit la suprafaţă. Mi-a spus toate astea cu atâta duioşie, încât ar fi putut mişca şi pietrele. Nici chiar aşa. I-am răspuns sec că nu e nevoie să vindem nimic. Am rămas tăcut şi supărat. Mi-a propus un joc de cărţi, de dame, o plimbare pe jos, o vizită la Matacavalos; dar cum eu nu eram de acord cu nimic, s-a dus în salon, a deschis pianul şi s-a apucat să cânte; eu am profitat de absenţa ei, mi-am luat pălăria şi am ieşit.

…Iertare, capitolul acesta ar fi trebuit precedat de un altul, în care să povestesc o întâmplare ce avusese loc cu câteva săptămâni înainte, la două luni de la plecarea Sanchei. Îl voi scrie; aş fi putut să-l introduc înaintea acestuia până să trimit cartea la tipar, dar e scump să schimbi numărul de pe pagini; rămâne aşa, apoi povestea va merge neîntreruptă până la final. De altfel, capitolul e scurt.

Capitolul CXXXI

Precedent celui precedent

Pe atunci, viaţa mea era din nou dulce şi liniştită,

---

21 Citat din Divina Comedie, Dante Alighieri; „Purgatoriul11, cântul al

slujba de avocat îmi aducea destui bani, Capitu era mai frumoasă, Ezequiel creştea. Începea anul 1872.

— Ai văzut că Ezequiel are o expresie ciudată în privire? mă întrebă Capitu. N-am mai văzut-o decât la două persoane, la un prieten al tatii şi la răposatul Escobar. Uită-te încoace, Ezequiel; uită-te la noi, întoarce-te spre tata, nu trebuie să dai ochii peste cap, aşa, aşa…

Se întâmpla după cină, eram încă la masă, Capitu se juca cu băiatul, sau el cu ea, sau unul cu celălalt, pentru că, adevărul fie spus, se iubeau foarte mult, dar la fel de adevărat e că pe mine mă iubea încă şi mai mult. M-am apropiat de Ezequiel, mi s-a părut că are dreptate Capitu; erau ochii lui Escobar, dar nu mi s-au părut ciudaţi din cauza asta. Până la urmă, câte expresii pot exista pe lume, unele asemănări sunt naturale. Ezequiel n-a înţeles nimic, s-a uitat mirat la ea şi la mine şi, într-un final, mi-a sărit în braţe:

— Mergem la plimbare, tati?

— Imediat, fiule.

Capitu, străină de amândoi, îşi pironise acum privirea dincolo de cealaltă muchie a mesei, iar când i-am spus micuţului că îşi moşteneşte mama la frumuseţea ochilor, Capitu a zâmbit clătinând din cap, cu un aer pe care nu l-am mai văzut la nicio altă femeie, probabil pentru că pe niciuna n-am iubit-o într-atât de mult. Oamenii valorează cât afecţiunea celorlalţi, şi de aici înţelepciunea populară a născocit zicala cum că celui care iubeşte un urât, acesta din urmă frumos i se pare. Capitu avea câteva gesturi nemaiîntâlnite. Acela mi-a pătruns în inimă. Aşa că nu-i de mirare că am fugit la soţia şi prietena mea şi i-am acoperit chipul cu sărutări; dar întâmplarea asta nu era neapărat necesară înţelegerii capitolului de dinainte şi a celor viitoare; să rămânem la ochii lui Ezequiel.

Capitolul CXXXII

Schiţa şi coloratul

Nu doar ochii, dar şi celelalte trăsături, faţa, corpul, omul pe de-a-ntregul se conturau cu timpul. Erau ca o schiţă rudimentară pe care artistul o completează şi o colorează puţin câte puţin, iar figura începe să vadă, să zâmbească, să pulseze, aproape să vorbească, până când familia atârnă tabloul pe perete, în amintirea celui care a fost şi nu mai poate fi. În cazul de faţă, ar fi putut să fie, şi chiar era. Obiceiul a prevalat considerabil împotriva schimbării; dar schimbarea a survenit nu ca la teatru, ci treptat, aşa cum apar zorii, făcând ceva lumină, cât să poţi citi o scrisoare, apoi să o poţi citi pe stradă, acasă, la birou, dar fără să deschizi geamurile; lumina strecurată printre jaluzele e suficientă să poţi distinge literele. Am citit misiva, la început pe fugă şi nu în întregime, apoi mai pe îndelete. Fugeam de ea, de fapt, am băgat hârtia în buzunar, m-am dus repede acasă, m-am încuiat, n-am deschis geamurile, am închis ochii. Când i-am deschis din nou şi am citit iar crisoarea, literele erau clare, iar cele anunţate, mai mult decât clare.

Escobar se întorsese astfel din mormânt, de la seminar şi din Flamengo, ca să stea cu mine la masă, să mă întâmpine pe scară, să mă sărute dimineaţa în birou ori să-mi ceară seara binecuvântarea obişnuită. Toate astea îmi făceau silă; dar eu le toleram şi le practicam ca să nu fiu nevoit să mă confrunt cu mine însumi şi cu lumea. Însă ceea ce puteam ascunde faţă de lume nu puteam ascunde şi faţă de mine, care îmi eram mai aproape decât oricine altcineva. Când nici mama, nici fiul nu erau cu mine, disperarea mea era alarmantă, iar eu juram să-i omor pe amândoi, când brusc, când lent, ca să împart timpul morţii în toate minutele vieţii înşelate şi agonizate. Totuşi, când veneam acasă şi vedeam în capul scării sufleţelul care mă iubea şi mă aştepta, mă simţeam dezarmat, iar pedeapsa

era amânată de la o zi la alta.

Ce se petrecea între mine şi Capitu în acele zile sumbre nu va fi consemnat aici, fiind atât de neînsemnat şi de repetitiv, şi atât de tardiv, încât n-ar putea fi rostit fără greşeală sau sâcâială. Dar voi spune esenţialul. Iar esenţialul este că certurile noastre erau acum continue şi teribile. Înainte să fi descoperit tărâmul acela blestemat al adevărului, mai aveam unele clipe liniştite, de scurtă durată; în scurt timp, cerul redevenea albastru, soarele luminos şi marea adâncă; marea pe care ridicam din nou pânzele ca să ajungem la insulele şi coastele cele mai frumoase din univers, apoi altă pală de vânt dărâma totul, iar noi, luptându-ne cu valurile, aşteptam să se întoarcă vremea bună, care nu era nici îndepărtată, nici nestatornică, ci mai degrabă deplină, neîntârziată şi stabilă.

Să-mi fie cu iertare metaforele acestea; au miros de ocean şi de mareea care i-a adus moartea prietenului şi concubinului Escobar. Au şi mireasma ochilor de resac ai lui Capitu. Astfel încât, fiind eu însumi un om al pământului, povestesc acea parte din viaţa mea aşa cum un marinar povesteşte un naufragiu.

Aşa că, în ceea ce ne privea, mai lipsea doar să pronunţăm ultimul cuvânt; dar noi îl citeam deja unul în ochii celuilalt, vibrant şi decisiv, iar de fiecare dată când băiatul apărea lângă noi, nu făcea decât să ne despartă. Capitu mi-a propus să-l trimitem la o şcoală de la care să vină doar sâmbetele; micuţului i-a fost foarte greu să accepte situaţia.

— Vreau să merg cu tati! Tati, tu să vii cu mine! ţipa el.

Chiar eu l-am dus într-o dimineaţă, într-o zi de luni. Era în fosta piaţă din Lapa, aproape de casa noastră.

L-am dus pe jos, de mână, aşa cum îi dusesem

celuilalt sicriul. Micuţul plângea şi punea întrebări nenumărate, dacă avea să se mai întoarcă acasă, şi când, şi dacă aveam să mă duc să-l văd...

— O să vin.

— Ba n-o să vii!

— Ba da.

— Jură-mi, tati!

— Sigur că da.

— N-ai zis că juri.

— Ba jur.

L-am dus şi l-am lăsat acolo. Absenţa lui temporară n-a curmat răul, iar toată fina îndemânare a lui Capitu de a-l atenua n-a avut niciun efect; eu mă simţeam din ce în ce mai rău. Patima mea s-a înrăutăţit odată cu noile împrejurări. Ezequiel trăia acum mai departe de privirile mele; dar ori pentru că mă dezobişnuisem eu, ori pentru că timpul trecea şi întregea asemănarea, întoarcerea lui la sfârşit de săptămână însemna întoarcerea unui Escobar mai viu şi mai gălăgios. În scurtă vreme, până şi vocea mi s-a părut identică. Sâmbăta, îmi făceam de lucru în afara casei şi intram doar când dormea; dar nu scăpam duminica, în birou, când stăteam printre ziare şi dosare. Ezequiel intra zgomotos, însufleţit, plin de zâmbete şi dragoste, pentru că micul împieliţat mă iubea din ce în ce mai mult. Eu, să fiu sincer, ajunsesem să simt o aversiune pe care acum abia o mai puteam ascunde, atât faţă de el, cât şi faţă de alţii. Cum nu puteam controla întru totul această dispoziţie morală, aveam grijă să nu mă întâlnesc cu el, sau ca aceste întâlniri să fie cât mai rare; ori mai aveam o treabă care mă obliga să mă închid în birou, ori mai ieşeam duminica să-mi plimb prin oraş şi pe la periferii răul ascuns.

Capitolul CXXXIII

O idee

Într-o zi – era vineri – n-am mai rezistat. O idee care se tot înnegrea în mine şi-a deschis aripile şi s-a apucat să se zbată în toate părţile, cum fac ideile care vor să iasă. Faptul că era vineri cred că a fost o întâmplare, sau poate a fost dinadins; am fost educat să mă tem de ziua aceea; acasă auzeam balade cântate, ştiute de pe la ţară sau din vechea metropolă, în care vinerea era o zi de rău augur. Oricum, în cap nu există calendare, aşa că probabil ideea dădea din aripi din simpla nevoie de a ieşi la aer şi la viaţă. Viaţa e aşa de frumoasă, încât însăşi ideea de moarte e nevoită să vină mai întâi la ea, înainte de a se vedea împlinită. Începi să te lămureşti, bănuiesc; citeşte acum următorul capitol.

Capitolul CXXXIV

Ziua de sâmbătă

Ideea a ieşit în sfârşit afară din minte. Era noapte şi nu puteam să dorm, oricât încercam s-o alung. Nicio altă noapte nu mi s-a părut atât de scurtă. A început să se lumineze pe la unu sau două, cred. Am ieşit afară, sperând să las ideea în casă; m-a urmărit. Afară, avea aceeaşi culoare închisă, aceleaşi aripi fremătătoare şi deşi zbura cu ele, era ca şi cum ar fi fost fixă; o purtam pe retină, dar nu mă împiedica să văd, ci vedeam prin filtrul ei, în culori mai stinse decât de obicei, şi totuşi fără nicio greutate.

Nu-mi amintesc prea bine restul zilei. Ştiu că am scris câteva scrisori, am cumpărat o substanţă, nu spun care, ca să nu vă trezesc dorinţa de a o testa. Farmacia a dat faliment, ce-i drept; proprietarul s-a făcut bancher şi banca merge foarte bine. Când m-am văzut cu moartea în buzunar am fost atât de bucuros, de parcă trăsesem lozul cel mare, sau de fapt cel mai mare, pentru că premiul de la loterie se cheltuieşte, dar moartea nu se iroseşte. M-am dus la mama acasă, cu scopul de a-mi lua rămas-bun, ca şi când ar fi fost doar o vizită. Ori pentru că era chiar

adevărat, ori din închipuire, în acea zi toate mi s-au părut mai bune pe acolo, mama mai puţin tristă, unchiul Cosme mai puţin preocupat de inimă, verişoara Justina – de răutăţi. Am petrecut o oră de pace. Până la urmă, am renunţat la proiectul meu. De ce aveam nevoie ca să trăiesc? Să nu mai plec niciodată din casa aia ori să iau cu mine pretutindeni ora aceea…

Capitolul CXXXV

Othello

Am luat cina în oraş. Seara am fost la teatru. Se juca chiar *Othello*, pe care eu nu-l văzusem, nici nu-l citisem vreodată; ştiam doar subiectul şi coincidenţa m-a impresionat. Am văzut furiile nemărginite ale maurului, din cauza unei batiste – o simplă batistă! –, iar aici dau un subiect de gândire psihologilor de pe acest continent şi de pe altele, căci n-am putut să nu observ că a fost de ajuns o simplă batistă ca să aprindă gelozia lui Othello şi să compună cea mai sublimă tragedie din lume. Batistele nu mai sunt utile, în ziua de azi ai nevoie de propriile cearşafuri; câteodată nici măcar cearşafuri nu sunt, dar şi cămăşile ajută. Astea erau ideile care îmi treceau prin cap, vagi şi tulburi, în vreme ce maurul se zvârcolea febril, iar Iago îşi insinua calomniile. În pauze nu m-am ridicat de pe scaun; nu voiam să risc să mă întâlnesc cu vreun cunoscut. Doamnele rămâneau aproape toate în loje, în timp ce domnii se duceau să fumeze. Atunci mă întrebam dacă vreuna dintre cele de acolo nu iubise cândva pe cineva care acum zăcea în cimitir, apoi veneau alte aiureli, până când cortina se ridică şi piesa continua. Ultimul act mi-a arătat că de fapt nu eu, ci Capitu trebuia să moară. Am ascultat implorările Desdemonei, vorbele ei pure şi drăgăstoase, şi furia maurului, şi moartea pe care el i-a adus-o, printre aplauzele frenetice ale publicului.

„Şi ea era nevinovată”, spuneam eu coborând strada;

„ce ar fi făcut publicul, dacă ea ar fi fost cu adevărat vinovată, la fel de vinovată precum Capitu? Şi cum ar fi omorât-o maurul? N-ar fi fost de ajuns o pernă; ar fi fost nevoie de sânge şi de foc, un foc intens şi vast, care s-o mistuie de tot, s-o reducă la cenuşă, iar cenuşa ar fi fost luată de vânt, ca o eternă extincţie…”

Am rătăcit pe străzi toată noaptea. Am mâncat ceva, nu mare lucru, ce-i drept, dar îndeajuns cât să rezist până dimineaţa. Am văzut ultimele ore ale nopţii şi pe primele ale dimineţii, I-am văzut pe cei din urmă trecători şi pe primii măturători, primele trăsuri, primele zgomote, primele raze, o zi care venea în urma alteia şi mă vedea cum mă duc, ca să nu mă mai întorc niciodată. Mergeam pe străzi de parcă mi-ar fi fugit pământul de sub picioare. Nu aveam să mai văd oceanul de la Glória, nici muntele de la Órgãos, nici cetatea de la Santa-Cruz, nici celelalte. Nu trecea aşa de multă lume pe stradă ca în zilele de peste săptămână, dar deja erau destui oameni care se îndreptau spre vreo treabă pe care aveau s-o repete mai apoi; dar eu n-aveam să mai repet nimic.

Am ajuns acasă, am deschis uşa încetişor, am urcat tiptil şi am intrat în birou, era aproape ora şase. Am scos otrava din buzunar, am rămas în cămaşă şi am mai scris o scrisoare, ultima, pentru Capitu. Niciuna dintre celelalte nu i se adresa; am simţit nevoia să-i spun ceva care să-i lase remuşcări pentru moartea mea. Am scris două texte. Pe primul l-am ars, pentru că era prea lung şi încurcat. Al doilea spunea doar necesarul, scurt şi la obiect. Nu-i aminteam de trecutul nostru, nici de certurile avute, nici de vreo bucurie; îi vorbeam doar de Escobar şi de nevoia de a muri.

Capitolul CXXXVI

Ceaşca de cafea

Planul meu era să aştept cafeaua, să dizolv drogul în

ea şi să-l înghit. Până atunci, cum nu uitasem de tot istoria romanilor, mi-am amintit de Cato, care înainte de a se omorî, a citit şi recitit o carte de Platon. N-aveam Platon în birou; dar un volum trunchiat de Plutarh, în care era povestită viaţa celebrului roman, a fost de ajuns să-mi ocupe timpul, şi, ca să-l imit până la capăt, m-am întins pe canapea. Nu era o imitare gratuită; aveam nevoie să-mi însuşesc curajul lui, aşa cum şi el avusese nevoie de sentimentele filosofului pentru a muri fără şovăire. Unul dintre păcatele ignoranţei e să n-ai leacul ăsta la îndemână în ultimul ceas. Mulţi se omoară fără el şi mor la fel de nobil; dar sunt sigur că şi mai multă lume şi-ar pune capăt zilelor, dacă ar putea găsi acea cocaină morală a cărţilor bune. Însă până una-alta, vrând să scap de orice bănuială de a fi imitat pe cineva, îmi amintesc că, pentru a nu fi găsită cartea lui Plutarh lângă mine şi a nu ajunge la ziar culoarea pantalonilor pe care îi purtam, m-am hotărât s-o pun la loc înainte să beau otrava.

Servitorul a adus cafeaua. M-am ridicat, am pus bine cartea şi m-am dus la masa pe care se afla ceaşca. Se auzea deja forfotă prin casă; venise timpul să termin odată. Mâna îmi tremura pe când deschideam hârtia în care era împachetată otrava. Chiar şi aşa, am avut curaj să vărs substanţa în ceaşcă, apoi am amestecat în cafea, cu ochii pierduţi, amintindu-mi de nevinovata Desdemonă; spectacolul de cu seară se amesteca cu realitatea dimineţii.

Dar fotografia lui Escobar mi-a dat forţa care-mi lipsea; cum stătea el acolo, cu mâna pe spătarul scaunului, privind în depărtare…

„Să sfârşim odată”, mi-am zis.

Când să beau, m-am gândit că poate ar fi mai bine să aştept să plece Capitu şi băiatul la slujbă; aveam să beau după aia; era mai bine aşa. Odată hotărârea luată, am

început să mă plimb prin birou. Am auzit vocea lui Ezequiel pe hol, l-am văzut intrând şi dând fuga la mine, ţipând:

— Tati! Tati!

Cititorule, a fost o scenă aici pe care n-o s-o descriu, pentru că am uitat-o cu desăvârşire, dar cred că a fost frumoasă şi tragică. Apariţia micuţului m-a făcut practic să păşesc înapoi, până am dat cu spatele de bibliotecă. Ezequiel mi-a cuprins genunchii cu braţele şi s-a înălţat pe vârfuri, ca şi cum ar fi vrut să se suie să-mi dea sărutul obişnuit; şi spunea întruna, trăgând de mine:

— Tati! Tati!

Capitolul CXXXVII

Al doilea impuls

Dacă nu m-aş fi uitat la Ezequiel, probabil că n-aş fi fost aici, scriind cartea, pentru că primul meu impuls a fost să iau repede cafeaua şi s-o beau. Am apucat să iau ceaşca, dar micuţul îmi săruta mâna, ca de obicei, iar la vederea acelui gest, am avut un alt impuls, pe care mi-e greu să-l aştern aici; dar fie, să spunem totul. O să mă numiţi asasin; nu voi dezminţi şi nu vă voi contrazice; cel de-al doilea impuls pe care l-am avut a fost criminal. M-am aplecat să-l întreb pe Ezequiel dacă băuse deja cafea.

— Da, tati; mă duc la slujbă cu mama.

— Mai bea o ceaşcă, sau măcar jumătate.

— Şi tu, tati?

— Eu o să mai cer una; hai, bea!

Ezequiel deschise gura. Îi apropiai ceaşca de buze cu mâini atât de tremurătoare, încât aproape că o vărsai pe jos, dar hotărât să i-o torn pe gât, dacă nu i-ar fi plăcut gustul sau temperatura, pentru că era deja rece… Dar nu ştiu ce simţii, că mă trăsei înapoi. Pusei ceaşca pe masă şi mă trezii sărutând ca un nebun creştetul micuţului.

— Tati! Tati! ţipă Ezequiel.

— Nu, nu, eu nu sunt tatăl tău.

Capitolul CXXXVIII

Capitu care intră

Ridicând capul, dădui cu ochii de Capitu, stând în faţa mea. Iată altă scenă care părea teatrală, la fel de normală ca şi prima, din moment ce mama şi fiul mergeau împreună la slujbă, iar Capitu nu pleca de obicei fără să-mi spună. Acum era un schimb de replici sec şi scurt; în cea mai mare parte din cazuri, eu nici nu mă mai uitam la ea. Ea mă privea de fiecare dată, sperând.

De data asta, când o văzui, nu ştiu dacă din cauza ochilor mei, dar Capitu mi se păru livid㠂. Urmă o tăcere din cele care, fără exagerare, pot fi numite de un secol, atât de mult pare să se dilate timpul în momentele de crize grave. Capitu îţi recăpătă stăpânirea de sine; îi spuse băiatului să iasă şi-mi ceru să-i explic…

— N-am nimic de explicat, zisei.

— Cum să nu, nu înţeleg de ce plângeţi şi tu, şi Ezequiel. Ce s-a întâmplat între voi?

— N-ai auzit ce i-am spus?

Capitu răspunse că auzise pânsete şi voci. Eu cred că auzise totul clar, dar dacă ar fi recunoscut, ar fi pierdut speranţa tăcerii şi a împăcării; aşa că negă c-ar fi auzit şi confirmă doar cele văzute. Fără să-i povestesc episodul cu cafeaua, îi repetai cuvintele de la sfârşitul capitolului.

— Ce? întrebă ea, ca şi cum n-ar fi auzit bine.

— Nu e fiul meu.

Mare fu uluirea lui Capitu şi nu mai mică indignarea care îi urmă, ambele atât de naturale, încât ar fi pus pe gânduri orice martor care ne-ar fi văzut acolo. Am mai auzit că aceştia există pentru orice caz, e doar o chestiune de preţ; eu nu cred, cu atât mai mult cu cât cel ce îmi povestea asta tocmai pierduse un caz. Dar, cu sau fără martori închiriaţi, al meu era unul adevărat; natura însăşi

era o dovadă, iar eu nu voiam să mă îndoiesc de ea. Astfel încât, fără să dau atenţie vorbelor lui Capitu, gesturilor ei, durerii care o zdrobea, niciunui lucru, repetai cu atâta convingere vorbele spuse deja de două ori, încât femeia păli la auzul lor. După câteva clipe îmi spuse:

— O asemenea ofensă se poate explica doar printr-o convingere sinceră; totuşi, tu, care erai atât de gelos pe cele mai mici gesturi, n-ai dat niciodată niciun semn că te-ai îndoi de mine. De unde ţi-a venit ideea asta? Zi! insistă, văzând că nu-i răspundeam. Zi tot; după cele ce am auzit, pot să mai aud şi restul, nu poate fi mai rău. De ce crezi aşa ceva? Hai, Bentinho, vorbeşte! Vorbeşte! Alungă-mă, dar mai întâi spune tot.

— Unele lucruri nu se spun.

— Nu se spun pe jumătate; dar dacă tot ai zis jumătate, zi până la capăt.

Se aşezase pe un scaun de lângă masă. Era puţin nesigură, dar atitudinea ei nu era cea a unui acuzat. Îi mai cerui o dată să nu insiste.

— Nu, Bentinho, ori îmi povesteşti totul, ca să mă pot apăra, dacă tu crezi că pot să mă apăr, ori îţi cer chiar acum să ne despărţim: nu mai pot!

— Despărţirea e de la sine înţeleasă, veni replica mea, întorcându-i propunerea. Ar fi mai bine s-o facem cu jumătăţi de cuvinte sau în linişte; fiecare să se retragă cu rana lui. Dar, dacă tot insişti, o să-ţi spun doar atât şi nimic mai mult.

Nu-i spusei totul; dar făcui aluzie la aventura cu Escobar, fără să-i menţionez numele. Capitu nu se putu abţine să râdă, un râs pe care regret că nu-l pot transcrie aici; apoi spuse, pe un ton deopotrivă ironic şi melancolic:

— Până şi defuncţii! Nici morţii nu scapă de gelozia ta!

Îşi aranjă mantaua şi se ridică. Suspină, sau cred că

suspină, în timp ce eu, care nu mai voiam de la ea decât o justificare completă, îi spusei nu ştiu ce cuvinte în acest scop. Capitu se uită la mine cu dispreţ şi murmură: – Ştiu care e motivul; e asemănarea întâmplătoare… Cu voia lui Dumnezeu, totul se va explica… Râzi? E normal; cu tot seminarul tău, nu crezi în Dumnezeu; eu cred… Dar să nu mai vorbim despre asta; nu se mai cade să spunem ceva.

Capitolul CXXXIX

Fotografia

Vă jur că aproape am crezut că e victima unei mari iluzii, o fantasmagorie de om cu halucinaţii; dar apariţia bruscă a lui Ezequiel, strigând „Mama! Mama! Începe slujba!”, m-a adus înapoi la realitate. Capitu şi eu, fără să vrem, ne-am uitat la fotografia lui Escobar, apoi unul la celălalt. De data asta, nesiguranţa ei a fost mai presus de orice mărturisire. Unul era leit celălalt; dacă am fi avut vreo fotografie cu Escobar copil, ar fi fost aidoma micului nostru Ezequiel. Totuşi, n-a spus nimic; a repetat doar ultimele cuvinte, l-a tras pe băiat după ea şi a plecat la slujbă.

Capitolul CXL

Întoarcerea de la biserică

După ce am rămas singur, era normal să iau cafeaua şi s-o beau. Dar nu; pierdusem dorinţa de moarte. Moartea era o soluţie; eu tocmai găsisem alta, cu atât mai bună, cu cât nu era un definitivă şi lăsa o uşă deschisă unei remedieri, dacă era cazul. N-am zis *unei iertări*, ci *remedieri*, adică dreptăţii. Oricare ar fi fost motivul, respingeam ideea morţii şi aşteptam să se întoarcă acasă Capitu. A durat mai mut decât de obicei; mi se făcuse teamă să nu se fi dus acasă la mama, dar nu s-a dus acolo.

— I-am încredinţat Domnului toată amărăciunea mea, îmi spuse Capitu la întoarcerea de la biserică; am auzit în sinea mea că despărţirea noastră e inevitabilă, aşa că sunt

la dispoziţia ta.

Îmi spuse asta cu o privire voalată, ca şi când ar fi aşteptat vreo reacţie de refuz sau împotrivire. Se bizuia pe slăbiciunea mea sau pe nesiguranţa pe care aş fi putut-o avea faţă de paternitate, dar toate eşuară. Se pare că în mine se afla un bărbat nou, unul care tocmai apărea, din moment ce îl dădeau la iveală impresii noi şi atât de puternice. Atunci înseamnă că fusese acolo dintotdeauna, dar ascuns. Îi răspunsei că urma să mă gândesc şi că aveam să facem cum cred eu mai bine. Dar vă zic că toate erau deja gândite şi făcute.

Între timp, îmi amintisem cuvintele de altă dată ale răposatului Gurgel, care îmi arătase la el acasă portretul nevestei, foarte asemănătoare lui Capitu. Probabil îţi aduci aminte de el; dacă nu, reciteşte capitolul; nu-i mai scriu numărul, pentru că nu-mi mai aduc aminte care e, dar nu se află departe. Pe scurt, Gurgel spunea că mai apar astfel de asemănări inexplicabile... În restul zilei şi în celelalte zile, când Ezequiel venea la mine în birou, trăsăturile micuţului îmi păreau o trimitere clară la ale celuilalt, iar eu le vedeam din ce în ce mai bine. În acelaşi timp, îmi aminteam episoade vagi şi îndepărtate, întâlniri şi incidente, lucruri în care orbirea mea n-a pus nicio răutate, şi care scăpaseră vechii mele gelozii. Odată, când i-am găsit singuri şi tăcuţi, un secret care m-a făcut să râd, o vorbă de-a ei în somn, toate reminiscenţele năvăleau peste mine năucindu-mă... De ce nu i-oi fi sugrumat atunci, în ziua în care am văzut pe stradă două rândunele care se iubeau pe firul de telegraf? Înăuntru, rândunele mele se iubeau şi ele, ochi în ochi, dar atât de precauţi, încât s-au dezlipit imediat unul de celălalt şi mi-au vorbit, veseli şi prietenoşi. Le-am povestit scena de amor a păsărilor de afară şi s-au amuzat; Escobar a declarat că, din punctul lui de vedere, ar fi fost mai bine să stea gătite în farfurie,

decât contopite pe fir. „N-am mâncat niciodată, dar cred că sunt bune, dacă şi chinezii le mănâncă”. Şi ne-am apucat să discutăm de chinezi şi despre clasicii care vorbiseră despre neamul lor, în timp ce Capitu, spunând că n-o interesează conversaţia noastră, s-a dus la altă treabă. Acum îmi aminteam tot ce atunci mi se păruse fără însemnătate.

Capitolul CLXI

Soluţia

Iată ce-am făcut. Ne-am strâns catrafusele şi am plecat în Europa, nu ca să ne plimbăm, nici ca să vizităm vreun loc nou sau vechi; ne-am oprit în Elveţia. O profesoară din Río Grande, care a venit cu noi, i-a ţinut companie lui Capitu, învăţându-l pe Ezequiel limba maternă, căci avea să studieze restul la şcolile de acolo. După ce am pus totul la punct, m-am întors în Brazilia.

După câteva luni, Capitu a început să-mi scrie scrisori, cărora le răspundeam scurt şi sec. Ale ei erau supuse, lipsite de ură, câteodată afectuoase, iar spre sfârşit – pline de dor; mă ruga să merg s-o vizitez. M-am îmbarcat un an mai târziu, dar n-am căutat-o, apoi am repetat călătoria în acelaşi stil. La întoarcere, cei care îşi mai aminteau de ea cereau să afle veşti, iar eu le povesteam ca şi cum tocmai locuiserăm împreună; firește, călătoriile aveau tocmai scopul de a simula aşa ceva şi de a amăgi opinia generală. Până într-o zi…

Capitolul CXLII

O sfântă

E de la sine înţeles că dacă José Dias nu m-a însoţit în călătoriile mele în Europa, n-a fost pentru că n-ar fi vrut; dar trebuia să aibă grijă de unchiul Cosme, aproape invalid, şi de mama, care îmbătrânise rapid. Şi el era în vârstă, deşi se ţinea pe picioare. Venea până la bord, să-şi ia rămas-bun, iar cuvintele pe care mi le spunea, batista

fluturată, ochii pe care şi-i ştergea, toate mă înduioşau şi pe mine. Ultima dată, n-a mai venit la bord.

— Vino…

— Nu pot.

— Ţi-e teamă?

— Nu; nu pot. Acum adio, Bentinho, nu ştiu dacă o să mă mai vezi; cred că mă duc în cealaltă Europă, cea eternă…

Nu s-a dus chiar atunci; mama s-a îmbarcat prima. Caută în cimitirul São João Baptista un mormânt fără nume, cu o singură menţiune: „O sfântă”. Acolo e îngropată. A fost destul de greu să conving pe cineva să-mi facă inscripţia asta. Sculptorului i s-a părut ciudată, administratorul cimitirului s-a consultat cu vicarul parohiei; acesta din urmă mi-a răspuns că sfintele sunt în altar şi în ceruri.

— Dar, iertaţi-mă, eu nu vreau să spun că în mormânt ar odihni cineva canonizat. Vreau să dau prin cuvântul acesta o definiţie pământească tuturor virtuţilor pe care răposata le-a avut în timpul vieţii. Şi, modestia fiind una dintre ele, vreau s-o păstrez postum, nescriindu-i numele.

— Totuşi, numele, filiaţia, datele…

— Cui o să-i pese de date, filiaţie sau nume, după ce eu nu voi mai fi?

— Adică era o doamnă ca o sfântă, nu?

— Exact. Protonotarul Cabral, dacă ar fi viu, ar confirma spusele mele.

— Nici eu nu pun la îndoială adevărul, dar am ezit cu privire la formulare. L-aţi cunoscut, să înţeleg, pe protonotar?

— Da. Era un preot model.

— Bun canonist, bun latinist, pios şi milostiv, continuă vicarul.

— Şi avea şi oarecare calităţi sociale, adăugai; în

casă auzeam mereu că era un adversar important la table…

— Avea un zar foarte bun! oftă încetişor vicarul. Un zar de maestru!

— Deci, credeţi că…?

— Din moment ce nu are alt înţeles, nici n-ar putea avea, sigur, domnule, se acceptă…

José Dias, foarte melancolic, asistă la negocierea mea. La sfârşit, când plecarăm, îl vorbi de rău pe preot şi îl numi pedant. Singurul rău pe care i-l găseam era că nu o cunoscuse pe mama, nici el, nici alţii de la cimitir.

— N-au cunoscut-o; dacă ar fi cunoscut-o, ar fi pus ei înşişi să se scrie *sanctisimă*.

Capitolul CXLIII

Ultimul superlativ

N-a fost ultimul superlativ al lui José Dias. A mai avut şi altele, pe care nu merită să le mai scriu aici, până când a venit şi ultimul, cel mai bun dintre toate, cel mai dulce, şi cel care i-a prefăcut moartea într-o frântură de viaţă. Pe atunci locuia cu mine; deşi mama îi lăsase o mică amintire, a venit să-mi spună că, indiferent de moştenire, nu vrea să stea departe de mine. Poate credea că o să mă îngroape şi pe mine. Coresponda cu Capitu, căreia îi tot cerea o poză cu Ezequiel; dar Capitu amâna de la scrisoare la scrisoare, până când nu i-a mai cerut nimic, doar să-i facă loc în inima tânărului student; o mai ruga să nu uite să-i vorbească băiatului despre bătrânul prieten al tatălui şi bunicului său, „căruia cerul îi destinase să iubească acelaşi sânge”. Astfel îşi pregătea el terenul pentru a treia generaţie; dar moartea a venit înaintea lui Ezequiel. Am vrut să chem un medic homeopat.

— Nu, Bentinho, spuse el; e de ajuns un alopat; se moare indiferent de şcoală. De altfel, erau idei din tinereţe, pe care timpul le-a luat cu el; mă convertesc la

credinţa părinţilor mei. Alopatia e catolicismul medicinei…

Muri împăcat, după o scurtă agonie. Puţin înainte de a-şi da sufletul, auzi că cerul e frumos şi ne rugă să-i deschidem fereastra.

— Nu, aerul ar putea să-i facă rău.

— Ce rău? Aerul e viaţă.

Deschisei fereastra. Cerul era, într-adevăr, albastru şi senin. José Dias se ridică puţin, cu greutate, şi privi afară; după câteva clipe, lăsă capul să-i cadă, apoi şopti: „*Belisim*!” Au fost ultimele lui cuvinte pe lumea asta. Sărmanul José Dias! De ce să nu recunosc că am plâns pentru el?

Capitolul CXLIV

O întrebare tardivă

De-ar plânge şi pentru mine la fel ochii prietenilor şi prietenelor pe care îi las în lumea asta – dar e puţin probabil. M-am lăsat uitat. Locuiesc departe şi ies rar. N-am reuşit să leg efectiv cele două capete de viaţă. Casa din Engenho Novo, cu toate că o reproduce pe cea din Matacavalos, doar îmi aminteşte de ea, şi mai degrabă ca un efect al comparaţiei şi al cugetării, decât al sentimentului. Am mai spus asta.

O să mă întrebaţi de ce – dacă aveam casa veche, pe aceeaşi stradă veche – n-am împiedicat demolarea ei şi m-am apucat s-o reproduc în alta. Întrebarea ar fi trebuit pusă la început, dar o să-i răspund. N-am dispus demolarea ei pentru că, după ce a murit mama, vrând să mă mut acolo, am făcut mai întâi o vizită îndelungată de probă, timp de câteva zile, dar casa n-a ştiut cine sunt. În grădină, arborele de piper şi arbustul eugenia, fântâna, vechea cumpănă şi spălătorul nu ştiau nimic despre mine. Arborele casuarina era acelaşi pe care îl lăsasem în fundul grădinii, dar trunchiul, în loc să fie drept, ca altă dată, părea acum un semn de întrebare; se mira de intrus,

firește. Am scrutat cu privirea, căutând vreun gând pe care să-l fi lăsat acolo, dar n-am găsit niciunul. Dimpotrivă, frunzişul a început să susure ceva ce n-am înţeles imediat şi părea că era cântecul dimineţilor din tinereţe. Odată cu muzica sonoră şi jovială am auzit şi grohăitul porcilor, un fel de batjocură concentrată şi filosofică.

Toate îmi erau străine şi potrivnice. Am demolat casa şi, mai târziu, când am venit în Engenho Novo, mi-a venit ideea să-i fac o replică, ajutându-mă de explicaţiile date arhitectului, după cum am povestit mai demult.

Capitolul CXLV

Întoarcerea

Locuiam deja în casa asta când, într-o zi, pregătindu-mă să mă îmbrac pentru prânz, am primit un bilet cu următorul nume:

EZEQUIEL A. DE SANTIAGO

— E aici? întrebai servitorul.

— Da, domnule; aşteaptă.

Nu m-am dus chiar imediat; l-am lăsat să aştepte vreo zece – cincisprezece minute în salon. Abia mai târziu mi-am amintit că ar fi trebuit să arăt o oarecare agitaţie şi să alerg să-l îmbrăţişez, să-i vorbesc despre mama lui. Mama – cred că încă n-am spus – era deja moartă şi îngropată. Se odihnea în bătrâna Elveţie. Am terminat să mă îmbrac în grabă. Când am ieşit din cameră, am luat un aer de tată, un tată undeva între blând şi sever, pe jumătate Dom Casmurro. Ajuns în salon, am văzut un tânăr din spate, privind bustul lui Massinissa, pictat pe perete. M-am apropiat cu grijă şi n-am făcut zgomot. Chiar şi aşa, mi-a auzit paşii şi s-a întors rapid. Mă ştia din poze, aşa că a alergat la mine. Nu m-am mişcat; era nici mai mult nici mai puţin decât fostul şi tânărul meu coleg de seminar din São José, puţin mai scund, nu atât de trupeş şi, cu excepţia culorilor care erau vii, avea acelaşi chip al prietenului

meu. Era îmbrăcat la modă, fireşte, şi avea altă conduită, dar aspectul general era replica defunctului. Era însuşi, întocmai, adevăratul Escobar. Cel cu care mă înşelase nevasta. Era fiul tatălui său. Purta doliu pentru mama lui; şi eu eram în negru. Ne-am aşezat.

— Nu te-ai schimbat deloc de la ultimele poze, îmi spuse el.

Vocea era leit cea a lui Escobar, cu accent franţuzit. I-am explicat că nici nu eram prea diferit faţă de cum fusesem şi am pornit un interogatoriu ca să nu fiu silit să vorbesc prea mult şi ca să-mi controlez astfel emoţia. Dar tocmai asta îi însufleţea chipul şi colegul meu de seminar învia din ce în ce mai mult din cimitir. Iată-l aici, în faţa mea, cu acelaşi râs şi respect sporit; per total, aceeaşi fineţe şi acelaşi haz. Abia aştepta să mă vadă. Mama lui îi vorbea mult despre mine, lăudându-mă extraordinar de mult, ca pe cel mai pur om din lume, cel mai demn de a fi iubit.

— A murit frumoasă, încheie.

— Hai să luăm prânzul.

Dacă ai impresia că prânzul a fost amar, te înşeli. A avut momentele lui de lâncezeală, e adevărat; la început, m-a durut că Ezequiel nu era cu adevărat fiul meu, că nu mă completa şi nu mă continua pe mine. Dacă ar fi semănat cu mama lui, nu mi-aş fi pus niciodată problema, cu atât mai mult cu cât parcă nu m-ar mai fi văzut de ieri, evoca momente din copilărie, scene şi cuvinte, plecarea la şcoală.

— Îţi mai aduci aminte când m-ai dus la şcoală? mă întrebă râzând.

— Cum să nu-mi aduc aminte?

— Se întâmpla în Lapa; eram disperat, iar tu nu te opreai, mă mai trăgeai după tine şi eu, cu picioruşele mele… Da, mai pune, te rog.

Întinse paharul către vinul pe care i-l ofeream, bău o înghiţitură şi îşi continuă masa. Şi Escobar mânca tot aşa, cu faţa în farfurie. Îmi povesti despre viaţa în Europa, despre studii, mai ales cele de arheologie, care erau pasiunea lui. Vorbea despre antichitate cu drag, povestea despre Egipt şi miile lui de secole fără să se piardă în cifre; avea mintea matematică a tatălui său. Mie nu-mi plăcea învierea asta, deşi ideea paternităţii celuilalt nu-mi era străină. Câteodată, închideam ochii să nu-i mai văd gesturile, nimic altceva, dar împielițatul vorbea şi râdea, iar defunctul vorbea şi râdea prin el.

Cum n-aveam încotro, a trebuit să devin tată cu adevărat. Nu m-am gândit că ar fi putut vedea vreo fotografie cu Escobar pe care Capitu, din neatenţie, ar fi luat-o cu ea, dar chiar dacă m-aş fi gândit la asta, nu m-ar fi îngrijorat. Ezequiel credea în mine ca în mama lui. Dacă José Dias ar mai fi trăit, m-ar fi văzut oglindit cu totul în el. Verişoara Justina a vrut să-l vadă, dar, fiind bolnavă, m-a rugat să venim în vizită. Să-şi cunoască ruda. Cred că dorea să-l vadă pe Ezequiel ca să verifice acum, că băiatul crescuse, ce ieşise din schiţa pe care probabil o intuise pe când era copil. Ar fi fost o ultimă desfătare; am împiedicat-o la timp.

— E în stare foarte gravă, îi spusei băiatului care voia s-o vadă, orice emoţie o poate omorî. O să mergem s-o vedem când o să se simtă mai bine.

Nu ne-am mai dus; moartea a răpus-o peste doar câteva zile. Se odihneşte în pace, sau cum s-o odihni. Ezequiel i-a văzut figura în sicriu şi n-a recunoscut-o – nici n-ar fi putut, într-atât o schimbaseră anii şi moartea. Pe drum spre cimitir îşi mai aducea aminte de câte ceva, vreo stradă, vreun turn, vreo bucată de plajă, şi nu mai putea de bucurie. Asta făcea de fiecare dată când se întorcea acasă, la sfârşitul zilei: îmi povestea ce amintiri i-au mai trezit

străzile şi casele. Se mira că multe dintre ele erau întocmai cum le lăsase, ca şi cum casele ar fi murit fete bătrâne.

După şase luni, Ezequiel îmi vorbi despre o călătorie în Grecia, în Egipt, în Palestina, o călătorie ştiinţifică, o promisiune făcută unor prieteni.

— Prieteni de care sex? îl întrebai râzând.

A zâmbit ruşinat şi mi-a răspuns că femeile sunt fiinţe atât de legate de modă şi de prezent, încât n-aveau să înţeleagă niciodată o ruină veche de treizeci de secole. Era vorba de doi colegi de universitate. I-am promis că-l ajut şi i-am şi dat nişte bani de care avea nevoie. Mi-am spus în sinea mea că una din consecinţele iubirilor secrete ale tatălui era să plătesc eu descoperirile arheologice ale fiului; mai degrabă i-aş fi plătit lepra… Când m-a fulgerat ideea asta, m-am simţit atât de crud şi de pervers, încât l-am luat pe băiat să-l strâng la piept, dar am dat înapoi; apoi l-am privit în ochi, aşa cum priveşti un fiu adevărat; ochii cu care s-a uitat la mine erau duioşi şi recunoscători.

Capitolul CXLVI

N-a fost lepră

N-a fost lepră, dar febră există prin toate tărâmurile omeneşti, fie ele vechi sau noi. Unsprezece luni mai târziu, Ezequiel a murit de febră tifoidă şi a fost îngropat în apropiere de Ierusalim, unde cei doi prieteni de la universitate i-au ridicat un mormânt cu inscripţia aceasta, de la profetul Ezequiel citire, în greacă: „Tu erai perfect pe drumul tău”. Mi-au trimis ambele variante, în greacă şi latină, desenul mormântului, nota de plată şi restul banilor pe care îi mai avea; aş fi plătit de trei ori mai mult ca să nu trebuiască să-l mai văd.

Vrând să verific textul, am consultat *Vulgata*, şi am observat că era corect, doar că mai avea o completare: „Tu erai perfect pe drumul tău, din ziua în care ai fost zămislit”. M-am oprit şi m-am întrebat în linişte: „Oare

care a fost ziua în care a fost zămislit Ezequiel?” Nu mi-a răspuns nimeni. Iată un mister în plus de adăugat celor atât de numeroase de pe lumea asta. Cu toate acestea, am cinat copios şi m-am dus la teatru.

Capitolul CXLVII

Expoziţia retrospectivă

După cum ştii, inima mea, oricât de sfâşiată a fost, n-a rămas într-un colţ ca o floare palidă şi solitară. Nu i-am dat nici culoarea asta, nici alta. Am trăit cât de bine am putut, fără să-mi lipsească prietene care să mă consoleze, după cea dintâi. Capricii de scurtă durată, ce-i drept. Ele mă părăseau, ca şi cum ar fi asistat la o expoziţie retrospectivă şi ori se plictiseau s-o tot vadă, ori lumina din încăpere pierea. Numai una dintre aceste vizitatoare avea trăsură la poartă şi vizitiu cu livrea. Celelalte veneau mai modest, *calcante* pe de[22], iar dacă ploua, mă duceam eu să caut o trăsură în piaţă şi le urcam în ea, cu despărţiri lungi şi recomandări şi mai lungi:

— Iei cu tine catalogul?

— Îl iau; pe mâine.

— Pe mâine.

Nu se întorceau niciodată. Eu rămâneam la poartă, aşteptând, mă duceam până la colţ, spionam, îmi consultam ceasul şi nu vedeam nimic şi pe nimeni. Aşa că, dacă apărea altă vizită, îi ofeream braţul, intram, îi arătam peisajele, tablourile istorice sau de gen, o acuarelă, un pastel, o guaşă, apoi obosea şi ea şi pleca cu catalogul în mână…

Capitolul CLXVIII

Ei bine, şi restul?

De ce n-a reuşit niciuna dintre aceste capricioase femei să mă facă să uit de prima iubită a inimii mele? Poate pentru că niciuna nu avea ochii de resac, nici de

22 „Pe jos“ (lat. în original).

ţigancă, făţarnici şi iscoditori. Dar nu e acesta propriu-zis restul cărţii. Restul este să aflu dacă acea Capitu de pe plaja Glória era deja înăuntrul celei din Matacavalos, sau dacă s-a preschimbat în cealaltă ca urmare a vreunei întâmplări. Dacă ar fi ştiut de gelozia mea dintâi, Iisus, fiul lui Sirah mi-ar fi spus, ca în capitolul IX, primul verset: „Nu fi gelos de soţia ta iubită şi nu-i da cuvânt să-ţi facă rău”. Totuşi, eu cred că nu, iar tu sigur vei fi de acord cu mine; dacă îţi aminteşti bine de Capitu pe când era fată, vei fi nevoit să recunoşti că una se afla înăuntrul celeilalte, precum fructul în coajă.

Ei bine, oricare ar fi răspunsul, un lucru e sigur, şi e culmea culmilor, sau restul resturilor, anume că pe prima mea prietenă şi pe cel mai bun prieten al meu, amândoi atât de afectuoşi şi atât de dragi mie, destinul a vrut să-i unească până la urmă şi să mă înşele… Fie-le ţărâna uşoară! Să ne apucăm acum de *Istoria suburbiilor*.

SFÂRŞIT

Cuprins

I: Despre titlu 7
II Despre carte 9
III: Denunţul 12
IV: O îndatorire amarisimă! 15
V: Secretarul 16
VI: Unchiul Cosme 19
VII: Doña Glória 21
VIII: E timpul 23
IX: Opera 24
X: Accept teoria 28
XI: Promisiunea 29
XII: Pe terasă 31
XIII: Capitu 34
XIV: Înscrisul 37
XV: Deodată, se auzi altă voce 39

XVI: Administratorul interimar 41
XVII: Viermii 44
XVIII: Un plan 45
XIX: Negreşit 51
XX: O mie de *Tatăl nostru* şi o mie de *Ave Maria* 52
XXI: Verişoara Justina 54
XXII: Senzaţii străine 57
XXIII: Termenul 59
XXIV: Ca o mamă şi ca un servitor 61
XXV: În Grădina Publică 62
XXVI: Legile sunt frumoase 66
XXVII: La intrare 68
XXVIII: Pe stradă 69
XXIX: Împăratul 70
XXX: Preasfântul 72
XXXI: Curiozităţile lui Capitu 76
XXXII: Ochi de resac 79
XXXIII: Pieptănătura 82
XXXIV: Sunt bărbat! 85
XXXV: Protonotarul apostolic 88
XXXVI: O idee fără picioare şi o idee fără mâini 91
XXXVII: Sufletul e plin de mistere 93
XXXVIII: Doamne, ce sperietură! 96
XXXIX: Vocaţia 97
XL: O iapă… 101
XLI: Întâlnirea secretă 102
XLII: Capitu stând pe gânduri 106
XLIII: Ţi-e frică? 108
XLIV: Primul copil 110
XLV: Clatină-ţi capul, cititorule 114
XLVI: Pacea… 115
XLVII: „Doamna e plecată” 116
XLVIII: Jurământul de la fântână 117
XLIX: O lumânare sâmbăta 119

L: O cale de mijloc 120
LI: În amurg 122
LII: Bătrânul Pádua 123
LIII: La drum! 125
LIV: Panegiricul Sfintei Monica 127
LV: Un sonet 130
LVI: Un seminarist 134
LVII: Pregătire 137
LVIII: Tratatul 138
LIX: Musafiri cu bună ţinere de minte 141
LX: Dragul meu opuscul 143
LXI: Vaca lui Homer 145
LXII: Împunsătura lui Iago 149
LXIII: Jumătăţile unui vis 152
LXIV: O idee şi un scrupul 154
LXV: Disimularea 156
LXVI: Apropiere 159
LXVII: Un păcat 161
LXVIII: Să mai amânăm virtutea 165
LXIX: Slujba 167
LXX: După slujbă 169
LXXI: Vizita lui Escobar 171
LXXII: O reformă dramatică 174
LXXIII: Maşinistul 175
LXXIV: Breteaua 177
LXXV: Disperarea 179
LXXVI: Lămurire 180
LXXVII: Plăcerea vechilor suferinţe 182
LXXVIII: Secret contra secret 183
LXXIX: Capitolul cu pricina 186
LXXX: Să începem capitolul 187
LXXXI: Ce mi-a spus mama 190
LXXXII: Canapeaua 192
LXXXIII: Portretul 193

LXXXIV: Chemare 195
LXXXV: Defunctul 197
LXXXVI: Iubiţi, băieţi! 199
LXXXVII: Şareta 200
LXXXVIII: Un pretext cinstit 202
LXXXIX: Refuzul 203
XC: Polemica 204
XCI: Descoperirea care consolează 208
XCII: Dracul nu-i atât de negru 209
XCIII: Un prieten pentru un răposat 210
XCIV: Idei aritmetice 214
XCV: Papa 217
XCVI: Un înlocuitor 220
XCVII: Plecarea 223
XCVIII: Cinci ani 225
XCIX: Fiul are chipul tatălui 227
C: „Tu vei fi fericit, Bentinho” 228
CI: În cer 231
CII: De femeie măritată 233
CIII: Fericirea are suflet bun 235
CIV: Piramidele 236
CV: Braţele 238
CU: Zece lire sterline 240
CVII: Gelos pe mare 243
CVIII: Un fiu 245
CIX: Singur la părinţi 248
CX: Frânturi de copilărie 249
CXI: Povestind rapid 253
CXII: Imitările lui Ezequiel 255
CXIII: Sechestrul 257
CXIV: În care se explică ce s-a mai explicat 259
CXV: Îndoieli peste îndoieli 261
CXVI: Fiul omului 264
CXVII: Prieteni apropiaţi 266

CXVIII: Mâna Sanchei… 268
CXIX: Să nu faci asta, draga mea! 272
CXX: Dosarele 273
CXXI: Catastrofa 274
CXXII: Înmormântarea 275
CXXIII: Ochii de resac 277
CXXIV: Discursul 278
CXXV: O comparaţie 280
CXXVI: Adâncit în gânduri 281
CXXVII: Bărbierul 283
CXXVIII: Câteva întâmplări 285
CXXIX: Doñei Sancha 287
CXXX: Într-o zi 288
CXXXI: Precedent celui precedent 289
CXXXII: Schiţa şi coloratul 291
CXXXIII: O idee. 294
CXXXIV: Ziua de sâmbătă 295
CXXXV: Othello 296
CXXXVI: Ceaşca de cafea 298
CXXXVII: Al doilea impuls 300
CXXXVIII: Capitu care intră 301
CXXXIX: Fotografia 304
CXL: Întoarcerea de la biserică 305
CLXI: Soluţia 307
CXLII: O sfântă 308
CXLIII: Ultimul superlativ 310
CXLIV: O întrebare tardivă 312
CXLV: Întoarcerea 314
CXLVI: N-a fost lepră 318
CXLVII: Expoziţia retrospectivă 319
CLXVIII: Ei bine, şi restul? 320
lub Tidalăda & a

1. Anton Pavlovici Cehov, *O mică glumă 2*. Joachim Maria Machado de Assis, *Dom Casmurro* 3. Alphonse

Daudet, *Soţii de artişti* 4. Edmondo de Amicis, *Iubire şi gimnastică* 5. Ivan Turgheniev, *Prima iubire* 6. Jane Austen, *Dragoste şi prietenie* 7. Edith Wharton, *Ethan Forme*

XXXIII-lea.